

WARBURG INSTITUTE

FBC 25

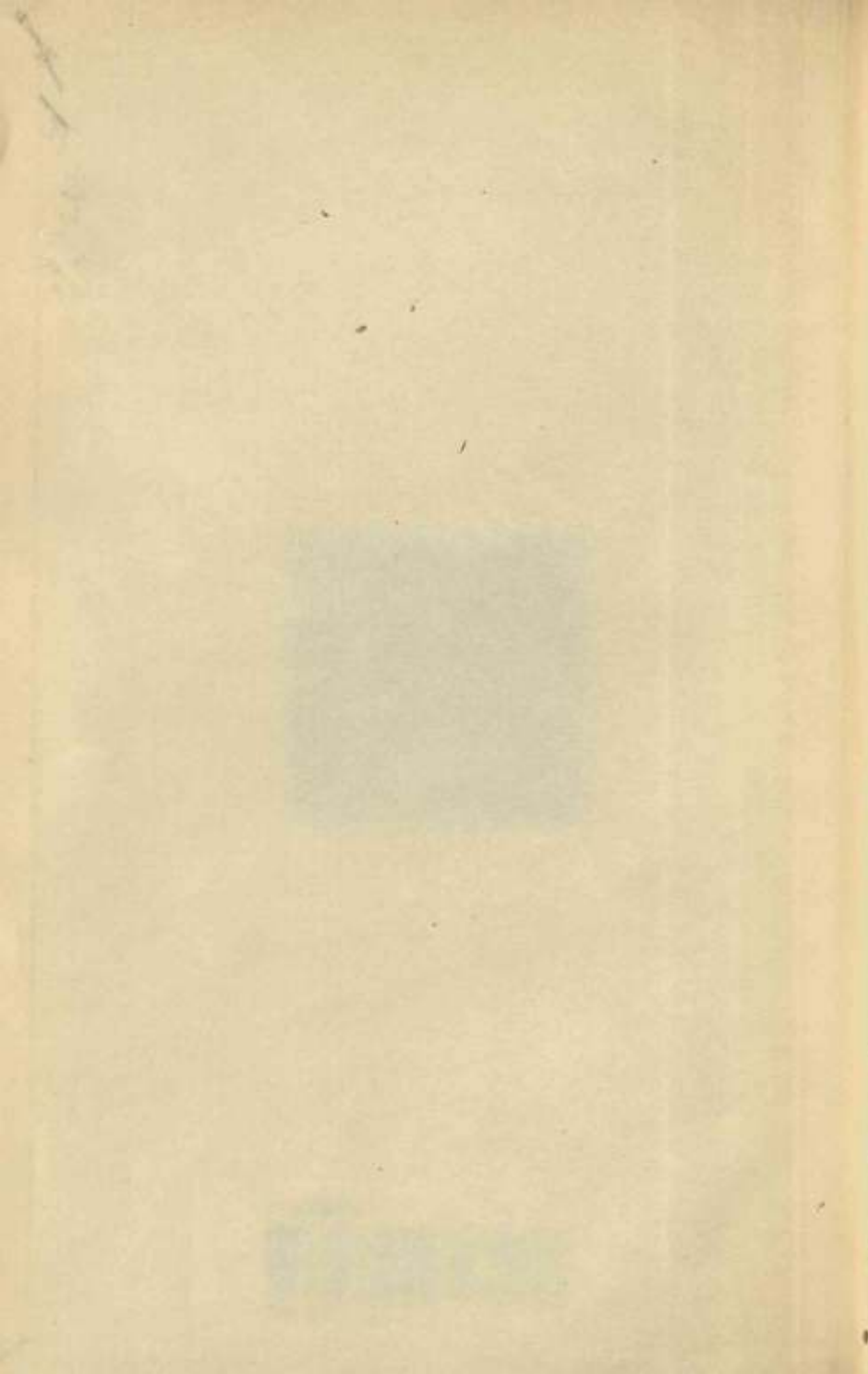

WARBURG

18 0293252 5

f
b
c
25

271
/22 ✓

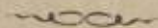
f
b
c
25

MEDELTIDENS MAGI

AF

VICTOR RYDBERG.

—

STOCKHOLM.
PÅ L. J. HIERTAS FÖRLAG,
1865.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN,
1865.

LEKTOR N. J. LJUNGBERG

egnas dessa blad

vänskapsfullt

af

Författaren.

I.

Inledande blick på medeltidens verldsåskådning och dennas historiska uppkomst.

Jordklotet är, enligt medeltidens åsigt, verldsbyggnadens medelpunkt.

Sjelf stillastående omgifves jorden af tio öfver hvarandra hvälfda himlar, som alla, med undantag af den högsta, äro i kretsande rörelse.

Denna högsta och orörliga, hvilken omsluter de öfriga och utgör skapelsens gräns mot den tomma oändliga rymden, är empyréen eller eldhimmeln, af de platoniserande filosoferna äfven kallad urbildernas verld. Der, »uti ett ljus det ingen tillkomma kan,» tronar i treenigt majestät Gud, och till honom uppstiger, såsom en verldens lofsång till sin skapare, den harmoniska klangen af de nio lägre himlarnes gång.

Närmast under empyréen är kristallhimmeln eller *det första rörligas* krets (*primum mobile*). Under honom åter hvälfver de tyngdlösa, af det finaste verldsämnet danade fixstjernornas himmel. Om man tänker sig en engel nedsväfvande från denne till jorden — medelpunkten der skapelsens gröfsta beståndsdelar afsatt sig — har han att sänka sig genom ytterligare sju himlar, som bilda den planetariska verlden. I den första af dessa sju befinner sig Saturnus, i den andra Jupiter, i den tredje Mars; den fjerde och mellersta tillhör

planeternas drottning Solen; i de tre återstående vandra Venus, Mercurius och nederst Månan, som med sin till- och aftagande skifva mäter tiden. Under henne äro jordens luftkrets och jorden sjelf med land och haf.

I verldsbyggnaden äro fyra grundämnen: eld, luft, vatten och jord. Hvarje ting utgör en egendomlig blandning af grundämnena (elementerna) och besitter såsom sådan sina egna krafter. Men i sig sjelf är dock materien egenskaps- och kraftlös. All kraft är andlig och utströmmar från en andlig källa: från Gud, samt meddelas åt himlarne och åt jorden och åt alla ting, som der äro, genom okroppsliga, andliga och personliga väsen. Sådane uppfylla verlds-alltet. Sjelfva grundämnena erhålla sina krafter af dem.

Dessa väsen kallas intelligenser eller englar. Genom dem röras *primum mobile* och fixstjernhimmelen. Af englar föras planeterna i sina banor. »Hvarje kraft i stenarne, växterna, metallerna och alla öfriga föremål härflyter från de intelligenser, som Gud insatt till ledare och väktare öfver sina verk» *). »Gud såsom alla krafters ända och ursprung förlänar idéernas insegel åt sina tjensteandar, hvilka såsom trogne verkställare af den gudomliga viljan besegla med ideal kraft alla åt dem anförtrodda ting» **).

En nödvändighet gifves icke. Allt har uppkommit och allt är beroende af Guds godtycke. Naturlagarne äro ingenting annat de föreskrifter, i enlighet med hvilka englarne sköta sitt kall. De lyda af kärlek och fruktan: men om de af olydnad öfverträdde de gifna

*) Henricus Cornelius Agrippa ab Nettesheim: »De occulta Philosophia», I, XIII.

**) Ibidem.

föreskrifterna eller upphörde att verka, hvilket är dem möjligt, skulle naturförloppet blifva ett annat eller verlds-uret stanna, såvida Gud icke ingrepe, för att hindra det. »Stundom kringgår Gud deras förmedlande tjänst och verkar omedelbart sjelf, eller gifver han englarne ovanliga föreskrifter, och dessa verkningar heta då i högsta mening under»*).

Kunskapen om tingens väsen blir således i hufvudsaklig mån en kunskap om englarne. Desses oräkneliga härskaror bilda nio körer eller ordningar, fördelade uti tre hierarkier, som motsvara de tre verldarne: urbildernas, de rörliga himlarnes och den jordiska. Serafernas, kerubernas och tronernas körer äro Gud närmast: de omgifva, en hofstat, hans herrskarestol, fröjdas af hans anletes närvaro, genomströmmas af hans kärlek, vishet och kraft samt höja eviga hymner till hans lof. Tronernas ordning, den lägsta inom denna högsta empyreiska hierarki, förkunnar Guds vilja för den mellersta hierarkien, åt hvilken de rörliga himlarnes regering är anförtrodd. Väldenas kör emottager dessa befallningar; krafternas, som förer stjernorna och planeterna i deras banor samt åstadkommer alla andra himmelska verkningar, utför dem, medan magternas aflägsnar allt, som kunde hindra deras fullgörande. Den tredje hierarkien, som omfattar furstendömenas, erkeenglarnes och englarnes ordningar, förvaltar de jordiska tingen: furstendömena, såsom redan namnet antyder, äro folkens och konungarikenas skyddsandar; erkeenglarne äro religionens väktare och bära de frommes böner upp till Gud; englarne slutligen

*) Ibidem.

vårda sig om de enskilda människorna och förläna åt djuren, örterna, metallerna och stenarne deras egen-skaper. Samtliga hierarkier och körer bilda en sammanhängande kedja af i hvarandra spelande verksamheter, och verldsbyggnaden liknar en Jakobsstege, på hvilken

»Himmelskrafter upp och neder vandra
Och räcka gyldne ämbar åt hvarandra.»

Alla jordiska ting äro afbilder af himmelska, och alla himmelska ega sina urbilder i empyréen. De jordiska tingen formades af en gröfre materia; de himmelska af en finare, för intelligensernas inverkan tillgängligare; urbilderna äro immateriella. Fördens skull låta sig de sistnämnda utan motstånd fylla af andliga krafter och kunna af sin fullhet meddela åt de motsvarande afbilderna i stjernornas och planeternas verldar. Dessa i sin ordning nedstråla öfverflödet af kraft till de jordiska ting, i hvilka de hafva en motsvarighet. Hvarje ting på jorden står således ej blott under inflytande af sin engel utan ock i vaxelverkan med planeterna, fixstjernorna och urbilderna. Alltet är en citra, hvars stängar, anslagna vid ena ändan, dallra utefter hela sin längd.

Det var för människan som på Guds varde grundämnena framkallades ur intet, för människan som han af grundämnena på sex dagar formade denna underbara byggnad. Människan är skapelsens krona och mästestycke, inom sitt väsens tränga gränser en fulländad sammanfattning af allt tillvarande — en mikrokosmos — och den högste Guds egen afbild.

Men då hon såsom mikrokosmos skulle hafva del-

aktighet äfven af den gröfsta materien, måste hennes bostad blifva icke empyréen, utan den låga jorden. Denna smyckades dock, för att vara henne värdig, med paradisk skönhet, och englarne i himmelen nedskådade med tjusning på dessa berg och dalar, dessa lundar och vatten, som under dagrars och skuggors lek skimrade än af morgonens purpur, än af solens guld, än af månans silfver. Och denna boning förmår genom sjelfva sitt läge symboliskt uttrycka och för människans öga åskådliggöra hennes bestämmelse och plats i Guds rike: hvarhelst hon vandrar, följer zenith hennes hjessa, och de hvälfvande himlarne hafva henne till medelpunkt. Stjernornas ringdans är en fest till hennes ära: solen och månan äro till för att lysa och glädja henne.

De första människorna lefde lycksaliga i sitt paradys. Deras vilja var helig; deras förnuft i omedelbar åskådning uppfyllt af ljus. Mången gång, när solens engel sänkte sig med sitt klot mot synranden och »dagen började svalkas,» nedsteg Gud från empyréen för att lustvandra hos sina älsklingar under Edens ljufviga träd.

Verlden var en obruten harmoni. Väl fanns en motsats emellan ande och materie; dock ännu ingen mellan godt och ondt. Det skulle ej länge förblifva så.

Lucifer, det är Ljusbringaren eller Morgonstjernan, hette den förnämste af alla englar, serafernas furste, skaparens gunstling, i renhet, magt och majestät underlägsen endast den heliga treenigheten sjelf. Högmod och afund bemäktigade sig, man vet ej huru, denne höge ande. Han ville störta Gud och sätta sig sjelf på allmagts stol. Englar af alla ordningar läto vinna sig för hans plan. På en vink af den öfverdådige

stormade oräkneliga intelligenser från de lägre himlarne och jorden upp mot empyréen att förena sig med de affällige serafier, keruber och troner, som ställt sig under upprorets fana. I himmelen vardt en stor strid. Öfver dess skiften hvilat en slöja. Den helige Johannes i sin uppenbarelse bok lyfter dock en flik och låter oss se Mikael i spetsen för Guds legioner kämpande med Lucifer. Utgången blef dennes och hans anhangs nederlag. Den sköna Morgonstjernan föll från himmelen *). Kristus såg den fordne serafen lik en blixtnedstörta derifrån **).

Den besegrade tillintetgjordes icke. Trygg i medvetandet af sin allmakt blef det Guds outgrundliga beslut, att motståndaren, genom affallet förvandlad till ett alltigenom ondt väsen, skulle inom vissa gränser hafva frihet att verka. Denna verksamhet uppgår i ett den evigt förtappades fortsatta förtviflade krig mot Gud. Han vinner ock redan i begynnelsen en seger af omätlig betydelse. Han förför människan och bringar henne under sitt välde. Gud förbannar henne och jorden, på hvilken hon är försatt.

Verlden är icke mer en obruten harmoni, en sedlig enhet. Hon är för alltid splittrad i tvenne kämpande riken: det godas och det ondas.

Guds beslut att så skulle vara och hans förutseende af följderna förkunnades genom en omgestaltning inom sjelfva verldsbyggnaden. I den förut fridfulla jordens innandömen öppnade plötsligt ett helvete sina

*) Jes. 14, 12. Detta ställe, som är riktadt mot Assyriens beherrskare, tolkades redan af de äldre kyrkofäderna såsom afseende djefvulen. Lucifer, den latinska öfversättningens ord för »morgonstjernan», blef härigenom en benämning på mörkrets furste.

**) Luk. 10.

käftar och fylldes med en eld, som bränner allt, men förtär intet.

Stridens valplats är hela skapelsen med undantag af empyréen, i hvilken rena värld intet ondt kan intränga. Lucifer, upprätthållande sitt anspråk på dess herrskarestol, har i allt sökt inrätta sig som Gud själf, härmar denne i allt. De fallne seraferna, keruberna och tronerna utgöra hans hofstat och krigsråd. Den mellersta hierarkiens förrådiska intelligenser ströfva, förvandlade till demoner, ännu gerna bland samma stjernbilder och planeter, som fordom voro åt deras vård anförtrodda, och kämpa med de goda englar, som nu styra himlarnes rörelse. Andra demoner sväfva genom luftkretsen, görande storm, åskväder, hagel, snö, torka och hemska järtecken (hvarför det ock heter, att djefvulen är en furste, som magt hafver i vädret). Åter andra uppfylla jorden: dess haf, sjöar, floder och källor; dess berg, skogar, lundar och ängar. De genomtränga elementerna, de äro öfverallt.

Menniskan, hufvudföremålet för striden, är i en sorglig belägenhet. De lekamliga nödor och lidanden, hvilka jorden, sedan hon blef förbannad, hopar på den väg, som släktena, alla i Adam syndbefläckade, hafva att vandra, äro intet mot de faror, som på alla sidor omgifva och hota deras själar. Och huru använda dessa faror? Vål eger enhvar från födelsens stund en skyddsengel, men huru skilja hans ingifvelser från dem, som komma ur det ondas tusen osynliga källor? Lucifer kan omskapa sig till en ljusets engel, hans demoner kunna locka med en röst, som härmar Guds och samvetets. Viljan har ingen motståndskraft mot dessa lockelser; hon är genom fallet förderfvad. För-

nuftet gifver ingen vägledning; genom fallet förmörkadt har det, sig sjelf lemnadt, urartat till ett sataniskt verktyg för irrläror och villfarelser. Känslan beherrskas af materien, och denna, redan ursprungligen företeende en motsats till anden, är delaktig i förbannelsen. Hvad under då, att människans bana, hvars början är aflelsen i ett syndigt sköte, har bakom dödens port till slutpunkt helvetets eviga qual? Alla dessa myriader själar, som Gud skapar och ikläder stoftets skrud — alla dessa mikrokosmer, af hvilka en hvar är ett mästerverk, en skapelsens prydnad, ett väsen af oändligt värde, bilda, led efter led, ett långt tåg från det intet, ur hvilket Gud framkallar dem, till den afgrund, der de efter en kort jordelefnad skola i tider utan ända förtäras och förtviffa och förbanna sin skapare.

Lucifer triumferar. Hans rike förökas. Och den arma människan har icke rätt att beklaga sig. Kärlet må icke klandra sin verkmästare. När hon skådar in i sin själ, upptäcker hon ett syndadjup, ett förderf lika gränslöst som hennes straff. Verldsordningen, hur hård hon är, bär dock den gudomliga rättvisans stämpel.

Det är fördenskull en handling af ren nåd att Gud beslutat en anstalt till slägtets räddning. Förberedd genom judafolkets utväljande, grundlagd genom Kristus, Guds son, i det han frivilligt lät sig korsfästa för mensklighetens synder, har kyrkan uppspirat och utbredd sig öfver länder, der förut demoner, hedendomens gudar, egt tempel, stoder och altaren. Kyrkan är den trollkrets, inom hvilken frälsningen är möjlig, medan den utanför är omöjlig [Extra ecclesiam nulla salus]. Inom henne offerar sig Gud-Sonen dagligen för mensklighetens synder, i det att nattvards-vinet genom

en helig handling förvandlas till hans blod och brödet till hans kött, som, ätet af kyrkans medlemmar, befrämjar deras tillväxt i helgelse och sålunda deras motståndskraft mot djefvulen. Kyrkan är en lekamen, som genomströmmas af Guds heliga ande. I en sådan gemenskap ersätter den ena lemman hvad som brister hos den andra. Helige män, som, afsägende sig sinnlighetens alla fröjder, egna sitt lif åt späkning af det kroppsliga, betraktelse af det andliga och verksamhet i det goda, samla dermed en rikedom af öfverflödsgerningar, som, förvarad i kyrkans skattkammare, sätter henne i stånd att betala för de öfriga medlemmarnes synder. Hon utdelar med frikostig hand syndaförlåtelse ej blott åt lefvande, utan ock åt döde. Menskligheten kan fördenskull åter andas friare, den stora massan åter hängifva sig åt hvad jordelivet, eländigt i sig sjelft, erbjuder af en öfvergående lust och fröjd, och när hon på sin väg plockar de glädjens blomster, som växa i jemmerdalen, behöfver hon mindre frukta deras giftiga doft, ty botemedlet ligger nära. Riddaren i sin borg deruppe på bergets topp, borgaren i den trånga staden dernere i dalen må utan bäfvan taga sig hustru och uppfostra barn och lefva i ärbar munterhet efter sina tillgångar; den glade studenten må sjunga och tillämpa sitt »Gaudemus igitur»; den oförvägne landsknekten i ett lustigt lif på värdshus och i jungfruburar skaffa sig ersättning för fälttågets mödor; ja Maria Magdalenas efterföljerskor, syndande på nåden, förbida samma förlåtelse vid kyrkans fötter, hvarmed hon, deras förebild, hugnades vid Jesu, allt under förutsättning att de, tacksamma för Kristi barmhertighet, som gjort dem till lemman i kyrkan, vörda henne så-

som sin moder, göra sig delaktiga af hennes nådemedel och söka hennes hjälp. En borgens för outtömligheten af hennes tillgång på öfverflöds-gerningar ligger redan i denna sig städse förökande mängd af kloster, den stränga försakelsens, den oaffåtliga botgöringens, den mystiska Guds betraktelsens bostäder. Der trängta brudar, vigda åt Kristus, efter den andliga omfamning, för hvars vinnande de undertryckt naturens häftigaste drifter; der bedja och arbeta natt och dag fromma enslingar. Från klostren utgå desse män, som barfota, höljda i grofva mantlar och med rep om lifvet, egna sig, likt apostlarne, åt fattigdomen och evangeliets förkunnande — som emottaga allmosan vid lekmannens dörr, för att i utbyte gifva ordets himmelska spis.

Medelst kyrkan har sålunda en vall uppkastats mot det ondas öfvermakt. Den kristne har något skäl att ropa: »du helvete hvar är din seger?» ty fastän afgrundens skaror alltjemt förökas med förtappade själar, svinga sig dock numera tusen sinom tusen frälsta till empyreén, vare sig omedelbart eller på en omväg genom skärselden. Främst bland desse salige, som, blandade med englarne, omgifva Guds tron, stå helgonen. Deras förböner gälla förmer än serafernas; deras kraft i striden mot demonerna öfverträffar kerubernas. Fördenskull hafva rikena, kommunerna, stånden, ordnarne, gillena, ja äfven de vanryktade eller olagliga näringarne (hvilka mer än andra behöfva nåd och förböner) sina skyddspatroner i helgonens leder. Den enskilde skyddas af det helgon, till hvars namn han blifvit döpt.

Kyrkan är Guds rike på jorden, dess presterliga hierarki en afbild af den himmelska, dess högste sty-

resman påfven Guds ståthållare. Kyrkans bestämmelse att utbredas öfver hela jorden, så att alla länder och alla folk falla inom hennes magiska krets skulle icke kunna uppnås, om hon ej egde att befalla öfver kristenhetens konungar och deras härar. Det är för öfrigt klart, att den andliga magten är förmer än den verldsliga: den förra skyddar själen, den sednare endast kroppen. De förhålla sig till hvarandra såsom anden och materien. Också är det påfven, som förlänar den högsta verldsliga värdigheten: de romerska cesarernas. Han är kejsarens länsherre, likasom kejsaren är eller borde vara konungarnes, furstarnes och de fria städernas. Vore det icke så — vore de store och små herrarne oberoende af religionens väktare — ve då den stora massan af undersåter! Väl äro de försatte här på jorden för att öfvas i lydriad och ödmjukhet; väl hafva de inga rättigheter att pocka på, ty de äro af naturen rättslösa, men förtrycket skulle blifva gränslöst, om icke kyrkan, som är allas goda moder, påminde magthafvarne om deras kärlekspligt emot de ringa; ja samhällsordningen skulle söndersmulas till stoft, om ej en magt, högre än den på svärdet grundade, tvunge den starkare att hålla de förpligtelser, som han med den heliga treenigheten till vittne åtagit sig mot den svagare. Ty den rätt, som finnes, är förläningarnes och privilegiernas, hvilken uteslutande hvilar på beseglade förbindelser.

Genom kyrkans lära, den allena saliggörande, har menniskan till skänks erhållit hvad hon genom forskning aldrig skulle blifvit i stånd att förvärfva: kunskapen om de högsta sanningarne. I besittning af dem bör hon icke mer låta sig af djefvulen fresta att

på egen hand, med det förmörkade förnuftet såsom verktyg, söka intränga i tingens hemligheter — försök som oftast sluta med villfarelse och affall. Frestelsen härtill ligger dock nära; ty de höga sannin-
garne, då de iklädas de menckliga begreppens drägt, framträda stundom såsom en förening af hvarandra skenbart motsägende bestämningar. De fordra förden-
skull förnuftets underkastelse under trons lydriad. Endast tron förmår rätt genomtränga och tillegna sig dem. Men dessa samma bestämningar, som kyrkan med den helige andes biständ funnit, äro likväl de enda riktiga och erbjuda den troende forskaren en grufva med oändliga rikedomar. En filosofi är således möjlig inom kyrkan, när tänkandet, med dogmens gudomlighet till förutsättning, inskränker sig till ett vördnadsfullt sönderläggande och ödmjukt betraktande af trossatsernas innehåll. För detta ändamål må skolasten gerna arbeta med den aristoteliska dialektiken och sätta syllogismens häfstång i rörelse. På rättrogenhetens område kan månget *om* och *men*, månget *för* och *mot* anföras. Skolasten har att uppvisa det sannolikaste; påfven, den ofelbare, och hans kyrkomöten godkänna det riktigt träffade och afvisa misstagen, som förlätas, när de afbedjas. Bäst är, att forskaren tager äldre kyrkolärares satser till utgångspunkt. Då bygger det efterföljande slägtet på den grundval, som det föregående har lagt, och när de alla följa samma dialektiskt skiljande och återförenade method, så att denna genomgår det hela och arkitektoniskt ordnar ämnets massor, då uppstår på dogmens grundplan en filosofisk byggnad, liknande dessa dömer, med hvilka muraregillets konsternarne mästars förvåna ögat.

Tiderna blifva allt sämre. Kyrkan kan förlåta synderna, men ej hindra deras tillväxt. Hvarje slägte emottager af det föregående en börda onda anlag, vanor och föredömen, hvilken förstorad lägges på det efterkommandes skuldror. Hvarje son har större skäl än sin fader att sucka: »Lyckliga de som dogo, innan de skådat dagsljuset; som smakade döden, innan de förnummit lifvet!» *). Det ondas magter storma på alla håll mot kyrkans fäste. Från sitt vårdtorn blickar Zions väktare ut öfver verlden och ser historiens böljor, pi-skade af demonerna, häfva sig mot det hälleberg, på hvilket Kristus byggt sin församling. Med möda tillbakaslå Europas korsprydda krigarskaror saracenernas af järtecken och farsoter bebådade anlopp. Kyrkans sinnebild var arken, drifvande på ett vredgadt haf under slagregn och blixtar. Häfden är en andlig comedia, spelande på en bana, hvars breda förgrund, likasom i mystererna, utgör ett theatrum diabolorum, medan i den knappa bakgrunden Guds församling, en belägrad borg, tecknar öfver hvimlet sina tinnar mot den ännu molndigra himmel, från hvilken dess försvarare bida sin undsättning: Jesus och hans englar.

Men förrän denna undsättning anländer, skall det onda hafva nått sin höjd. Det härjar redan inom kyrkans helgade krets. Med större möda bekämpar Guds ståthållare de inre fienderna än de yttre. Här reser sig den enskilde upp emot det allmänna, sedan han i sitt eget förnuft, sitt eget samvete trott sig finna ledande

*) »De contemptu mundi sive de miseria humanæ conditionis», en liten skrift, författad omkring år 1200 af sedermera påfven Innocentius III.

sanningar, dem han, utan annan myndighet än sin egen, ställer öfver och emot de stadgar, hvilka, ofvanfrån gifna, blifvit i sitt gudomliga ursprung bekräftade af hundra släktens fromma tro. Så uppstå kätterierna, dessa kräftsår på församlingens kropp, hvilka jernet måste bota, när icke salvor hjälpa, och elden, när icke jernet. Der bemäktiga sig lidelserna menniskan så hel och hållen, att hon afsäger sig den Gud, som fördömer dem och gör sig lifegen under den gud, som befrämjar dem. Stoltheten, fängslad i den låga bördens, njutningslystnaden i knapphetens eller eländets boja, skakar denna med förtviflan och ropar slutligen den fordna Morgonstjernan till sitt bistånd. Demonen lofvar fröjd utan mått och magt utan gräns. Förderfligt verkar ock den fruktan, som menniskan hyser för kroppsliga lidanden. Hennes lekamen, byggd af den förbannade jordens stoft och ständigt närande sinnliga lustar, är af Gud prisgifven åt djefvulens hemsökelser. »Der förlorar någon ett öga, der någon en hand; en faller i elden och bränner sig till döds, en i vattnet och drunknar; en annan klifver upp för stegen och bryter sin hals; åter en annan faller på jemna marken och bryter ett ben. Alla dessa och dylika oförutsedda händelser, som dagligen inträffa äro idel djefvulsskott och slag, som Satan af skadeglädje tillfogar oss» *). Än mer: den onde kan så bemäktiga sig en menniskas kropp, att han blifver liksom dess andra själ, rörer dess lemmar och talar med dess tunga hädelser, för hvilka den besatte fasar. Men ehuru den fromme, likasom guds-

*) Ord af Luther, som till sin dualistiska åskådning var en äkta son af denna samma medeltid, hvars myndighetstro han bröt.

mannen Hiob, endast gagnas af sådane anfåktelser, och bönen erbjuder emot dem ett kraftigt skydd, blifva likväl de allt flera, som af feg ångslan öfver denna djefvulens magt söka trygghet i ett förbund med honom, helst han tillika gifver dem något välde öfver elementerna samt derigenom utväg till njutning och förmåga att skada andra. Så griper hexeriets gräsliga farsot omkring sig, och i nattliga stunder på berg och i ödemarker fira hundratusentals namnkristne hemliga fester till Satans förherrligande. Tiden mognar för Antikrists ankomst, yttersta domen och verldsbranden.

I dennes lägor skola de rörliga himlarne och jorden förstöras. Rörelsen, verksamheten, striden, historien äro då slutade. Af den gamla verldsbyggnaden återstå likväl de begge motsatserna: empyréen och helvetet. Verldsbranden är ej en allmän skårseld, som tillintgör det som ej har väsende i sig sjelft *). Han endast skiljer för alltid guldets från slaggen. Djefvulens rike fortbestår, och bytet som det gjort är dess för evigt.

*) Såsom sådant — såsom det förgängliga, oväsentliga — uppfattas det onda af en till namnet okänd skriftställare från medeltiden, författaren till det herrliga lilla verket: »Deutsche Theologie». Han yttrar bland annat: »Nu torde någon säga: Emedan man skall älska allting, skall man då äfven älska synden? Svaras: nej, ty när man säger: allt, så menar man allenast det som är godt. Allt hvad som är, är godt deruti att det är. Djefvulen är god deruti eller så vida som han är. I denna mening är ingenting ondt. Men synd är att vilja, önska eller älska annat än Gud... Kortligen, ingenting är godt, utan såvida det är i Gud och med Gud. Nu äro alla ting väsendtligen i Gud och vida väsendtligare i Gud än i sig sjelfva; derföre äro de alla goda till sitt väsen.» — Denna här citerade skrift är uppenbarelsen af en djup och from andes bemödande att öfvervinna den dualism, som beherrskade hans samtid. Det är märkvärdigt, att Luther icke insupit mer af denna skrifts anda, ehuru han erkänner, att »näst bibeln och den h. Augustinus ingen bok mig förekommit, hvaraf jag mera lärt.»

Men det fortbestår endast, emedan en evig tillvaro är ett evigt straff för dess beherrskare likasom för dess undersåter. Från de nya himlar och den nya jord, som Guds varde framkallar till bostäder åt de frälste menniskoandarne, förnimma dessa sina osalige bröders tandagnisslan och verop, skåda de ned på deras jemmer och qval, men ej med medlidande utan med glädje, emedan de deruti igenkänna den gudomliga rättvisans ordning; ej med smärta, utan med njutning, emedan anblicken af andras olycksalighet fördubblar deras egen lycksalighet. Utan ända uppstiga ur afgrundens djup mot empyréen förtviflans skri, trotssets smädelser, raseriets förbannelser, men de nedstämma icke, utan förhöja klangen af de hymner, som helgouen och englarne sjunga kring Guds och lammets stol *).

Detta är i sina grunddrag medeltidens verldsåskådning, fattad ej i abstraktioner, utan sådan som hon under många århundraden lefde inom de kristna folken, beherrskande deras tankar, inbildning och känslor, be-

*) Se medeltidens förnämste och inflytelserikaste kyrkolärares Thomas' af Aquino arbete: «Summa Theologica», supplementum ad tertiam partem, quæst. 94. Det heter der: «Ut beatitudo sanctorum eis magis complaceat et de ea uberiores gratias Deo agant, datur eis ut pœnam impiorum perfecte videant... Beati, qui erunt in gloria, nullam compassionem ad damnatos habebunt... Sancti de pœnis impiorum gaudebunt, considerando in eis divinæ justitiæ ordinem et suam liberationem de qua gaudebunt.» — Härmed må jemföras följande ohyggliga utgjuteise af en annan theolog: «Beati cœlites non tantum non cognatorum sed nec parentum sempiternis suppliciis ad ullam miserationem flectentur. Imo vero lætabuntur justi, cum viderint vindictam; manus lavabunt in sanguine peccatorum.»

stämmande deras görande och låtande. Lemningar af henne återfinnas i de ännu bestående kyrkornas systemer; men oförenliga med den nya verldsåskådning, på hviken menniskoanden arbetar, alltsedan han i sextonde århundradet började befria sig från myndighets-tron, utöfva de en alltmer aftagande inffytelse på formerna, i hvilka lifvet kläder sig.

En mängd af de besynnerliga företeelser, som göra medeltiden så olik den föregående helleniska bildningen och den efterföljande nyeuropeiska, eger i hans verldsåskådning sina rötter. Det är ej en tillfällighet, att vi å ena sidan uti Greklands historia möta så många harmoniska gestalter med lugn lefnadsglädje i sina anletsdrag, samt å andra uti medeltidens så många dystra eller öfverretade väsen, drypande af blod ur sjelfslagna sår, feberglödande af mystiska känslorus — ej en tillfällighet, att den ena åldern älskar de förre och för-
evigar dem i sina hjeltegallerier, medan den andra beundrar de sednare och i sina legender framställer dem såsom heliga förebilder. En slump är det ej, att Hellas' konst speglar en skön mensklighet, under det medeltidens helst dväljes i det vidunderliga och kastar sig mellan ytterligheterna af hemskt allvar och vild komik; ej en slump att grekens vetenskap är rationel — att han i logiken uppdragar kathégorierna och i sin geometri uppför den mest fulländade byggnad af sträng bevisning, då deremot medeltidens vetenskap är *magisk* — är korrespondenslära, astrologi, alkemi och besvärjningskonst.

För greken var världen en harmonisk enhet. Öfver sjelfve gudarne herrskade förnuftsödvändigheten, hölj'd i ödets slöja. Mythens brokiga tilldragelser lågo i ett

aflägset fjerran; de bundo icke ens skaldens fantasi, då han med dem sysselsatte sig, än mindre mängdens tro, aldraminst tänkarens forskning. Företeelserna, framställande ett ostördt sammanhang, inbjödo till betraktelser, åt hvilka man kunde egna sig desto ifrigare som ingen förmenade sig hafva till skänks erhållit ett redan fullfärdigt system af uppenbarad sanning, och desto friare som ingen myndighet nödgade den enskilde välja mellan ett dylikt system och helvetet. På förståndets förmåga att intränga i tingens väsende tviflade man i allmänhet icke, emedan ett syndafall som skulle upphäft denna förmåga, ej kommit till grekens kunskap. Hvad vetandet beträffar stod man således på den inre myndighetens ståndpunkt. Så ock i afseende på sedligheten. Man var öfvertygad, att de drifter, som befrämja samlefnadens lycka, vore goda; att de, som icke motverkade henne, vore åtminstone berättigade, och man njöt med mätta naturens håfvor utan aning att gifvarinnan vore förbannad. Det ideal af vis som man för sig uppställde, var fotadt på egen inre erfarenhet, antingen det nu bar Epikuri glada eller Zenos stränga eller Epikteti försakande och milda drag, och då man bemödade sig att i lefnaden förverkliga det, utgick man alltid från förutsättningen, att detta vore möjligt genom att med daglig öfning stärka viljan. Grekens sträfvande till dygd och renhet bar prägeln af ett gymniskt spel till de andliga musklernas stärkande. Det låg samma kraft och sjelfförtroende i dessa öfningar som i palestrens. Suckan och ångest voro för denna art af bättringsarbete främmande. Alldeles fruktlöst var det fördenskull icke. Den gamla satsen, att Gud hjälper den, som vill hjälpa sig sjelf, synes kunna tillämpas på

detsaama. Ty att det utvecklade stora, starka och ädla andar var så onekligt, att äfven en kristlig kyrkofader vid deras betraktande började betvifla, att hans väg till fullkomligheten vore den enda, intills han lyckades öfvertala sig, att »hedningarnes dygder vore glänsande laster.» Grekens harmoniska personlighet och den grekiska vetenskapens rationalitet berodde på en monistisk verldsåskådning — en som fattar det hela såsom en enhet i mångfald, ej som en oförsonlig splittning mellan tvenne absolut skilda principer.

Är deremot den högsta bestämmande magten i universum ett oberäkneligt gudomligt godtycke; är den värld, som ligger menniskan öppen, regrad från en annan enligt rent tillfälliga föreskrifter, som i sjelfva sin tillfällighet städse korsas af fiendtliga inflytelser från ett demoniskt rike; rasar ändtligen denna kamp ej blott i den yttre naturen, utan ock i det aldri innersta af den menskliga personligheten, samt bemäktigar sig utifrån hennes vilja, förstånd och känslor, för att utan hennes åtgörande begagna dem som verktyg till hennes förtappelse eller upprättelse — då finnes i sjelfva verket intet kausalförhållande att efterforska, således intet ämne för vetenskaplig undersökning, och finnes dock ett sådant, förblefve det oss otillgängligt, då förnuftet, en lekboll för demoniska magter, icke är att förtro sig till. Ej heller har personligheten längre tyngdpunkten inom sig sjelf. Menniskan är då i högsta behof af en sådan räddningsanstalt som kyrkan, hvilken lärer henne hvad det gudomliga godtycket bestämt såsom godt och hvad såsom ondt; medelst sakramenternas öfvernaturliga nådemedel förlänar henne motståndskraft emot det onda och förlåter hvad hon, det oaktadt, felar.

Härmed är den yttre myndigheten satt i den med sina rötter uppryckta inres ställe. Det slags ideal af mänsklig fullkomlighet, hvilket under sådane förhållanden blir möjligt och verkligen uppkommer, emedan förståndsverksamheten städse söker binda de emottagna föreställningarne i ett sammanhang, ställer sig på myndighetslärans grund och antager hennes öfvernaturliga karaktär. Att medeltidens ideal är asketen och hans vetenskap magien beror på hans dualistiska världsåskådning och dennas egendomliga beskaffenhet.

Medeltidens dualism härstammar från Persien. Det är Zoroasterlärans idé, som efter lång kamp med den grekiska enhetsåskådningen slutligen intränger i vesterlandet och fullständigt besestrar det. Denna österlandets segerrika strid med Europa är summan af historien mellan Cyrus och Konstantin. De yttre händelser, som uppfylla de nämnde århundradena, vinna sin rätta betydelse, när man uti och bakom dem skönjer de begge idékretsarnes brottning. Osynliga schackspe-lare, framskjuta de mot hvarandra sina omedvetna pjäser på historiens bräde.

Då Cyrus hemsänder de israelitiska fångarna från Babylons elfvar till Morijah berg, förvärfvar han åt dualismen den viktiga flankställning vid Medelhafvet, hvilken många århundraden derefter visar sin betydelse för stridens utgång. »Vedersakaren» (Satan), som uppdyker någon gång i gamla testamentets yngsta, under persiska inflytandet författade skrifter, för att i den rabbiniska litteraturen spela en allt mer omfattande roll, är den judaiserade Ahriman; de besatte, som vid Jesu tid hvimla i Palestina, bevittna, att den persiska dualismens demonstro genomträngt och burit sin naturliga

frukt i judarnes fantasi- och känslolif. Vid sidan af denna fredliga eröfring öppnar sig det stora krigsdramat mellan Persien och Grekland. Ehuru detta ej framträder som ett medvetet religionskrig, är det dock Ormuzd och Ahriman, som tillbakadrifvas vid Marathon. Salamis och Plateæ; den grekiska monismen, som i dessa slagtningar räddas för att under någon tid ostördt få utveckla sig i en skön och glänsande kultur. Såsom ofvan antydts, äro magi och myndighetstro nödvändiga följder af en dualistisk religion; den fria personlighetens inskränkning eller upphäfvande en lika nödvändig följd af myndighetstron. Och hvem, som betraktar stridshvilet på Marathons fält, kan undgå att igenkänna tvenne andliga motsatsers, tvenne skilda idékretsars sammandrabbning. då han å ena sidan skådar de från sina agorai (politiska öfverläggningsplatser) och gymnastiksalar utdragna hellenernas skaror, som, glada och bekransade, men utan att underskatta faran, möta österlandets otaliga af sina ledares gissel framdrifna massor? Å ena sidan den utbildade fria personligheten, som har sin rot i den harmoniska världsupfattningen; å andra den blinda undergifvenheten under yttre magter. Å ena sidan frihet, å andra despotism. Man kan med stöd af en logisk slutsats tillägga, ehuru detta synes mer aflägsset: å ena sidan rationalitet, å andra magi.

Stärkt af segern går Europa att uppsöka fienden i dess eget land. Alexander kufvar Asien. Men den nye Akilles fångslas i sin egen slafvinnas bojar.

Medan nämligen den helleniska bildningen utbreder sig på ytan af de eröfrade länderna, tränger den österländska anden på djupet framåt i motsatt

riktning. De begge idéströmmarnes böljor blandas delvis med hvarandra. I Alexandrias såsom i Pergamus' biblioteker sammanflöda österns och vesterns litteraturer; i dess studiesalar mötas österns och vesterns vise; i dess lärosystemer sammansmälta Zoroaster och Plato, fantasi och spekulation, magi och rationalism på underbaraste sätt. Alexanders seger var krigarens, ej lärjungens af den nyktre Aristoteles. Den judisk-alexandriska filosofien blomstrar upp, och gnosticis-men, denne vidunderlige bastard af specifikt skilda verldsåskådningar, är redan aflad, då i Palestina kristendomen uppstår, med sig införlifvar judendomens ur Zoroaster-läran flutna dualism och går ut att med trons vapen öfvervinna världen.

Under tiden har Rom utbreddt och befäst sitt världsvälde. Nationaliteterna hafva blandats med hvarandra; deras gudar inflyttats i samma Pantheon; deras idéer korsats. Verldsväldet har, för att hålla sig uppe, måst centralisera sig i despotism af österländsk art, de fria statsformerna hafva fallit, filosofisk skepticism och eudemonism inom de bildade klasserna upphäft de ärfda religiösa föreställningarne. Allt detta, jemte sitt bihang af sedeförderf och materiel nöd, har bearbetat vesterlandets jord för emottagande af den nya religionens utsäde. Tomheten och eländet låta motsatsen mellan ideal och verklighet, mellan godt och ondt tydligare framstå äfven för de monistiska folken. Dualismen, sålunda förberedd i tänkesättet och känslan, utbreder sig i kristlig form med oemotståndlig styrka öfver de romerska provinserna. De fattiges och förtrycktes oräkneliga massor hängifva sig åt "barbarernas och österns filosofi" (såsom en grekisk tänkare kallade

kristendomen), emedan de der återfinna sin erfarenhet af lifvet och bekräftas i sitt hopp om förlossning.

Den hellenisk-romerska hedendomen gör fruktlösa motståndsförsök. Förföljelserna från statens sida endast påskynda kristendomens utbredande. Hvad staten ej kan uträtta skola kanske sjelfva den hedniska kulten och den helleniska filosofien förmå. Dessa, förut hvarandras motståndare, försonas inför den gemensamma faran. Antikens slocknande lampa flämtar upp i en klar låga, då djupa och rena andar, hvilka annars föraktat myterna som en skadlig vidskepelse, nu omfatta dem såsom symboler af höga sanningar. Filosofien går såsom nyplatonism till strids mot kristendomen.

Men nyplatonismen sjelf har blifvit ett affall från det monistiska och rationella. Plotinus och Ammonius Saccas försöka, men förmå ej återupprätta honom. Han arbetar sjelf sin motståndare i händerna, framför allt när han, för massornas vinnande, nediåter sig till att täfla med denne i underverk. Jamblichus och andra idka hemliga konster, för att slå de kristna magerna ur brädet, samt förherrliga Pythagoras och Apollonius af Tyana såsom undergörare täflande med Jesus af Nazareth. Härigenom bidraga de till att utbreda det magiska och dualistiska föreställningssättet. Idéströmmen från österlandet gör ett desto hastigare triumflopp.

Den kristna dualismen känner sig redan stark nog att bekriga ej blott sina förklarade fiender, utan ock de vesterländska bildningselementer, som han i början upptagit i sitt sköte och som förskaffat honom insteg hos de upplystare klasserna. Instinktivt förnimmer han, att äfven den tänkareskola, som bildat sig inom sjelfva kyrkan, är alltför monistisk och rationel för att kunna

i längden fördragas. Män sådane som Clemens af Alexandria och Origenes, hvilka fattats af det eviga och oförgängliga i kristendomen samt veta skilja detta från dess dualistiska form, kämpa en tragisk strid för trons förenlighet med tänkandet. Medgifvande, att Kristus är allt, är Guds egen kraft och visdom, vilja de dock rädda den helleniska filosofien undan förstörelsen, som en i uppenbarelsens visshet och själföfverräcklighet frossande fanatism riktar mot alla yttringar af vesterns kultur: mot statslif och konst såväl som mot vetenskap. De påpeka, att filosofien kan, om ej annat, gifva goda förnuftsvapen mot trons angripare, att hon kan och bör vara "vinbergets egentliga mur och omgränsning". Deras försvar är fruktlöst. Filosofien är af djefvulen; ja allt hvad hedningarne besuttit sannt och godt i lefnad och lära förklaras af en kyrkofader *) för härmande djefvulsknep — "ingenia diaboli quædam de divinis affectantis" — och tren är så långt ifrån att behöfva tänkandet, att man snarare bör säga: "jag tror därför att det är otroligt, befängdt, omöjligt" (yttrande af samme kyrkofader). Förgäfves utbrister den döende Clemens: "Äfven om filosofien vore af djefvulen, kunde Satan bedraga människorna blott i drägten af en ljusets engel; han måste genom skenet af sanning, genom blandningen af sannt och falskt locka människorna; man bör därför uppsöka och erkänna det sanna, från hvem det än må härröra . . . Och äfven detta meddelande till hedningarne kan blott hafva skett efter Guds vilja, måste alltså vara inbegripet i Guds uppfostringsplan med menskligheten . . . Om man tillskrefve Satan oordningen och synden, huru

*) Tertullianus.

oerhörddt, att då göra honom till förlänare af en god sak, filosofien! . . . Gud gaf judarne lagen, hellenerna filosofien såsom förberedelse till Kristi ankomst." I sådane ord klingar från Clemens' läppar det sista bortdöende ekot af hellenisk humanitet och bildning! Det är ej en tillfällighet, att Clemens och Origenes tillika med filosofien söka rädda monismen, såtillvida som de förkasta helvetesstraffens evighet samt antaga, att djefvulen slutligen skall blifva god och Gud blifva allt i allom. Men en sådan åsigt kunde ej vinna gehör i en tid, då kristendomen, blott därför att han sjelf ännu icke var nog skarpt och följdriktigt dualistisk, kände sig sväfva i fara för den tullt konsekventa och genomförda dualism, som, bärande Manis namn, än en gång från persiska gränsen frambröt mot Europa. Manikeismen blef väl till skenet öfvervunnen, men en af dess förre anhängare, Augustinus, ingöt i kyrkan dess ande. Under det århundrade, som följde på honom, förstörde den germaniska folkvandringen med de sista skolorna de sista spåren af grekisk-romersk bildning. Barbarerna kristnades, oftast medelst ståt och bedrägerier; deras naturgudomligheter nedsattes, likasom förut Olympens innevånare, till onda demoner. Hvad som var före kyrkan och utanför kyrkan: de omvända nationernas fäder och minnen — allt detta vardt fördömdt och hänfördt till den onda principens värld. Den österländska dualismens herravälde i Europa blef fullständigt. Och så inbröt medeltidens långa natt. Sex århundraden skilja Proklus, den siste betydande nyplatonikern, och Augustinus, den siste filosofiskt bildade kyrkofadern, från Anselm, skolastikens grundläggare! Mellan dem ett svalg, i hvilket Gregorius den store

och Scotus Erigena äro nära nog de enda stjernorna, och dessa ingalunda af första ordningen. "Det gifves ödemarker i tiden, likasom i rummet", säger Bacon.

När det svaga försöket till vetenskaplig verksamhet åter kunde ega rum, var skolasten lycklig nog att i sin ego hafva några på en omväg från araberna erhållna makulerade blad af Aristoteles. I dessa blad utläste han med häpnad och beundran methoden för en logisk undersökning. För öfrigt var det Hermes Trismegistus, Dionysius Areopagita (öfversatt af Scotus Erigena) och dylika mystiska verk ur obekant källa och med nyplatonisk anstrykning, hvilka stodo grubblaren till buds, då han utifrån behöfde hemta något material till ifyllande af den kosmologi, hvars grunddrag voro honom gifna i kyrkans dogmer.

Det följer af sig sjelft, att medeltiden icke kunde inse, än mindre erkänna det innerliga sammanhanget mellan sin verldsupfattning och den zoroastriska. Men en dunkel aning derom spåras dock. Medeltidens lärde tillskrefvo Zoroaster grundläggningen af de magiska vetenskaperna. Sprenger (författare till *Malleus Malificarum*, om hvilket olycksdigra arbete längre fram), Remigius, Jean Bodin, Delrio m. fl. jurister och teologer, hvilka såsom domare i hexeriprocesserna förvärfvat sorglig ryktbarhet, kalla i sina skrifter Zoroaster trollomens upphof.

Den dualistiska idéen blef, sedan hon ingått i kristendomen, icke mildrad utan skärpt. Zoroasters religion, som antager ett godt urväsen *), låter det onda,

*) Detta har, hvad den ursprungliga Zoroasterläran angår, blifvit bestridt, men bestyrkes af ett ställe hos Aristoteles (*Metaphys.* I. XIV, c. 4).

i tiden uppkommet, äfven i tiden förgå; hon slutar med den äfven i nya testamentets skrifter framskimrande läran om "all tings återställelse" (*αποκαταστασις παντων*) och nedsätter således det onda till något blott fenomenelt. I den kristna kyrkoläran deremot, sådan hon genom den manikeiske Augustini inflytande rotfästes, blir det onda, ehuru i tiden uppkommet, förevigadt. Denna skiljaktighet är af stor praktisk betydelse och förklarar, att dualismen ej bar samma förskräckliga frukter i sitt österländska hemland som i vesterlandet. Den skärande kontrast, hvarmed medeltidens divina comedia slutar — de ur helvetet uppstigande eviga veropen och förbannelserna, som skola förhöja de frälstes lycksalighet — är så upprörande, att den ej kunde med tänkesätt och känslor införlifvas, utan att förvilda dem. Medlidandet, välviljan, kärleken, dessa krafter, i hvilka menniskan annars förnimmer ett samband med det gudomliga, förlora denna sin betydelse, beröfvas det evigas insegel, när de icke återfinnas hos hennes gud annorledes än inskränkta eller rättare upphäfdade genom en egenskap, som den fromme vill tvinga sig benämna rättvisa, men som en obetvinglig röst ur det innersta af hans själ kallar grymhet. Dertill kommer en annan vigtig omständighet. Ormuzd-tjenaren är lika litet som den jord han trampar djefvulens rättmätiga egendom; han omgifves visserligen på alla sidor af Ahrimans och demonernas försåt, men detta emedan han redan här nere är kallad och med kraft utrustad till att vara det godas stridsman. Det är såsom sådan han är ställd uti stridens hvimmel. Kraften till det goda, en gång honom gifven och genom bönen städse förnyad, är dermed tillika hans egen: han brukar henne

utan att förlora sig i den förvirrande frågan hvar friheten upphör och nåden vidtager. Enhvar, som hyllar ljusets lära, står i striden på egna fötter. Detta gäller om hvarje Ormuzd-tjenare: Zoroaster har i detta hänseende ingen skilnad gjort mellan prest och icke-prest. Sjelfva myndighetstron, hvilken såsom sådan är ett intrång på den fria personligheten, bevarar dock i denna form ett visst område oförkränkt åt densamma. Inom medeltidskyrkan är förhållandet ett annat, och det kan icke målas bättre än med följande ord, som i våra dagar brukas af "ny-lutheranen" Vilmar, då han vill uteslutande åt presterskapet häfda "kraften att med ord, sakrament och nyckelembyte sammanhålla församlingen, kraften att med ett enda ord klyfva hufvudet på synden, kraften att nedstiga i en själ, uti hvilken den onde fienden sänkt vansinnets natt, och tvinga den rasandes trotsiga knän att böja sig och de vilda närvarne att sammanknäppa sig till bön, ja kraften [här kommer klimax, men något matt efter den förra utjuttelsen] att nedstiga i en själ, i hvilken den gamle fienden har uppslagit sin boning, och der kämpa med den hånande jätten från afgrunden panna mot panna, öga mot öga. Detta allt" — fortfar Vilmar, sjelf icke olik en rasande besvärjare, som vill mana medeltidens spöke ur sin graf — "detta allt kan församlingen icke, ej ens de heliges samfund, som ej heller dertill förlänats magt, uppdrag, mandat och kraft. Församlingen (det är lekmännen) förmår icke skåda in i djefvulens vreda ögon, ty hvad som är profeteradt om de sista tiderna, att, om möjligt, de utvalde skulle förföras, det gäller med vida skarpare eftertryck om djefvulens enskilda uppträdande i vår värld: inför detta skingrar sig för-

samlingen såsom snöflockar, ej förförd, men förskräckt, intill döden. Blott vi (prester) förskräckas icke och frukta icke, ty han, som utstött denna världens furste, har ställt oss framför djefvulens dystra ormöga, framför hans lastande och hånskrattande mun, framför hans i helvetesilska förvidna ansigte" *).

Dessa ord, skrifna af en fantasisjuk dualist i våra dagar, återgifva såsom nämndt, förträffligt medeltidens allmänna åsigt och man undre då icke, att dess släkten, uppgifvande personligheten, kastade sig handlöst, för att räddas, i den magiska frälsningsanstaltens och dess tjenares armar. De företeelser, som i det följande komma att skildras, skola efter denna blick på medeltidens verldsåskådning icke förefalla så godtyckliga och besynnerliga som de vid första påseendet synas vara. De äro, äfven de, alster af en inre nödvändighet. Vore det möjligt — och beklagansvärda försök i den riktningen saknas icke — att göra medeltidens trossatser åter lefvande i mensklighetens tankar, känslor och fantasi, skulle vi bevittna dessa till en del förskräckliga företeelsers återkomst. Att skildra dem har ett rent historiskt intresse, men ock ett praktiskt varnande.

*) A. F. Ch. Vilmar: "Theologie der Thatsachen wider die Theologie der Rhetorik" (Marburg 1857).

II.

Kyrkans magi.

Magien är vetenskapens förelöpare. I mensklighetens utveckling föregår den dunklare förnimmelsen den klarare, fantasiens herravälde förståndets. Innan det sednare kunde förelägga sig den mödosamma uppgiften att i kraft af sina egna lagar förknippa den inre och den yttre erfarenhetens fakta — innan det gafs en filosofi och en naturforskning, var fantasien i rörelse och skapade magien.

I likhet med vetenskapen hvilar magien i sin ursprungliga gestalt på den grundsats, att allt som existerar utgör ett sammanhang. Vetenskapen efterforskar detta sammanhang på deduktionens eller induktionens väg; magien, stödande sig på några yttre likheter mellan tingen *) och på en dunkel känsla af viljans och ordets kraft, konstruerar det på fri hand medelst godtyckliga associationer mellan inkongruenta föremål. Den i striden för sin fysiska tillvaro inbegripna människan syftar härvid mindre åt ett theoretiskt kännande än ett praktiskt kunnande. Att blifva behaglig för sin gud, oåtkomlig för skadliga inflytelser, herrskare öfver det nära och fjerran varande, till detta skall den hemliga kunskapen förläna henne medel.

De magiska bruken, hemmastadda hos alla folk, förete en nästan oöfverskådlig rikedom af former. Ytterst låta sig dessa dock återföra till en enda typ.

*) Så t. ex. antydde kopparens röda sken, att han stode i magisk förbindelse med den rödaktigt lysande planeten Mars.

Den dagliga erfarenheten har lärt, att en viss kraftproportion eger rum emellan ett medel och dess verkan. Då nu den verkan, som man vill ernå, i det man anlitar magien, skall vara af utomordentlig art, måste medlet, på hvilket hon ger anvisning, innebära utomordentliga krafter, sådane som förståndet hvarken a priori eller genom induktiv undersökning kan om detsamma predicera. Vidare lär erfarenheten, att viljan, såsom en blott hvilande önskan, hvilken ej ännu föryttrat sig i handling, icke uppnår sitt mål. I blotta viljan såsom sådan kan således den magiska kraften icke ensamt sökas, utan såsom ett nödvändigt moment tillkommer det sinnliga medlet, som viljan anlitar, handlingen, i hvilken hon uppenbarar sig, antingen nu kraften hos detta sinnliga medel, såsom den ursprungliga magien antager, beror af dess mystiska, men nödvändiga sammanhang med motsvarande ting uti en högre världssfär (t. ex. sammanhanget mellan metallerna och planeterna) eller, såsom i den kyrkliga magien, af ett Guds godtyckliga viljebeslut, som förordnat, att ett gifvet medel, på af honom föreskrifvet sätt användt, skall utöfva en viss för förståndet ofattlig verkan. I hvarje magiskt bruk ingå således 1) den subjektiva andliga faktorn: viljan (i det kyrkliga språket tron); 2) det sinnliga medlet: fetischen, amuletten, det vigda vattnet, hostian, besvärjelseformeln, ceremonien o. s. v., samt 3) den obegripliga («öfvernaturliga») kraft, som detta medel, af viljan eller tron omfattadt, i den magiska handlingen besitter.

Magien återfinnes hos alla folk. Hos dem med en monistisk världsåskådning var hon bestämd att alltmör och mer tillbakaträngas af spekulationen och natur-

forskningen. Hos dem fanns ej heller mer än *en* magi, fastän dennas kännare ansågos kunna utöfva henne på både gagneligt eller skadligt sätt. Först hos de folk, hvilkas verldsåskådning är dualistisk, möter oss en tvåfaldig magi: hos perserna en *hvit* och en *svart* — den förra såsom Ormuzds goda gåfva, den sednare såsom Ahrimans onda; hos den kristna medeltiden en *himmelsk* magi och en *diabolisk* — den förra ett af Gud åt kyrkan förlänadt privilegium och ett vapen till Satans bekämpande; den sednare en djefvulskonst till otrons och onskans befrämjande. Under en monistisk verldsåskådning är magien endast en förberedelse till naturfilosofien och viker efterhand för denna, tills hon stannar inom de lägsta folkklasserna såsom residuet af ett öfverlefvadt utvecklingsstadium. De dualistiska religionssystemerna deremot försmälta på det innerligaste med magien, gifva henne samma allmänt och evigt gällande kraft, som de tillerkänna sig sjelfva, sätta henne på sin egen herrskarestol, i gestalten af en gudomlig och sakramenterlig hemlighet. Först då förmår det magiska åskådningssättet trycka sin pregel på hela tider och kulturperioder; först då — efter sin splittning i en himmelsk och en diabolisk och i det kausal-förhållande hvaruti hon ställts till människans timliga och eviga räddning, timliga och eviga förderf — blir hon allherrscharinna öfver folkens känslo- och fantasilif.

Vår öfverblick af medeltidens magi må börja med en skildring af den himmelska och privilegierade magien, det vill säga *den kyrkliga*, för att derefter öfvergå till den illa anskrifna *lärda* magien (astrologien, alkemien, besvärjningskonsten) och den förföljda *folkmagien* (i hvilken kyrkan såg den egentligen diaboliska)

och sluta med en framställning af den förfärliga katastrof, som framkallades af kampen mellan dessa. Det är icke skildrarens skuld, om läsaren i den kyrkliga magien skall finna en karrikatur af det heliga, en karrikatur, i hvilken det komiska öfverväges af det vidriga. Ju mer objektiv framställningen vill vara, desto obehagligare blir bilden. Vi skola därför fatta oss kort.

Lik en omtänksam moder vårdar sig kyrkan om människan och omgifver henne från vaggan till grafven med sina magiska skyddsmedel. Kort efter barnets födelse måste presten vara redo att begjuta det med vatten, som genom bön och besvärjelse renats från de äfven i detta element huserande demonerna, ty den spåda varelsen, i synd aflad och af naturen Lucifers egen- dom, skulle utan dopets nådegåfva vara för evigt förlorad för himmelen, för evigt hemfallen åt helvetets qual ¹⁾. Mer än en samvetsgrann kyrkans tjänare var fördenskull betänkt på medel att bringa det räddande

¹⁾ "Non baptisatis parvulis nemo promittat inter damnationem regnumque coelorum quietis vel felicitatis cujuslibet atque ubilibet quasi medium locum; hoc enim eis etiam heresis Pelagiana promisit" (Augustinus: De anima & ejus origine l. I, c IX). I ett af sina bref förklarar Augustinus, att om föräldrarne skyndsamt åla till presten och denne lika skyndsamt går att döpa barnet, men detta likväl före sakramentets undfående dör, är det dömdt att i evighet plågas bland de fördömde och häda Gud. Lika sträng är "vår rena evangeliska lära," som fördömer "anabaptisterna," emedan de hålla före att "pueros sine baptismo salvos fieri." Våra zeloter vilja fördenskull utstryka Lindblomska katekesens kätterska nej på frågan: "Blifva de barn osaliga, som utan döpelse dö?" ett nej, som förestafvats af ett "rationalistiskt" eller rationellt Gudsbegrepp, måhända ock af en "klemig" fruktan för de fall af vansinne, som den äkta Lutherska trossatsen förorsakat hos mången olycklig moder.

vattnet i beröring med fostret, innan det kommit i dagsljuset. Dock blef detta försigtighetsmått icke kyrkligt bruk. Dopvattnets kraft är större än vattnets i dammen Bethesda, som helade endast kroppsliga bräckligheter. Dopet räddar millioner själar från afgrunden. Förntseende sådant hade den af listiga anslag uppfyllede djefvulen redan före kristendomens uppkomst beslutat neddraga och håna detta mäktiga sakrament; han gjorde, såsom Tertullianus klagar, per anticipationem en kopia af detsamma uti de af honom stiftade Mithras-mysterierna, hvilka äfven i andra stycken oblygt härma kyrkans hemligheter.

I döpelsen samverka med vattnet andra af presten helgade medel: oljan, saliven (som presten efter besvärjelsen spottar på barnet och hvars kraft framgår af Marc. 7, 33), saltet ²⁾, mjölken och honungen ³⁾. Dertill komma korstecknet och besvärjelsen, som ur barnet utdrifva den lede djefvulen ⁴⁾ och skaffa rum åt den helge ande. Medelst dessa magiska ceremonier blir barnet i kyrkan upptaget och för framtiden delaktigt af det skydd hon förlänar mot det onda.

Dopvatten eller vigvatten, drucket af sjuke och svage, läker och stärker; stänkt på åkern, befordrar det

²⁾ I svenska handboken af 1529 bibehöllos ännu oljan och saltet vid döpelsen, dock m. d. det förbehåll, att saltet ej skulle besvärjas, "emedan det af sin skapelse var Guds rena kreatur."

³⁾ Samtliga dessa ämnen förekommo ock, förenade med dopet, i hedniska mysterier.

⁴⁾ Våra nylutheraner beklaga — från sin ståndpunkt med fullt skäl — att svenska kyrkan, som dock erkänner djefvulens värde öfver de odöpta, likasom äfven ordets magt, dock i en rationalistisk tid låtit sig förleda att afskaffa besvärjelsen, hvars formulär ("jag besvärjer dig, orene ande" . . . "så fly nu bort, du fule djefval" etc) är så kraftigt och desslikes så uppbyggligt.

hans fruktbarhet; gifvet åt husdjuren skyddar det dem mot hexeri.

Liksom dopet är det första räddande och helgande nådemedlet, som räckes människan, så är smörjelsen med helig olja, företagen på dödssängen, det sista. En dem emellan städse flödande källa till kraft och helgelse är eucharistien, i hvilken "brödet och vinet, som ställas på altaret, efter gjord konsekration äro Guds sanna lekamen och sanna blod, hvilken lekamen på sinnligt vis (sensualiter) i sanning beröres och brytes af prestens händer och söndertuggas af de troendes tänder" ⁵⁾). När presten uttalat det förvandlande ordet, lyfter han hostian ⁶⁾, nu icke längre ett bröd, utan Kristi kött, i höjden, församlingen knäböjer, och klockornas ringning tillkännagifver för nejden, att det största af alla magiska verk är fullbragt. Ätet af de troende ingår Kristi kött i deras eget kött och blod, samt stärker underbart själ och kropp ⁷⁾. Kättarne i

⁵⁾ Vi hafva här gjort ett utdrag af den formel, som på konciliet i Rom 1059 förelades, vid hotelse med döden, Berengar af Tours att besvärja.

⁶⁾ Den i 12:te århundradet vid nattvarden i stället för brödet införda oblaten erhöi namnet hostia.

⁷⁾ Danske theologen Martensens i våra dagar gjorda upptäckt, att den i nattvarden erhållna spisen ej endast är för själen, utan ock för det kroppsliga, för närandet af vår uppståndelses-lekamen, är egentligen icke ny; den i Mithras-mysterierna invigde hedningen undervisades, att det helgade brödet och det helgade vinet, assimilerande sig med hans kött och blod, skänkte odödlighet åt hans kroppsliga varelse. Likartade förutsättningar föda i skilda tider likartade tankar.

En för medeltidens theologer vigtig fråga, som alltifrån Petri Lombardi tid ända inemot 17:de århundradet med stor häftighet afhandlades, framställes i följande form: Har en rätta, som ätit en hostia, dermed blifvit delaktig af Kristi lekamen? I sammanhang härmed frågades: huru är en rätta, som ätit Kristi le-

Arras, som trodde, att rättfärdighet vore nödvändig för saligheten och tviflade på brödförvandlingsläran, läto omvända sig, då biskop Gerhard meddelade dem, att i Gregorii den stores tid hade det konsekrerade brödet inför en tviflande qvinna antagit gestalten af Jesu blödande pekfinger. En from eremit, som börjat anfäktas af samma tvifvel, återvann sin tro, då han vid en nattvardsgång såg en engel med knifven sönderstycka en Jesus-gosse i samma ögonblick som presten bröt brödet. Många äro berättelserna i krönikor och legender om judar, som i hemlighet förskaffat sig hostian och, för att hämnas på Jesus, genomstuckit henne med en knif, då blod i ymnighet utrunnit, stundom äfven en skön blödande gosse plötsligt uppenbarat sig. Sådane berättelser, satta i omlopp, alstrade svåra judeförföljelser (såsom i Namur år 1320) *).

kamen, att behandla — bör hon äras eller dödas? Bör sakramentet äfven i rättans mage tillbedjas? Om man i en rättas mage finner något af det vigda brödet, är man skyldig att sjelf förtära det? Hvad har man att göra, om man omedelbart efter sakramentets undfäende angripes af kräkning? Då en rätta kan äta hostian, måne icke äfven djefvulen förmår det? — Ett bland de sednaste alstren af undersökningarne i dessa principfrågor är en år 1593 i Tübingen utkommen bok med titeln: "Mus exenteratus, h. e. tractatus valde magistralis super questione quadam theologica spinosa et multum subtili" &c.

*) Under den politiska reaktionsperioden efter år 1815, då Schlegel och de Maistre prisade medeltiden såsom mensklighetens lycksalighetsperiod och Görres sökte åt tron återgifva alla under "upplysningens fadda tidehvarf" förgättna spök- och vampyrhistorier, firade presterskapet i Brüssel med processioner och andra kyrkliga högtidligheter årsdagen af den ofvannämnda judeförföljelsen i Namur.

På synoden år 1099 utfärdades en kungörelse, som förbjöd prester att träda i något slags tjänst-förhållande till lekmän, emedan det vore skändligt, om högheliga prestahänder, som tillverka den allsmäktige Guds kött och blod, skulle tjena orena lekman-

Är eucharistien en måltid, som stärker den troendes krafter till kamp mot det onda, så är korstecknet att betrakta som hans svärd och den kyrkliga amuletten som hans harnesk. Korset är tecknet, i hvilket den kristne skall segra. ["In hoc signo vinces."] Med detta har han att börja hvarje handling; med detta tillbakalår han djeflarnes angrepp. "Den härom vill öfvertyga sig," säger redan S:t Athanasius, "han må vid demonernas bländverk, oraklernas bedrägerier och magernas under endast göra korstecknet, som blifvit hedningarne så löjligt, och han skall straxt se djeflarne fly, oraklerna förstummas, all magi och trolldom hämmas." De kyrkliga amuletterna äro af mångfaldigt slag: Marie-medaljer, vigda bilder och framför allt så kallade Guds-lamm ⁹⁾ (agnusdei), hvilkas förfärdigande

händer. — Den bekante vältalaren Bourdaloue fordrade större ärebetygelser för presten än för jungfru Maria, ty i hennes sköte har Gud blott en gång blifvit kött; i prestens händer blir han det deremot dagligen, så ofta som messan läses.

⁹⁾ Den äldsta kristna konsten, i hvilken antikens döende ande ännu förspörjes, framstälde Jesus såsom en herde-ungling med ett lam i sin famn. Blott med vemod kunde mången vända sig bort från Olympens strålände värld till det nya kristna idealet, och då så måste ske, ville man gerna på den nye "puer redemptor" öfverflytta den förre ynglingen-försonarens, Dionysos Zagreus', milda skönhet. I de hymner man ännu eger af Synesius, som i en person förenade biskopen samt den skönhets- och vishetsträngtande hellenen (för en del af våra läsare säkerligen bekant genom Kingsleys roman *Hypatia*) bildar detta vemod en märkvärdig samklang med den kristna andakten. Med den antika verdens undergång upphörde en sådan längtan tillika med förmågan att tillfredsställa henne. Djursymbolen erhöll derefter en mer framstående plats. Försinnligade fenicier och kananeer sin Gud såsom den kraftige tjuren, framstälde de kristne sin i gestalten af det tåliga lammet. Konsiliet i Konstantinopel år 692 stadfäste lamm-symbolen. Såsom Aron en gyllene kalf lät påfven Sergius III förfärdiga ett lamm af guld och elfenben. Puritaner, som uppreste sig deremot, behandlades som oroliga

och försäljande en påflig bulla af år 1471 förbehåller åt romerska kyrkans eget öfverhufvud. Om dessa saker inbringa ofantliga penningssummor åt presterskapet, så besitta de ock en stor kraft: de skydda mot eld- och vattenfaror, storm och hagel, sjukdom och hexeri¹⁰⁾. Jemte amuletterna äro de s. k. påfliga konceptions-sedlarne, som karmelitermunkar till billigt pris försälja, af mångsidig nytta. Konceptionssedeln, gjord af invigdt papper, läker, om han nedsväljes, naturliga och öfvernaturliga sjukdomar; lagd i en vagg, skyddar han barnet mot hexeri; nedgräfd i hörnet af en åker, är denne betryggad mot oväder och skadedjur. Konceptionssedlar instoppas under trösklarne till manbyggna-der och uthus, fästes vid smörfat och öltunnor, allt för att skydda mot trolldom. De förfärdigades af mun- karne efter fastställt formulär, hvilket såsom karakte- ristiskt och jmförelsevis kort förtjenar meddelas:

„Jag besvärjer dig, papper (eller pergament), du som tjenar till mensklighetens nytta, till upptecknande af Guds storverk och heliga lagar, såsom ock enligt gudomlig för- ordning äktenskapskontraktet mellan Tobias och Sara på

hufvuden och kättare. På Karl den stores tid klagade en af dem, biskop Claudius af Turin, från hvilken valdenserna leda sina anor: „Isti perversorum dogmatum auctores agnos vivos vo- lunt vorare et in pariete pictos adorare.”

¹⁰⁾ Påfven Urban Vitus förärade byzantinske kejsaren ett Guds-lamm. En bifogad skrifvelse skildrade des- underbara kraft i följande munklatinska hexametrar:

Balsamus et munda cera cum chrismatis unda
 Conficiunt agnum, quod munus do tibi magnum
 Fonte velut natum per mystica sanctificatum.
 Fulgura desursum depellit, et omne malignum
 Peccatum frangit, ut Christi sanguis et angit.
 Prægnans servatur, simul et partus liberatur.
 Dona refert dignis, virtutem destruit ignis.
 Portatus munde de fluctibus eripit undæ.

dig gjordes, i det skriften säger: de togo ett papper och upptecknade äktenskapet. Genom dig, papper, har ock förmedelst engeln djefvulen blifvit besegrad. Jag besvärjer dig vid Gud, verlds-alltets herre, vid fadren (korstecken!), sonen (korstecken!) och den helige ande (korstecken!) som utbreder himmelen som en fäll, på hvilken han likasom med himmelska bokstäfver låter förtälja sin herrlighet. Välsigna (korstecken!) o Gud, helga (korstecken!) detta papper till att förstöra djefvulens verk!

Den som bär på sig detta med heliga ord beskrifna papper eller fäster det vid ett hus skall vara från Satans hemsökelser befriad genom honom, som skall komma till att döma lefvande och döda.

Låtom oss bedja:

Starke mächtige Gud, hämdens Gud, våra fäders Gud, som genom Moses och profeterna uppenbarat det gamla förbundets skrifter såsom lika många din godhets hemligheter, samt genom dina apostlar och evangelister låtit skrifva din sons testamente, välsigna (korstecken!) och helga (korstecken!) detta papper, så att din barmhertighet må förnimmas på enhvar, som bär hos sig detta heliga ting och dessa heliga bokstäfver, samt alla djefvulens förföljelser mot honom och alla det djefvulska hexeriets stormar må tillintetgöras genom Kristus vår herre. Amen.

(Papperet bestänkes med vigvatten).⁴

Till amuletterna och konceptionssedlarne sälla sig i kyrkans rustkammare de undergörande relikerna och helgonbilderna. Gud i sin nåd har fogat, att kyrkan ej af brist på vapen skall uppgifva kampen mot det ondas rike. Hennes skydds- och anfallsmedel äro af mångfaldigaste slag. Hennes stridsmän, presterna, likna riddare, bepansrade från topp till tå, beväpnade med lans, svärd, dolk och morgonstjerna. Nästan hvarje ort eger en skatt af relik, som, förvarad i dess tempel och vid högtidliga tillfällen visad för det andäktiga folket, utgör dess palladium, försvårar, om icke hindrar,

fiendtliga krigsskarors anfall, mildrar, om icke förekommer, farsoters härjningar. Ej allenast de kroppsliga lemningarne af martyrer och helgon, utan hvarje sak, som de i lifstiden berört, ja daggdropparne på deras grafvar äro för djefarne en fasa, för de troende medel till andlig och kroppslig upprättelse. Helgonbildernas undergörande egenskaper förtäljas af hundra legender. På Guds föranstaltande består emellan dem och personerna, som de föreställa, ett mystiskt, aldrig afbrutet samband, på hvilket S:t Hieronymus kastar en viss belysning, då han mot Vigilantius, som i sin blindhet motsatte sig helgonens dyrkan, utbrister: "Du vågar föreskrifva Gud lagar! Du dristar pålägga apostlarnes böjor, så att de ända till domens dag förvaras i sitt fångsel och ej få vara med Herren, då det likväl om dem är skrifvet, att de skola vara med Herren hvart de gå! Om lammet är allestädes, måste man fördenskill tro, att de som äro med lammet, också äro allestädes. Om djefvulen och demonerna ströfva kring verlden och genom sin allt för stora snabbhet äro närvarande öfverallt, skulle då martyrerna, efter utgjutande af sitt blod, förblifva inneslutna i sina kistor och ej förmå gå derur!"

Likasom ålderdomen och döden äro följder af syndafallet, så äro de flesta sjukdomar verkningar af den magt, som Guds öfver det kroppsliga uttalade förbannelse förlänat djefvulen, men äfven de öfriga, som man med rätt eller orätt benämner naturliga, botas vissast genom åkallande af Guds hjälp. Fördenskill är medlarinnan mellan Gud och menniskor, kyrkan, genom sina tjenare den enda säkra och enda egentligen berättigade läkarinnan. ["Operatio sanandi est

in ecclesia per verba, ritus, exorcismos, aquam, salem, herbas, idque nedum contra diabolos et effectus magicos, sed et morbos omnes"]. Presten botar å kyrkans vägnar och i Guds namn medelst bön, handpåläggning, besvärjelse, relikier och invigda naturliga medel, särdeles vatten, salt och olja. Härunder handlar presten såsom det synliga ombudet för en osynlig högre läkare, nämligen det helgon, som af Gud förordnats att vara sjukdomens "nödhjelpare." Hvarje plåga har nämligen sin nödhjelpare i helgonens leder: S:t Valentin botar fallandesot, S:t Gervasius rheumatiska lidanden i arm och ben, S:t Michael de Sanatis kräfte och bölder, S:t Judas hosta, S:t Ovidius döfhet, S:t Sebastin smittsam feber och giftiga bett, S:ta Apollonia tandvärk, S:ta Clara och S:ta Lucia rinnande ögon o. s. v. Legenderna förtälja förvånande ting om S:t Damianus, S:t Patricius, S:t Hubertus såsom läkare. Den förfärliga vattuskräcken har i den sistnämnde funnit sin besegrare. Uti det efter honom benämnda klostret i Luxembourg botades under många århundraden efter hans död vattuskräcken på det sätt, att den bitne, medan gudstjensten förrättades, infördes i kyrkan och knäböjande fick ett hår af hans mantel intryckt uti en för detta ändamål gjord rispa i pannhuden. Till deras bästa, som bodde fjerran från klostret, invigdes ooh såldes "Hubertus-remmar" och "Hubertus-nycklar," som glödgade lades på såret¹¹⁾. Liknande läkesätt kunna anföras i hundratal.

¹¹⁾ Ännu år 1784 utkom en förordning af kurfursten Karl Theodor af Pfalz, som, hänvisande till S:t Huberti underkraft, förbjöd användandet af "verldsliga" läkemedel mot bett af galna hundar.

Bland alla sjukdomar eger "besattheten" den märkvärdigaste platsen i kyrkans häfder och kräfver såsom läkemedel de aldra mäktigaste besvärjelser. Den kyrkliga pathologien förklarar, att i denna sjukdom är djefvulen uppenbar, medan han i de andra är dold. Besvärjaren, som skall utdrifva honom, infinner sig i full presterlig ornat; rökverk och helgade vaxljus tändas; alla föremål i den besattes grannskap bestänkas med vigvatten; luften omkring honom renas medelst uttalandet af vissa formler; derefter följa ifriga böner och slutligen den förbittrade, märg och ben isande kampen mellan demonen, som krampaktigt förvrider sitt offers lemmar och genom dess mun utstöter gräsliga hädelser, samt presten, som använder allt kraftigare besvärjelseformler, allt förfärligare förbannelser, tills segern slutligen blir hans.

Den verldsliga läkekonsten — det vill säga den, som förtror sig till s. k. naturliga medel — måste, såsom temligen obehöflig, ja strängt taget behäftad med kätteri, också vara föraktad. Att skära i döda kroppar, för att ransaka den mensklige organismens sammansättning, är förvetenhet; ja man kan med skäl fråga, om det icke innebär ett förakt för läran om den kroppslige uppståndelsen på yttersta dagen. Långe var ock den verldslige läkekonsten öfverlemnad åt de otrogne judarne. Men sedan furstar och rike män, klenetroget fruktande ordets, relikernas och de vigda medelns otillräcklighet, börjat hålla lifmedici, har denna läkekonst blifvit ett indrägtigt näringsfång och högskolor under konungsligt beskydd inrättats till hennes förkofran. Så den i Salerno, på hvilken Zions väktare ej utan misstankar blicka. Det är en skola, som uppställer

småförnuftiga dietetiska regler, likasom om dieten skulle skydda mot djefvulens anfåktelser! Den grekiske hedningen Hippokrates, som länge kringvandrade med judar och araber, har inom hennes murar ändtligen funnit en fast bostad — Hippokrates, som om sjelfva besattheten (*morbus sacer*) vågat påstå, att hon "ingalunda är gudomligare, ingalunda mer demonisk än andra sjukdomar!". Då läraren är sådan, huru skola då lärjungarne arta sig! Kyrkan vill väl icke förbjuda den världsliga läkekonsten, eftersom denna dock möjligen gör någon nytta vid yttre åkommor och i pesttider; men håller sträng uppsigt öfver hennes idkares renlärighet och har på åtskilliga koncilier (det i Rheims 1131, det andra lateranska 1139 och det i Tours 1163) granneliga förbjudit sina egna tjenare att med denna misstänkta konst sig befatta. Erfarenheten har emellertid lärt att icke öfverdrifva de faror, som hon medför. De världslige läkarne måste nämligen alltsom oftast medgifva, att den eller den sjukdomen härleder sig från hexeri, således från en öfvernaturlig orsak. Belackare torde vilja säga, att en slik förklaring är dem beqvämare än att på naturlig väg efterforska sjukdomens orsaker och mindre påkostande än att erkänna sin okunnighet, men vare härmed huru som helst: medgifvandet innebär ett erkännande af kyrkans öfvernaturliga åskådningssätt och må därför snarare anbefallas än bespottas.

Det är, säger Thomas af Aquino, en trosartikel, att djeflarne kunna åstadkomma vind, storm och eldregn från himmelen. Luftkretsen utgör en tummelplats för kampen mellan englarne och demonerna; de sednare verka outtröttligt till människans skada, likasom

de förre till hennes gagn, och följden är denna ostadighet i väderleken, som städse hotar tillintetgöra landtmannens hopp. Och då Lucifer kan öfverdraga äfven på människor — på trollkarlar och hexor — förmågan att med regn, hagel och ljungeld förderfva fälten, vinbergen och människornas boningar, hvad under då att kyrkan, hon som är mensklighetens skyddsanstalt mot djefvulen och fått till uppgift att bekämpa honom, måste äfven i detta hänseende vara honom en motvigt och ur sina gudomliga krafters skattkammare uppsöka och använda medel lämpliga att omintetgöra hans atmosfäriska illbragder? Till dessa medel höra kyrkklockorna, förutsatt att de undfått ordentlig invigning och dop. De mot höjden uppstigande tempeltornen, kring hvilka människornas låga bostäder samla sig, äro, då deras klockor ljuda, att likna vid hönan, som öfver sina kycklingar utbreder skyddande vingar, ty den vigda malmens toner bortjaga demonerna, samt afvända åska och storm ("*Vivos voco, mortuos plango, sulphura frango,*" en vanlig inskrift på kyrkklockor). Landtmän, som önska särskildt skydd af kyrkan för sin gröda, betala till henne välsignelsekornet. Under svår torka hålla presterna förböner och anställa regnprocessioner, vid hvilka bilder af jungfru Maria och helgon kringbäras, fälten besprängas med vigvatten och väderleksbönen sjunges ¹²⁾. Hemsökas åkrarne af skadedjur,

¹²⁾ År 1240 hölls i Lüttich en stor regnprocession. Tre gånger upprepad, förblef den utan verkan, "emedan man vid anropandet af alla helgon hade förgätit Guds moder." I ny procession sjöngs nu "salve regina," och "regnet nedstörtade med sådan häftighet, att tåget måste skingra sig."

Ett sätt, som presterskapet någon gång begagnade för att göra oväder var att föra en åsna framför kyrkdörren, hänga lita-

vet kyrkan medel äfven mot dem. Hon befäller dem i Guds namn draga sina färde, och lyda de icke, anställes en ordentlig rättegång, som slutar med deras exemplariska bestraffning, ithy att kyrkan bannlyser dem. Sådane rättegångar äro under medeltiden ganska vanliga. Ett par exempel på dem må anföras.

År 1479 anställde ollonborrhane förhärjningar i nejden af Bern. Sedan stadens myndigheter mot denna landsplåga begärt hjelp af biskopen i Lausanne, herr Benoit de Montferrand, beslöt sig denne för att till ollonborrhane utfärda ett förvisningsbref, som högtidligen i folkets närvaro upplästes af en prest å kyrkogården i Bern. "Du oförnuftiga ofullkomliga kreatur, du ollonborre," så började brefvet, "du, hvars slägt aldrig varit i Noaks ark! I namn af min nådige herre och biskop i Lausanne, i kraft af den högtlofvade treenigheten, genom frälsaren Jesu Kristi förtjenst och på grund af den lydnad J ären den heliga kyrkan skyldige bjuder jag eder, ollonborrhane, alla i allmänhet och hvar och en i synnerhet, att vika från alla orter, på hvilka vexer och uppspirar näring för menniskor och boskap." Brefvet slutar med en kallelse till skadedjuren att, såvida de ej dessförinnan försvunnit, på sjetten dagen kl. 1 e. m. inställa sig och stånda till ansvar å Wivelsburg inför den nådiga herrens af Lausanne domstol. Det upplästes likaledes från predikstolen, medan församlingen knäböjde, "bedjande trenne pater noster och trenne ave Maria." Anstalter träffades på förhand för en rättegång med iakttagande af

nian om hennes hals och stoppa en hostia i hennes mun, samt derefter begrafva djuret lefvande.

alla laga former. Dit hörde naturligtvis, att de anklagade skulle hafva en sakförare. Men då ingen af advokaterna i Bern ville åtaga sig ollonborrharnes kinkiga sak, fann biskopen på det rådet att ur helvetet uppbesvärja skuggan af en några år förut affiden illa känd sakförare vid namn Perrodet och ålägga denne att föra skadedjurens talan med samma flit som Perrodet i lifstiden ådagalagt uti så mången rättegång till det dåligas försvar. Oaktadt förnyade kallelser behagade dock Perrodet lika litet som hans klienter inställa sig. Efter utlupen fatalietid och undanrödjande af åtskilliga tvifvel beträffande formen afkunnade biskopliga domstolen äntligen sitt utslag, som lydde på bannlysning i den heliga treenighetens namn "öfver eder, förbannade ohyra, som kallas ollonborrharn och ej ens kunna räknas till djuren." Regeringen befallde underlydande myndigheter att noga inberätta om den goda verkan som af bannlysnings-domen förspörjas måste; "men," klagar en krönika från den tiden, "någon verkan förspordes icke och detta för våra synders skull."

Emedan uraktlåtenheten af laga former beröfvar en dom dess magiska såväl som dess rättsliga kraft, iakttog man vid de ofta förekommande rättegångarne mot ollonborrharn, gräshoppor, kålmaskar, åkerråttor och andra skadedjur den ängsligaste noggrannhet i detta hänseende. Af öfverpresidenten uti parlamentet i Provence, den lärde Bartholomeus Chassanæus (född 1480), besitter man ännu ett vidlyftigt och klyftigt betänkande, i hvilket pröfvas om och huruledes dylika djur skola kallas inför rätta; om de böra inställa sig sjelfva eller genom ombud; om de lyda under andligt eller världsligt forum, samt om bannlysningsstraffet kan på

dem tillämpas. Med många skäl styrker han, att de egentligen höra under andlig domstol och kunna underkastas bannlysning. Dock förblef frågan om forum öppen, och en rättegång mot åkerrättorna, hvilken fördes åren 1519—1520 i Tyrolen, visar bland andra, att verldslig domstol stundom ansåg sig befogad att afgöra sådane mål. Inför hr Wilhelm af Hasslingen, domare i Glurns och Mals (Ober-Inn-dalen), anmälde sig å socknen Stilfs vägnar landtmannen Simon Fliss såsom kärke mot de åkerrättor, som i nämnda socken anställde svår skada å fälten. På denna anmälan insatte domstolen Hans Grinebner, borgare i Glurns, till sakförare åt de anklagade och försåg honom i vittnens närvaro med det för detta kall erforderliga in-seglet. Derefter valde käreanden för socknens räkning en sakförare i Schwarz Minigs person, samt begärde och erhöill domstolens in-segel åt honom i denna egen-skap. På rättegångsdagen, som var utsatt till Onsdagen efter S:t Philippi och S:t Jacobi apostelns dag, förhördes många vittnen, som bekräftade, att åkerrät-torna svår förödelse förorsakat, och Schwarz Minig inlemnade sitt slutpåstående, som yrkade, att skade-djuren utan dröjsmål och omständigheter måtte åläggas aflägsna sig, emedan innevånarne i Stilfs annars icke skulle förmå betala årsräntan till sitt höga herrskap. Grinebner, rättornas försvarare, ville och kunde icke jäfva vittnesmålen, men lade domstolen likväl på hjer-tat, att hans klienter "sutte i en viss häfd och nyttjande-rätt, hvilken svårligen kunde dem fränkännas;" vore domstolen härutinnan af annan mening och ansåge till-ständigt att vråka dem, hoppades han, Grinebner, dock, att "man måtte bevilja dem annan ort att derpå lifnära

sig; dessutom bör vid deras aftåg beviljas dem fritt säkert skyddsfölje mot deras fiender, vare sig hund, katt eller andra deras fiender, också hoppades han, att om några af rättorna vore hafvande, tid måtte beviljas dem att föda och derefter med sin lifsfrukt i trygghet aftåga." Utslaget fick följande lydelse: "På klagan och svar, på tal och gensägelse och på inhemtad kunskap och allt hvad till rätt hörer är med dom och rätt beslutadt, att de skadliga djur, som kallas åkerråttor, skola inom 14 dagar efter detta utslags afkunnande utrymma, bortdraga och för eviga tider förblifva fjerran från Stilfs-boarnes åkrar och ängar; men om ett eller flera af djuren äro hafvande eller för ungdoms skull ej kunna följa med, desamma skola under ytterligare 14 dagar åtnjuta skydd och säkerhet af hvar och en, samt efter dessa 14 dagar aftåga."

Om besvärjelsens, likasom bönens, omätliga kraft kan man få en aning, då man betänker, att i dem samverkar den i ordet uttryckta viljans och begreppets inflytelse med sjelfva ordets kraft såsom ren form. Ty det materiella ordet, det med örat uppfångade ljudet, formuläret såsom sådant, utöfvar en magisk verkan, utan att man behöfver känna dess betydelse. Massan af folket med dess okunnighet i kyrkans och lärdomens officiella språk skulle vara illa lottad, om de "pater noster," de "ave Maria," som hon med minnet inhemtat, fast ej med tanken fattat, fördenskull vore utan andligt värde — om den latinska messa, hvars ljud församlingen med andakt uppfångar, saknade en uppbyggande och helgande förmåga därför att hon icke begripes. Kyrkans vid olika tillfällen och för olika ändamål uppställda formulärer äro af detta skäl högligen

vigtiga och att noggrannt iakttaga ¹³⁾. Ett enda bevis på deras outransakliga kraft må här anföras. År 1532 framförde djefvulen på himlahvalfvet en stor komet, som hotade jorden med torcka och pest; men påfven bannlyste högtidligt det hemska järtecknet — och se! efter någon tids förlopp var det försvunnet, sedan det dygn efter dygn sammankrumpit och minskats på grund

¹³⁾ Särdeles rik var Medeltidskyrkan på förbannelse-formulärer af rysligt slag, vittnande om en oerhörd förvildning i känslor och tänkesätt. Ett enda prof på dessa formulärer är mer än tillräckligt; det bifogas här:

"Genom Guds, den allsmächtige fadrens och sonens och den helige andes magt, kraft och välde och i den heliga jungfruns, vår herre Jesu Kristi moders namn, i kraft af de heliga englarne, erkeenglarne, S:t Michael och S:t Johannes döparen, i namn af den helige aposteln Petrus och alla apostlar, i namn af den helige Stefan och alla de heliga martyrer, och S:t Adelgunda och alla heliga jungfrur, äfvensom alla helgon i himmelen och på jorden, hvilka kraft är gifven att binda och lösa — fördöma, förbanna och från moderkyrkan utesluta vi genom förbannelsens band N. N. o. s. v. Deras barn måtte blifva fader- och moderlösa; förbannade vare de på fältet; förbannade på åkern, i staden, i skogen, i sina hus och lador, i bädden, i kammaren, på rådhuset, i byn, till lands och vatten, förbannade vare de i kyrkan, på kyrkogården, i tingshuset, på torget och i kriget; de må tala, sofva, vaka, äta eller dricka, de må gå eller stå eller göra hvad de vilja, förbannade vare de till kropp och själ, till förnuft och alla sinnen, förbannad vare deras lifsfrukt, förbannad frukten af deras jord, förbannade vare alla deras lemmar, hufvudet, näsan, munnen, tänderna, strupen, ögonen och ögonbrynen, hjernan, svalget, tungan, bröstet, hjertat, lungan, lefvern, ben och armar, hud och hår; allt hvad hos dem är lefvande och rörligt från hufvudet till fotabjellet måtte vara förbannadt o. s. v. Dig Lucifer och hela ditt anhang besvärjer jag vid fadren, sonen och den helige ande, vid Kristi människoblifning och börd, jag besvärjer dig med alla helgons kraft och dygd, att du aldrig må lemna dem i ro, hvarken natt eller dag, tills du bragt dem i förderf, förderfvat dem i vatten eller fört dem till galgen eller låtit vilda djur sönderrifva dem eller fiender skära strupen af dem eller förderfvat dem i eld o. s. v. o. s. v."

af förbannelsens kraft. Hvad ett heligt ord, blott i sin egenskap af ljud (*flatus vocis*) förmår, antyder legenden om den tame staren, som ur hökens klor räddades, när dödsångsten afpressade honom ett inlärdt "ave Maria".

På ordets kraft hvilar kyrkans bruk att inviga bröd, vin, olja, salt, vaxljus, vatten, klockor, ängar, åkrar, byggnader, fanor och vapen. "Af sådant missbruk, sådan vidskepelse och djefvulskonst har prestväldet i påfvedömet varit uppfyllt" — så klagar en gammal protestantisk theolog, som hade öga för det plus af magi, hvilket katholska kyrkan eger framför den lutherska, men var blind för den gemensamma rikedommen — "och fördenskull har slikt äfven bland gemene man kommit i svang. Hvad var i messan det förnämsta, om icke den trolska välsignelsen, då presten uttalade de fem orden eller åtta stafvelserna "*Hoc est corpus meum*" ["detta är min lekamen"] öfver brödet, andades på det, gjorde tre korstecken öfver det och menade, att dermed blefve brödet till Kristi lekamen. På samma sätt förvandlade han vinet i kalken till Kristi blod, fastän åt ord och stafvelser sådan magt ej är gifven. Han band den helige ande i vigvattnet, i saltet, oljan, vaxet, örterna, i sten, trä och jord, då han invigde kyrkor, altaren, kyrkogårdar, välsignade kött, ägg, o. s. v., om påskafton vigde elden, att han ej skulle göra någon skada (ehuru jag, Gud hjelpe mig, fått erfara, att vår by brann upp rubb och stubb fem dagar efter en dylik vigning), döpte och helgade klockor, att deras klang skulle fördrifva onda andar, stilla oväder" o. s. v. o. s. v.

Klosterväsendet är att betrakta såsom kyrkans befästningssystem till skydd för det af henne från djefvulen eröfrade området. Likasom mongolerna, när de inbröto i Europa, funno oräkneliga bergtoppar krönta af fasta riddarborgar, hvilkas sjelfva mängd afskräckte från belägringsförsök, så finner djefvulen med hans härskaror den kristna världen likasom öfversållad af andliga fästen, som hvart och ett innesluter en arsenal med väldiga försvars- och anfallsmedel. Hvarje kloster har sin hexpater som försäljer agnus-dei, konceptions-sedlar, hexrökelse, salt och vaxljus, som invigts på Marie reningsdag, palmer, som helgats på palmsöndagen, blommor, som på Marie himmelfärdsdag bestänkt med vigvatten, och mångfaldiga andra medel, hörande till kyrkans stora magiska apparat.

Just emedan denna är så rikhaltig, borde man vänta, att folket skulle finna sig med densamma tillfredsstäldt och icke söka andra räddningsmedel än dem som här städse äro till hands. Men tyvärr frodas jemte kyrkans heliga magi en diabolisk folkmagi, med hvilken Satan drager de oförsigtige, förvetne och klen-trogne till sig. Äfven många prester besmitta sig med den sednare, och högljudt klagar den helige Bonifacius, likasom efter honom många påfvar och kyrkliga skriftställare, att det lägre klereciet kokar kärleksdrycker och idkar spådomskonst, derunder brukande kyrkans heliga saker, såsom t. ex. hostian, till att förstärka kraften hos de diaboliska trollmedlen.

Då kyrkan sträfvar att bringa alla lifvets förhållanden i harmoni med sitt åskådningssätt, följer af sig sjelft, att hon trycker sin pregel äfven på rättsväsendet. Guds-domarne (ordalierna), som hon förefunnit

hos ett och annat af de omvända folken, passa fullkomligt in i hennes system; hon upptager dem för denskull såsom hvilande på en riktig tanke ¹⁴⁾, gör dem, hvad de förut icke voro, till allmänt bruk, samt lemna noggranna föreskrifter om de böner, sånger, besvärjelser och messor, hvarmed de böra beledsagas. När en misstänkt person skall underkastas t. ex. vattenproffet, förer prästen honom till kyrkan och låter honom knäböjande uttala trenne formler, i hvilka Gud anropas om beskydd. Derefter följa messa och nattvard; när den anklagade emottager det heliga brödet, säger prästen: "denna vår Herres lekamen vare dig i dag till prof." Man begifver sig nu i högtidlig procession med kors och evangelium till stället, der profvet skall anställas. Prästen besvärjer vattnet, utdrifver de onda demonerna ur detta element och befäller det att visa sig som ett lydigt Guds kreatur till oskuldens eller brottslighetens uppdragande. Den anklagade iföres rena kläder, kysser korset och evangeliet, beder Fader vår och signar sig med korstecknet. Derefter hålles hans hand i sjudande vatten [vid det heta vattenproffet] eller kastas han med bakbundna händer och ett rep om lifvet i en ström. Om han då icke sjunker, är hans brottslighet bevisad. Eldproffet består uti att gå öfver glödande kol eller bära glödande jern eller att, iklädd en med vax genomdränkt skjorta, dragas genom lågor. Medelst eldproffet undersökes stundom äfven relikernas äkthet. När år 1010 några från Jerusalem återkomna munkar uppvisade den handduk, hvarmed Jesus torkat lärjungarnes fötter, yppades åt

¹⁴⁾ Man fann i Num. 5, 12 ff. äfven en biblisk grund för ordalierna.

skilliga tvifvel om relikens äkthet, men denna blef genom ifrågavarande prof bevisad. — Till de oftast förekommande ordalierna hör tvekampen.

Åkallad af kyrkans tjenare håller Gud sin skyddande hand öfver oskulden. Hvarje tvifvel härom är en till atheism gränsande klenmodighet. Denne tanke ligger till grund ej blott för de särskilda slagen af ordalier, utan ock för den under kyrkans auspicier sig alltmer utbredande och förskärpande tortyren, som besparar ransakningsdomaren mycket besvär och förer till målet säkrare än den mödosamma och ändock nästan aldrig full visshet förlänande sammanställningen af indicier. Sadrach, Mesach och Abednego förnummo i den brinnande ugnen ingen smärta. Gud gifver den på tortyrbänken lagda oskulden om icke känslolöshet mot plågorna, så dock förmåga att uthärda dem. Men djefvulen kan äfven i viss mån skydda de sina. I fråga om kättare och hexor är det fördenskull nödvändigt att tillgripa de kraftigaste pinomedel: att, om man så får säga, till sista droppan uttömma den qvalens källa, som människans nervsystem under konsterna, bödlars händer erbjuder. Äro då pinoredskapen på förhand af presten besvurna och helgade, och står han vid den anklagades sida för att med frågor städse afbryta de smärtstillande diaboliska formler, som denne utan tvifvel mumlar inom sig, så har man allt skäl att vänta en uppriktig och tillförlitlig bekännelse, huru än djefvulen spjernar deremot. I "Hexhammaren" (*Malleus Malificarum*) firar den kyrkliga och magiska åsigten på juridikens område sin triumf. Detta med påflig sanktion försedda verk innehåller utförliga föreskrifter för ransakningsdomare i hexeriprocesserna. Det

är i sjelfva verket en hammare, som krossar hvarhelst han slår ner. Den domare, som noggrant följer dessa föreskrifter, kan vara trygg för att sjelfve djefvulen ej är i stånd att rädda en anklagad; endast Gud och hans heliga englar kunna genom ett omedelbart underverk befria en sådan från döden i lågorna ¹⁵⁾.

Den som finner en rättsordning betänkelig, hvilken städse vädjar till Guds ingripande, han må besinna, att kyrkans historia, dess helgons och tjenares lefnadsöden utgöra en kedja af himmelska underverk. Gud sparar ej på undren, när de erfordras, och kyrkans tjenare innehafva apostlarnes mandat och kraft till att fullgöra sådane.

En annan fråga är, huru man skall skilja de himmelska underverken från de diaboliska. De skarpsinnigaste skolasters försök att uppställa en regel mot förblandningen af de begge slagen hafva misslyckats. De förete sig under enahanda former, och äfven deras moraliska halt lemnar betraktaren i ovisshet, enär djefvulen kan omskapa sig till och handla såsom en ljusets engel. Förnuftet måste erkänna sin oförmåga äfven i detta spørsmål och förtro sig åt den i kyrkan, särdeles i hennes öfverhufvud, verksamme helige ande. Den gudomliga ingifvelsens och sanningens kraft, som på pingstdagen göt sig ned öfver apostlarnes hufvuden, har från Petrus, Roms förste biskop, medelst handpåläggningen, lik en magnetisk ström, fortplantats på

¹⁵⁾ I en kommande artikel, som behandlar folkmagien och hexeriprocesserna, skall närmare redogöras för "Hexhammarens" innehåll.

Kulturhistorien borde ej förgäta denna bok, som är den kyrkliga dualismens mognaste frukt och klart ådagalägger de slutatser, till hvilka han måste komma.

hans efterträdare och meddelar sig i viss mån, medelst prestordinationens sakrament, åt hvarje lem i kyrkans hierarki.

Den öfverblick, som ofvan lemnats af kyrkans magi, torde behöfva fullständiggöras, men icke på den långa väg, som skulle ligga oss öppen uti en fortsatt skildring af kyrkliga åsigtter och bruk, utan genom framhållandet af en kort kärnsats: *hvarje symbol, hvarje yttre handling och tecken, hvilken man tillägger en själfständig kraft till helgelse och en omedelbar moralisk inverkan, är magi.* Må den protestantiske läsare, för hvilken vi här skrifva, med denna sats pröfva i hvilken mån reformationen, som vill återgifva den inre myndigheten — den enskildes förnuft och samvete — dess rätt, ännu har lyckats i sin uppgift. Luther och Calvin angrepo många magiska bruk, de klippte många grenar af dualismens träd, men läto den ännu lefnadsfriska stammen stå. Men ett dualistiskt religionssystem måste på grund af sin egen oförnuftiga verldsåskådning förr eller sednare ånyo antasta den inre myndigheten och göra sig sjelft till en allenagällande yttre; det måste ovilkorligen urarta till en statuarisk fetischtjenst eller falla för en fullständigt monistisk reformation. Vår tid är en brytningstid mellan dessa krafter. Å ena sidan sväfvar djefvulstron, predikad från tusen talarestolar för den stora massan, som ett Damoklesvärd öfver civilisationens hufvud; å den andra utbreda filosofien och naturvetenskapen en rationel och monistisk verldsåskådning till en allt större krets. För den, som vill intaga sin plats i denna högvigtiga kamp, må vi

till slut upprepa dessa ord af den ädle Bunsen ¹⁶⁾: "Hvarhelst i religion eller stat eller civilisation, i konst eller vetenskap, det inre utbildar sig kraftigare, det andliga eftersträvas, vare sig med större eller mindre ombildning af det bestående, der måste vara framsteg, ty ur det inre kommer lifvet till det yttre, ur medelpunkten till omkretsen. Der är alltså vägen, som går till lifvet. Der öppna sig nya andens vägar, och genien lyfter sina vingar med gudomlig säkerhet. Om detta är sannt, måste det motsatta inträda öfverallt, der det yttre blifvit mer och mer framhållet, der tecknet alltmer satts i stället för väsendet, symbolen och det yttre verket för den inre handlingen och samvetet, der den glatta formen tagits för innehållet, den yttre enformigheten för lefnadsenheten, skenet för sanningen. Der måste alltså förbereda sig en olycksdiger framtid, huru än det närvarande ser ut."

III.

Den lärda magien.

Vi befinna oss i en labyrint af mörka trånga slingrande gator, här och der utmynnande till en öppen plats framför någon kyrka eller offentlig byggnad. Hvad i denna främmande stad möter våra blickar kommer oss ej att stanna och betrakta: ungefär sådane hus och sådane människor hafva vi ju sett i de många andra städer, som vi genomvandrat under sökandet efter

¹⁶⁾ "Gott in der Geschichte", III.

de vises sten. Vi fortsätta således vår väg. Universitetsbyggnaden skall finnas i grannskapet. En svängning om gathörnet der till höger, så en annan om detder till venster, och vi äro framme. Föreläsningstimmén är inne. Draperade i styfva mantlar, med skolastmössan på djupsinniga hufvuden styra professorerna sin gång till vishetstemplet, vid hvars portal stå flockar af studenter. Vi känna igen deder typerna: "pennalerna" äro sig lika, ännu barnsligt rundade om kinderna, ännu ödmjuka i sitt väsen, kanske ännu fångne i den ljuftva villan att byggnaden, utanför hvilken de vänta, utgör propyleerna till himmelens och jordens hemligheter; lika lätt igenkänliga äro de bleke pergament-ätarne, som en gång skola lysa som ljus i kyrkan och vetenskapen, antingen de nu tvinsjukt släpa på sina *catenæ*, sina *summæ* och *sententiæ*, eller med otvetydig sjelfbelåtenhet uppbära den dyrbara börda af glosor, som ställer dem så högt öfver den okunniga massan af dödlige. Och bland hopen af desse ännu friska gossar, desse redan förtorkade pedanter finna vi äfven här den tredje vidtberömda arten af studiosi: desse i skygd af universitetets privilegier från alla håll församlade äfventyrare, desse herrar med skäggbetäckta, af dryckjom uppsvällda, i bardalekar rispade fysionomier, med förskräckligt långa och breda svärd vid sidan, hjeltarne i den aldrig slutande iliad, som lärdomens och handtverkeriernas ämnessvenner dikta hvarje qväll i grändernas mörker, men hvilka, ifall de icke sluta i galgen, eller som landsknektar på valplatsen, eller som *scholares vagantes* i ett landsvägsdike, kunna bli de frommaste klosterpriorer, de allvarligaste doktorer, de strängaste borgmästare i kristenheten.

Skola vi inträda och höra någon af de föreläsningar, som nu börja? Våra akademiska borgarebref öppna oss dörrarne, om vi så vilja. Till venster i hvalfgången föreläser medicinæ professorn, som med förvånansvärd skarpsinnighet behandlar den redan af Petrus de Abano framställda, men icke fullkomligt lösta, högeligen viktiga frågan, om hufvudet är skapadt för hjernans skull eller för ögonens — "*an caput sit factum propter cerebrum vel oculos.*" Till höger låter dig theologiæ professorn intränga i ett af kyrkans mysterier, i det han ventilerar frågan, hvad Petrus skulle gjort med brödet och vinet, om han hade utdelat nattvarden, då Kristi lekamen till hela sin verklighet hängde på korset*). Något längre bort förer detta samma unkna hvalf till filosofiens verkstad, der en mästare i abstraherandets konst deducerar skilnaden mellan *universalia ante rem* och *universalia in re*. Längst bort förklarar en juris-consultus ett ställe i pandekterna. Besvårar dig valet mellan dessa erbjudna njutningar? Eller vill du alldeles icke välja? Du ler vemodigt. Ack, du såsom jag har skäl att klaga med Faust:

Så har jag, ack! med glödande sinn
Om filosofien lagt mig vinn,
Läst juridik och medicin,
Tyvärr också theologi'n,
Dem genomstuderat — och är så klok
Som förut jag var, jag stackars tok!

och, om du tillägger, såsom han:

Fördenskull jag slagit mig på magi'n,
så erinra vi oss målet för vår färd, målet för våra

*) Ännu på Erasmi af Rotterdam tid bråkade theologerna med detta qvistiga spörsmål.

brinnande önsknningar, hoppet som lifvar oss, att slöjan ändtligen skall ryckas från Isis-bilden och vi få se den ousägliga ansigte mot ansigte, skulle ock hennes anblick förbränna oss till aska. Låtom oss så fort som möjligt vända ryggen åt detta sorgglustiga lärdomssäte, der, likasom öfverallt annorstädes, gamla narrar lära unga höns-själur att beundra lumpenheter och unga örn-själur att förtvifla om vetandet. Nej bort härifrån och rakt — så rakt de slingrande gatorna medgifva — till den store magus, som, enligt hvad ryktet förtalt oss, valt sin boning här i staden. Vid den mästartens fötter skola vi sätta oss. Der få vi läska den brännande tungan med åtminstone några droppar af den kunskap, som i en underjordisk åder flutit genom tiderna, men haft sin upprinnelse gemensam med paradiset's floder. Och blifva vi äfven der bedragne, nåväl då må *du*, om dig lyster, söka döfva din sanningssträngtan i nöjenas eller äfventyrens hvirfvel; *jag* går i kloster, uppsöker der der den trängsta cellen, vakar, beder och gisslar mig blodig, eller jag går till Indien, blir fakir, sätter mig på marken och betraktar min nästipp, betraktar den utan återvänder, år ut och år in, tills medvetandet slocknat. Öfverenskommet, eller huru?

— — — — —

Vi kommo till det ensligaste kvarteret af staden och till den dystraste delen af detta kvarter, der gamla halfförfallna hus i en sammangyttrad massa tränga sig mot stadsmuren, såsom ville de spränga honom, och ur sina gafvelgluggar fästa glåmiga hypokondriska blickar på den öppna landsbygden. Ett torn, som kröner fästningsmuren på denna sida, var den store vetenskapsmannen upplåtet till bostad och observatorium af sta-

dens borgmästare och råd. Sedan han länge varit drottningens af Frankrike lifläkare, hade han från hoflifvets utmärkelser, förströelser och faror dragit sig hit, för att i lugn öfverlemna sig åt sina forskningar. Här egde han i furst-erkebiskopen en skyddande vän, och sedan universitetets theologiæ professorer på dennes uppmaning betygat hans renlärighet, hade stadens styresmän ansett sig kunna öfvertala honom att emottaga den lönande och hedrande befattningen af stats-astrolog, obekymrade om munkarnes påstående, att han vore en trollkarl och hans svarte pudel djefvulen sjelf.

En magus låter icke störa sig i sina förrättningar, antingen han nu är sysselsatt med begründandet af andarnes karakterer eller med iakttagelser på himlahalvfvet eller med framtvingandet af quinta essentia i sin degel. O, hvilka verldsomfattande förhoppningar, hvilka högtidliga känslor, hvilken obeskriflig själsspänning måste icke beledsaga dessa forskningar! Guldets, som beherrsakar verlden, faller här såsom en öfvermogen frukt från kunskapens träd i skötet på adepten! Och hvad är guldets med all den magt och all den njutning, som det förlänar, mot våldet öfver himmelens och jordens och afgrundens andar, mot förmågan att medelst reningar, sigiller, karakterer och besvärjningar nedkalla dessa englar, som sväfva i de högre sfärerna, eller till lydriad tvinga dessa demoner, som uppfylla verldsalltet! Och hvad är åter denna magt mot det rena himmelska vetandet i och för sig, till hvilket magien lemna nyckeln, ett vetande, lika mycket öfverträffande englarnes vishet, som sonens ställning i fadershuset öfverträffar tjenarens! Måhända är magiern just i detta ögonblick som aldri mest fördjupad i sin verksamhet

och blott en hårsman aflägsen från uppenbarelsen af en ny bländande sanning! Må vi betänka oss, innan vi gå att begära inträde! Må vi stanna framför denna jernbeslagna port och hemta andan!

J vetenskapsmän af det nittonde århundradet, huru olyckliga J skullen vara, om J icke en gång för alla beslutat inskränka edra förhoppningar till ett minimum! Att dö, sedan J dragit ett enda litet strå till sannin- gens lada, är den lott, som J underkastat eder. Den bland er, som hittat en hitintills okänd blomma eller snigel, anser sig icke hafva lefvat förgäfves. Att hafva funnit en formel, hvarunder en grupp af företeelser kan subsumeras, är redan en triumf. Denna försakelse, som gör enhvar, äfven den störste bland eder, endast till en liten flitig detaljarbetare på det ofantliga verk, hvars fulländning J skåden i ett oändligt fjerran och hvaraf J sjelfve icke ens känna grundritningen — denna försakelse är sublim, men i högsta måtto smärtsam för den trängtande anden. Den enskilde afstår för sin del från hoppet om hela sanningen, och han arbetar för släktet och efterverlden. Sjelfve filosofen, som har makrokosmos' tecken att konstruera, ser i sitt system icke en slutgiltig lösning af "verldsförklaringens problem," utan blott en länk i den långa utvecklingskedjan; han emotser sitt systems fall, måhända nöjd om spåren af hans irrfärder skrämna de efterkommande in på riktigare vägar. Det är släktet, icke individen, som arbetar i edert arbete; som fortsätter det, sedan J tröttnat och blifvit förgätna; det är en samfäld verksamhet såsom myrornas och binas. Men magiern han står ensam! Han emottager visser-

ligen, äfven han, hvad de förflutna tiderna kunna honom erbjuda — men blott för att innesluta sig med denna sin skatt och förkofra den ur sin egen andes omätliga rikedom. Han tror på denna omätlighet. Han tror, att alla slägtets krafter äro inneslutna uti individens bröst, och han hoppas att ensam fullgöra hvad J klenmodigt öfverlemnade åt oöfverskådliga århundradens mängd!

— — — — —

Vi slogo ett slag på den spikbeklädda porten. Han öppnades likasom af en osynlig hand. Ingen famulus stälde sig i vår väg, när vi stego upp för de mörka vindeltrapporna. Obehindradt inträngde vi i den stora magierns boning. Genom de hvälfda gemaken, hvilkas gröna, blyinfattade fönsterrutor tilläto blott en sparsam dager att gjuta sig öfver föremålen derinne, sväfvade en välluktande sky, kommande från en cell i bakgrunden, der vi sågo magiern sjelf, iklädd en hvit fotsid mantel, stå i högtidlig bjudande ställning vid sidan af ett rökelsealtär. Han bar på sitt hufvud ett diadem, inristadt med det outsägliga namnet Tetragrammaton, och i handen en metallplåt, hvilken, såsom vi snart erforo, bestod af elektron och var tecknad med blifvande århundradens signaturer.

Vi stannade och ville framstamma en ursäkt för att hafva stört honom. Men öfver hans ansigte spreds ett sken af tillfredsställelse, sedan han betraktat oss med en hastig forskande blick, och han helsade oss välkomne.

"J ären desamme, som jag väntat, och som det kostat mig stor möda att hitkalla," yttrade han; "J ären andar af det nittonde århundradet, frambesvurne

att visa eder för en man af det femtonde. J ären hitkallade från väntsalen, der de ofödda själarne bida sitt inträde i det jordiska. Men bilderna af det århundrade, hvilket J en gång skolen tillhöra, dväljas i djupet af edert medvetande. J skolen visa mig dessa bilder. Det är fördenskull jag hitkallat eder, ty jag vill kasta en blick in i framtiden."

Jag fattades af en besynnerlig, nästan hemsk känsla. Jag erinrade mig nu, att jag och min följeslagare med tillhjälp af ett medel, som sätter inbillningskraftens hela reproduktionsförmåga i rörelse, hade försatt oss ur det verkligen innevarande nittonde århundradet tillbaka i det försvunna femtonde, för att se det lefva för våra blickar ej uti spridda drag, såsom annars en förfluten tid lefver uti böckerna, utan i fullheten af sin egen gestaltrikedom. Hvem hade nu rätt, magiern eller jag? Hvilken var den endast skenbart lefvande, jag eller han? På hvilken siffra pekade i sjelfva verket seklernas ur i detta ögonblick? Hvem var besvärjaren och hvem den frambesvurne? Låt vara, att tiden i och för sig endast är en åskådningsform utan sjelfständig verklighet; så länge jag lefver i tiden, håller jag dock på ett ordnad förlopp af densamma och vill icke, att dess gyllene tråd hopsnos i en förvirrad knut. Jag ville icke, att anden, som jag frammanat, skulle blifva min beherrskare och nedsätta mig till en sin egen fantasibild. Jag bemannade mig och utbrast:

"Vi hafva genomvandrat många städer för att finna dig, store magus. Vi stå nu ändtligen i ditt eget sanktuarium. Vi se dessa dystra götiska hvalf öfver våra hufvuden; vi se din egen vördnadsvärda gestalt

framför oss; vi se dessa folianter och besynnerliga instrumenter, som omgifva dig; vi blicka ut genom dessa fönster och skåda å ena sidan torn och takåsar, å andra åkrar och ångar och lifegnes hyddor och längst bort en adlig borg, hvars egare är misstänkt för nattliga angrepp på stadens handelsforor. Allt detta står lifslevande för våra ögon, men icke desto mindre, vördnadsvärde magus, är allt detta, du sjelf inberäkнад, ett verk af *vår* magi, af vår egen fantasis kraft, men ej af *din* magi. Det är för att lära känna denna sednare något närmare som vi hit anländt. Icke vi skola svara på dina frågor, utan du på våra.”

Magiern smålog. Han vidblef sin åsigt; jag min. Tvistefrågan lät sig icke afgöra, och vi sköto henne åsido. Men tillika med mitt medvetande att tillhöra en kritisk tid hade ock mina tvifvel vaknat — mitt nyss så lifliga hopp att i magien finna hemligheternas nyckel förbleknat.

Jag såg mig omkring uti hans bostad. På skrifbordet låg ett pergament, på hvilket han börjat teckna det nästföljande årets horoskop. Bredvid stod en himmelsglob med brokigt målade bilder. I ett fönster, med utsigt åt söder, hängde astrolabiet, vid hvars allihud var fästadt ett långt synrör (naturligtvis utan glas). Bokhyllan tyngdes af ett icke oansenligt antal folianter: *Versio vulgata*, några kyrkofäder, Virgilius, Dionysius Areopagita, Ptolemæus, Orpheus' hymner, Hermes Trismegistus, Jamblichus, Plinii naturalhistoria, en mängd till en del arabiska verk i astrologi och alkemi, äfvenså ett par hebreiska handskrifter o. s. v. Detta och annat mer befann sig i hans observatorium, som tillika var hans skrifrum och sängkammare. Näst-

intill observatoriet låg det alkemistiska laboratoriet med en besynnerligt inrättad ugn, uppfyllt af vidunderliga instrumenter, som återigen påminde mig om Fausts klagan:

Ihr Instrumente freilich spottet mein,
Mit Rad und Kämmen, Walz und Bügel.
Ich stand am Thor, ihr solltet Schlüssel sein;
Zwar euer Bart ist kraus, doch hebt Ihr nicht die Riegel.

Medan vi befunno oss derinne, upplyste mig min värd, att han tillsvidare upphört med sina alkemistiska experimenter. Han hoppades på kortare väg finna quinta essentia än på den af ämnesföreningar och distillationer, hvilken redan uttröttat så många forskare och fört så få till målet. Sjelf medgaf han sig icke hafva hunnit längre i adepternas konst än att han ur den "filosofiska jorden," blandad med "det filosofiska vattnet," förmådde utdraga nätt och jemt lika mycket guld som han från början hade för experimentet användt *). Detta oaktadt arbetade han likväl dagligen framför sin ugn med renande och smältande af sådana metaller, som han behöfde för sina planetmedaljonger, amuletter och magiska ringar, framför allt med tillverkande af den verksamma metallblandning, som kallas elektron.

Från laboratoriet förde oss vår värd in i tvenne andra hvalf, hvilka utgjorde ett slags museum af det mest besynnerliga slag, uppfyllt af skeletter och torkade lemmar af olika djur: fiskar, fåglar, ödlor, grodor, ormar o. s. v.; af växter och olika färgade stenar;

*) Detta medgifvande gör Cornelius Agrippa i sin "Occulta Philosophia." Theophrastus Paracelsus och andra voro mindre blygsamma.

af hela och sönderbrutna svärd; af spikar, som dragits ur likkistor och galgar; af flaskor, innehållande jag vet icke hvad — allt sammanställt i afdelningar, försedda med de olika planeternas tecken. Vi sågo framför oss den praktiska magiens underbara och rikhaltiga apparat, ordnad efter regler, som voro oss fullkomligt obekanta, regler dem vi förgäfves efterforskat i alla den nyare tidens etyder öfver medeltidens hemliga vetenskaper och som möjligen kunde innehålla de enkla grundtankarne i det brokiga virrvarr de förete.

Aftonen var inne. Solen sjönk ned bakom kullarne i vester. Det började blifva skumt i de hvalf, der den store magiern innestängt sig bland förtorkade och döda ting, spillror brutna ur den stora lefvande världen derute. Vi återvände till hans observatorium. Han öppnade ett fönster och betraktade med drömmande blick stjernorna, som tände sig på himmelen. Skymningen är en gynnsam tid för samtal af den art, på hvilka vi nu förberedde oss. Vi sutto snart, förtöjda i väldiga länstolar, fördjupade i samspråk med hvarandra — mannen af det femtonde århundradet och de ännu ofödda själar af det nittonde, hvilka han frambesvurit, för att få skåda in i framtiden, och hvilka nu begagnade sig af honom, för att få skåda in i det förflutna. Han talade om sin vetenskap.

— — — — —

Mitt vetande är icke af mig sjelf. Långt långt bakom dessa kullar, långt bakom Alpernas snötoppar, bakom "de ytterst boende garamanternas" fjellar, på höjder utan namn, hvilka förlora sig i molnen, stod fordom sanningens tempel byggt öfver den källa, der tiden upprinner. Att detta tempel sammanstörtat det

veta vi; endast det första paret har genomvandrat dess heliga salar. Men den som vill, den som trängtar och har tålmod, kan sätta sig ned vid stranden af tidens ström och uppfånga en eller annan af templets cederbjelkar, som drifva på dess böljor, och han kan af spillrornas form sluta till det helas plan. All visdom härstammar från fordom, och ju längre vi intränga i det förflutna, desto rikare återstöder finna vi af en högsta menskliga kunskap. Hvad är Albertus Magnus med sina djupa insigter mot Dionysii Areopagitens englavishet, och hvad är denna mot profeternas, som talade ve öfver Niniveh och Babylon? Och desse gudamän skulle dock med glädje gått i skola hos de sjuttio äldste, som med Mose finga nalkas Guds uppenbarelse på Sinai och då erhöillo kabbalans mystiska kunskap. På Sinai var likväl Guds hemlighet omklädd i skyar, blixtar och fasa; sjelfva Moses fick endast skåda honom "på ryggen," fick ej en morgonkunskap [en apriorisk skulle en Schellings analogisökande lärjunge sagt], utan en aftonkunskap [en aposteriorisk skulle han upplysningsvis tillfogat]. Morgonkunskapen var förbehållen mannen af tidens morgon, mensklighetens stamfader, och släcktes i den första synden. Sedan dess har hvarje slägte blifvit värre än dess föregångare:

"Ætas parentum, pejor avis, tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosorem,"

och med syndens mörker blir ock förståndets djupare. Den enskilde sanningssökaren kan vinna upplysning, men blott för sig, ej för slägtet. Fördenskull inne-
stänger en magus sitt undfångna vetande i sin egen barm, eller meddelar det till en enstaka lärjunge eller

begravver det under dunkla uttryckssätt, som han fäster på pergamentet, men han hvarken kan eller vill meddela det till menskligheten i gemen, hvars väg synes bära nedför i en allt svartare natt.

Om denna urtidens visdom tala äfven theologerna, med hvilka vi, den hemliga vetenskapens idkare, öfverensstämma vida bättre än de enfaldige och miss-tänksamme ibland dem förmoda. Hvad som i Noachs dagar fanns qvar af urtidens visdom räddade sig tillika med honom i arken. Hans förstfödde fick den skönaste visdom i förläning. Profetian, evangelium och kabbalan äro af Sems söner, judarne. Men Cham och Japhet blefvo ej heller lottlöse. Det var Chams söners prester, som vaktade Isis' hemligheter, hemligheter för hvilka äfven vi kristne hafva att buga oss i stoftet, då Gamla Testamentet icke tvekar att framhålla egypternas visdom och erkänna Moses för en lärjunge ur deras skola. En egyptisk man var Hermes Trismegistus, och vi magier, som veta, att denne förvandlade hvad han behagade till guld och ädelstenar, vi förvåna oss ej, då aposteln Paulus talar om Egyptens skatter, eller då resande förtälja om dess pyramider och andra storverk, eller då Plinius beräknar dess städer till ett antal af tjugotusen, eller då Marcellinus häpnar för de ofantliga rikedomar, som Cambyses derifrån bortförde, ty allt detta var en skapelse af Hermetis Trismegisti konst*). Japhets barns arfvedel af kunskaper var ej heller ringa. Den fördelades mellan Zoroasters skattkammare och de Eleusinska mysteriernas. Några mynt

*) Så resonnerade ännu Borrichius (Olaf Borch), som i medlet af 1600-talet var professor i kemi vid universitetet i Köpenhamn och skrifvit en bok om den egyptiske Hermes' visdom.

af denna skatt föllo i Platos och Aristoteles händer och hafva ur deras genomvandrat Porfyrii, Jamblichi samt de kristne theosofernas och skolasternas. Det är alla dessa kunskaper — Bibelns (nämligen dess innersta hemlighetsfulla mening), kabbalans, samt spillror af den egyptiska, persiska och grekiska visdomens, hvilka samlas och förenas i den lärda magien. Dessa äro min vetenskaps anor. Eger hon icke ett ursprung, ädlare än någon konungaätts?

Jag hörde er nämna ett ord om förutsättningslös pröfning af emottagna satser såsom ett vilkor för vetenskapen. Skullen J då verkligen våga förhäfva er till domare öfver allt hvad de bortgångna släktena trott och tänkt och i heligt arf lemnat åt de efterkommande? Bäfven J ej tillbaka för blotta tanken, att mensklighetens sanningshunger skulle från Adam intill våra dagar stillats med idel villfarelser; att J ären barn, barnbarn och barnbarns-barn af idel dårar, som bundit sin tro, sitt hopp, sin öfvertygelse vid idel lögnen? Försöken en sådan gudlös pröfning! Gören det öppet, och theologerna skola bränna eder! Gören det i hemlighet, och J skolen slutligen önska er bålet såsom en befriare från den hemska tomhet en dylik pröfning skulle kvarlemna i eder själ! Nej, magiern tror, lika väl som theologen. Endast i trons milda halfdunkel kan han företaga de operationer, hvilkas utgång blir en bekräftelse just på sanningen af hans tro. Eller fordren J en starkare bekräftelse på satsers riktighet än den jag eger, då jag i dessa stjernor, som skrida förbi mitt fönster, utläser människors öden och ser dessa öden fullbordas — då jag med kraften af mina magiska medel kallar englar och demoner och

de affidnas och de oföddes själar att uppenbara sig för mina ögon och de komma?

Betraktar man vår vetenskap på ytan, så liknar hon, det medgifver jag, en brokig tapet, i hvilken trådarna äro konstigt sammanslingrade; men likasom det erfordras blott ett inskränkt antal handgrepp för att åstadkomma den märkvärdigaste väfnad, så är det endast några enkla tankar, som ligga till grund för magiens alla läror och verk.

Att universum är en treklang, likasom Gud en treenighet, det veten J. Vi lefva sjelfva i den elementariska världen; öfver våra hufvuden hvälfver den himmelska med sina olika sfärer; öfver dessa åter tronar Gud uti idéernas rent andliga värld. Edert århundrades olycklige vetenskapsmän hafva skrämessigt fördelat dessa världar sins emellan (dock så att de sammanslagit den himmelska och elementariska till en); edra så kallade naturforskare studera nämligen blott det elementariska, och edra s. k. filosofer blott det idéella, men de förra komma med sitt bökande i materien och dess former aldrig till anden, utan blott till andens förnekande, och de sednare åter kunna ur begreppens skuggverld aldrig frambesvärja naturens konkreta rikedom. Förgäfves inbilla sig edra naturforskare, att de uti fysiologien, eller edra filosofer att de uti antropologien skola finna öfvergången ur den ena världen i den andra. Vi magier deremot studera dessa världar såsom en enhet. Vi finna dem förenade genom tvenne väldiga band: motsvarighetens (korrespondensens) och orsakförhållandets. Alla ting i den jordiska, den elementariska världen hafva sin motsvarighet uti och äro bilder af tingen i den himmelska.

och alla himmelska ting hafva sina motsvarande idéer. Uppifrån och ned äro dessa motsvarigheter spända såsom strängar på universums cittra, och på dessa strängar röra sig orsaksförhållandena upp och ned såsom cittraspelarens fingrar. Medan J, det nittonde århundradets naturforskare, söken orsakskedjorna blott i en plan, den *vågräta*, den som drager sig genom ting, som stå på samma nivå, som förenar tingen i en och samma elementariska värld; efterforska vi, magiens idkare, med än större flit orsakskedjorna, som gå i *lodrätt* riktning, den som drager sig genom de hvarandra motsvarande tingen i de tre olika världarne. Vårt sätt att efterforska dessa lodräta serier liknar föga eller intet edert sätt att utleta de vågräta. Hvilket bråk J gören eder med eder induktion! J hafven en kraftyttring att undersöka: J sönderläggen henne med mycken möda i olika faktorer, J sträfven att isolera hvar och en af dessa faktorer och låta dem spela hvar för sig, för att J måtten se hvilken hvars och ens anpart varit i den gemensamma kraftyttringen. Intet af allt detta bråk besvärar oss. En helig tradition har skänkt oss våra lodräta orsakskedjor i temligen fullständigt skick, och luckorna i denna tradition äro vi i stånd att fylla genom en forskning, som ej är förenad med stora svårigheter. Denna forskning håller sig till *likheten* mellan tingen, ty likheten härleder sig af motsvarigheten, och med motsvarigheten är orsaksförhållandet sammanflätadt. Så t. ex. döma vi af likheten mellan guldets sken och solens, att guldets har sin himmelska motsvarighet uti och står i kausalitetsförhållande till solen. Ett annat exempel: den tvåhornade skalbaggen står i kausalitetsförhållande till månen,

som i ny och nedan likaledes visar sig tvåhornad, och återstode något tvifvel om detta innerliga förhållande dem emellan, måste det försvinna, när man erfar, att den nämnde skalbaggen gömmer sina ägg i jorden under 28 dygn eller så lång tid som månen behöfver för att genomlöpa djurkretsen, men uppgräfvat ägget på den tjugonionde, då månen står i konjunktion med solen *). Skratten ej åt detta sätt att forska! Akten er att upprepa det fel, som "sens commun" så gerna begär, att se absurditeter i sanningar, som ligga bakom dess synkrets! Vårt förfaringssätt grundar sig på den tanke, att intet tillfälligt gifves i naturen; vi antaga visserligen ett gudomligt godtycke, men ej en naturlig slump. Icke ens den ringaste likhet mellan tingen är en betydelslös tillfällighet! Ej ens det minsta streck i de figurer, med hvilka vi i skrift fixera våra ord och tankar, är utan djup betydelse. Allt i naturens verk och i människans har sin orsak och sin verkan. Vi kunna icke göra en åtbörd, icke säga ett ord utan att sätta hela universum uppåt och nedåt i vibrationer, starka eller svaga, märkbara eller omärkliga. Denna tanke genomgår hela vårt åskådningssätt. Och denna tanke måste vara sann äfven för er, determinister!

Innan jag nu närmare redogör för det magiska bruket af våra lodräta motsvarighets- och orsaksserier, vill jag framlägga ett par af dem för edra blickar. Jag skall välja de enklaste och tillika viktigaste. Jag börjar med

*) Agrippa: De occulta Philosophia I. I c. 21.

Det heliga fyrtalets skala,

(Tab. I.)

af hvilken man finner motsvarigheterna till de fyra elementerna.

		יְהוָה				Guds namn (Jehovah) i fyra bokstäver.
Urbildernas och salighetens värld.	Serafim. Kerubim. Troner.	Väluden. Krafter. Magter.	Furstendömen. Erkeenglar. Englar.	Oskyldige. Martyrer. Bekännare.	Den himmelska hierarkiens fyra tripliciteter.	
	Mikael.	Rafael.	Gabriel.	Uriel.	Fyra englar, föreståndare för de 4 väderstrecken.	
	Seraph.	Cherub.	Tharsis.	Ariel.	Englar, som förestå elementerna.	
Den himmelska världen.	Väduren. Lejonet. Skytten.	Tvillingarne. Vägen. Vattumannen.	Kräftan. Skorpionen. Fiakarne.	Oxen. Jungfrun. Stenbocken.	Djurkretsens fyra tripliciteter.	
	Mars. Solen.	Jupiter. Venus.	Saturnus. Merkurius.	Fixstjornorna. Månen.	Stjernorna o. planeterna med hänseende till elementerna.	
	Ljus.	Genomskinlighet.	Rörlighet.	Fasthet.	Fyra egenskaper hos de himmelska elementerna.	
Elementarvärlden.	Eld.	Luft.	Vatten.	Jord.	De fyra elementerna.	
	Värme.	Fuktighet.	Köld.	Torrhet.	Elementernas fyra egenskaper.	
	Sommar.	Vår.	Vinter.	Höst.	Fyra årstider.	
	Öster.	Vester.	Norr.	Söder.	Fyra väderstreck.	
	Djur.	Plantor.	Metaller.	Stenar.	Fyra slag af blandade kroppar.	
	Gläande.	Flygande.	Simmande.	Krälande.	Fyra djurslag.	
	Frö.	Blomma.	Blad.	Rot.	Plantans beståndsdelar i förhållande till elementerna.	
	Guld. Jern.	Koppar. Tenn.	Qvicksilfver.	Bly. Silfver.	Metaller, som motsvara elementerna.	
Lysande och Brännande.	Lätta och Genomskinliga.	Klara och Hårda.	Tunga och Ogenomskinliga.	Stenar, som motsvara elementerna.		
Mikrokosmos.	Tro.	Vetenskap.	Mening.	Erfarenhet.	Fyra grundvalar för omdömet.	
	Koleriskt.	Sanguiniskt.	Flegmatiskt.	Melaankoliskt.	Temperamenterna.	
Helvetet.	Samael.	Azzel.	Azael.	Mehazael.	Furstar för de onda andar, som husera i elementerna.	
	Oriens.	Paymon.	Egyn.	Amaimon.	De fyra väderstreckens demoniska föreståndare.	

Här sen J ett af de nät, som magien spännt från empyréen ned i afgrunden. För hvart och ett af de heliga talen gifves en särskild sådan skala: universum, säger Pythagoras, är grundadt på talen. Och Boethius yttrar: "Allt som skapades i tidernas begynnelse, formades efter talförhållandena, hvilka lågo såsom förebilder i skaparens ande." Också är det för oss en afgjord sak, att talen innehålla större och verksammare krafter än de kroppsliga tingen, ty de förra utgöra ej en blandning af substanser, utan kunna, såsom rent formella ting, stå i närmaste beröring med det gudomliga förnuftets idéer. Detta erkännes ock af kyrkans fäder: af Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Athanasius, Beda och andra, samt ligger till grund för Uppenbarelsebokens ord: "Den som har förstånd, han utforske vilddjurets tal!"

De mångfalder och relativa motsatser, hvilka inom samma verld, bilda ett helt, äro i denna skala hvarandra sidoordnade, hvaremot de momenter, som i olika grupper eller olika verldar motsvara hvarandra, bilda de upp- och nedstigande serierna.

Förgäten icke, att motsvarigheten innebär äfven en vevverkan dem emellan! Så betecknar t. ex. bokstafven γ i Guds heliga namnchiffer en kraft, som inströmmar i serafernas, kerubernas och tronernas körer, och genom dem meddelar sig åt vädurens, lejonets och skyttens stjernbilder, samt åt de begge vandrande stjernorna Mars och Solen. Samtliga dessa englar och stjernor nedgjuta i den elementariska verlden öfverflödet af sin undfångna kraft, som der alstrar elden och värmen och djurorganismernas lifsfrön, samt tänder i människan förnuftet och tron, för att slutligen i den

nedersta regionen möta sin motsats: kölden, förstörelsen, oförnuftet, otron. representerade af fallna englafurstars namn.

Jag vill nu meddela er en annan tabell, som utgör en inledning till astrologiens studium och närmare behandlar vissa delar af den ofvanstående, i det han visar, huru tingen i den elementariska världen och i mikrokosmos äro planeterna underdåniga. Jag meddelar honom, i det jag påminner om versen

Astra regunt hominem; sed regit astra Deus.

(Menskan af stjernorna styrs; stjernorna styras af Gud.)

(Tab. II.)

Månen. Mercurius. Venus. Solen.

	Månen.	Mercurius.	Venus.	Solen.
<i>Elementerna:</i>	Jorden, Vattnet.	Vattnet.	Luften, Vattnet.	Elden.
<i>Mikrokosmos:</i>	De hvita safterna.	De blandade safterna.	De slemmiga safterna.	Blodet och lifskraften.
<i>Djuren:</i>	De umgängsamma och de föränderliga.	De slaga och snabba.	De sköna, med stark parningsdrift begåfvade.	De behjertade och tappra.
<i>Plantorna:</i>	Selenotropen, Palmen, Isop, Rosmarin, m. fl.	De med små korta blåd och mångfärgade blommor.	De kryddartade och fruktträden.	Barrträden, lagern, vinstocken, rankan, heliotropen, lotus, m. fl.
<i>Metallerna:</i>	Silfver.	Qvicksilfver, tenn, vismuth.	Silfver.	Guld.
<i>Stenarna:</i>	Alla hvita stenar och perlor.	De mångfärgade.	Karneol, Lazar, m. fl.	Topsen, rubinen, karbunkeln, m. fl.

Mars. Jupiter. Saturnus.

	Mars.	Jupiter.	Saturnus.
<i>Elementerna:</i>	Elden.	Luften.	Jorden, Vattnet.
<i>Mikrokosmos:</i>	De skarpa safterna.	De vegetativa safterna.	Gallan.
<i>Djuren:</i>	Rofdjuren.	De kloka och saktmodiga.	De krypande, ensliga, nattliga.
<i>Plantorna:</i>	De brännande, giftiga och stingande.	Eken, boken, poppeln, sädesväxterna, m. fl.	Cypressen. De af dystert utseende, mörk färg, vidrig lukt.
<i>Metallerna:</i>	Jern, svafvelhaltiga metaller.	Guld, silfver, tenn.	Bly.
<i>Stenarna:</i>	Diamant, jaspis, ametist, magnetsten.	De gröna och luftfärgade.	Onyx och alla bruna jordarter.

Värdet af dessa och våra många andra tabeller skall blifva er begripligt, då jag nu uttalar magiens första praktiska grundsats:

Likasom verlds-alltets skapare medelst englarne, stjernorna, elementerna, djuren, plantorna, metallerna och stenarne utgjuter sin allmagts krafter på oss människor; så förmår magiern, i det han samlar de ting uti den elementariska världen, hvilka stå i vaxelverkan med ett och samma väsen (en engel eller en planet) uti de högre världarne, samt kombinerar deras krafter efter vetenskapens regler och förstärker dem medelst heliga och religiösa ceremonier, att inverka på detta högre väsen och draga dess krafter till sig.

Denna grundsats förklarar tillräckligt, hvarför jag samlat omkring mig alla de besynnerliga ting, som J här skåden. Här t. ex. sen J en blyplåt, i hvilken ett planettecken är inristadt; derbredvid en blyflaska, innehållande galla; tager jag nu denna ädla onyx, märkt med samma planettecken, och denna förtorkade cypressqvist, och lägger bredvid allt detta skinet af en orm och fjädrarne af en nattuggla, så behöfven J endast blicka på en af de tabeller, som jag gifvit er, för att finna, att jag på detta sätt samlat åtskilliga ting i den elementariska världen, hvilka stå i vaxelverkan med planeten Saturnus och, om de rätt förenas, kunna neddraga såväl hans egna krafter som de englars, med hvilka han står i förbindelse.

Magiens högsta verk — på en gång dess triumf och kriteriet på dess sanning — är en lyckad andebesvärjelse. Skola vi företaga en sådan? Genomgå vi alla förberedelser, som hon erfordrar, så hafva vi på samma gång sett hela den hemliga vetenskapens fält i

fågelperspektiv. Endast vissa alkemister hafva ett ännu större mål i sigte: de vilja i retorten frambringa meniskan, ja hela världen. J män af det nittonde århundradet kännen blott genom ryktet våra försök med *homunculus* och med *perpetuum mobile naturæ*. Kunden J räkna de svettdroppar, som dessa bemödanden afpressat oss! Alkemien har något förtrollande, något öfverväldigande. Hon är gigantisk i sina syften, och i djupet af henne bor en tanke, som är förskräcklig, emedan han hotar att krossa samma verldsåsigt, på hvilken vår tro är byggd. Vi sysselsätta oss med elementerna, tilldess den föreställning smyger sig på oss, att allt är af dem beroende; att allt, skaparen och det skapade, är i dem inneslutet; att allt uppkommer af en nödvändighet och förgås af en nödvändighet. Kan du i degeln samla de elementer och lifsfrön, som rörde sig i kaos, så kan du ock i degeln framtrolla de sex skapelsedagarne och återfinna den ande, som danade kosmos! För att undgå denna tanke, har jag öfvergifvit alkemien; men en pergamentrulla, som, förseglad med sju insegel, förvaras i den hemligaste vrå af mina hvalf, innesluter de märkvärdiga erfarenheter, som jag med afseende på *perpetuum mobile* och *homunculus* har förvärfvat *).

*) Uti en *Magia Divina* hafva vi funnit följande anvisning att tillvägabringa ett *perpetuum mobile naturæ*, hvilkens riktighet vi öfverlemnna åt läsaren att pröfva:

"Under de tolf nätterna efter Juldagen samlas från fruktträd så mycket daggvatten, att det utgör 1½ mått, och förvaras väl innestängdt. I Mars månad samlas ånyo daggvatten från både fruktträd och ängar och förvaras på en andra flaska. Daggvatten, samladt i Maj, gjutes i en tredje, och vatten af åskregn, som om sommaren inträffar, på en fjerde. Derefter

Men till våra förberedelser för andebesvärjningen!
Först möter oss frågan: är stunden gynnsam? Äro

blandas innehållet af de fyra flaskorna, och ett mått deraf gjutes i en stor genomskinlig glaskula, der det, väl innestängdt, skall förblifva en månad och ruttna. Sätt det sedan öfver elden och underkasta det andra gradens hetta. När det tillräckligt distillerats, återstår en honungstjock saft. I denna återstod gjutes fyra gran astralisk tinktur. Blandningen underkastas första gradens hetta, hvarvid hon förvandlar sig till en tjock kolsvart klump, som åter upplöser sig och skiljer sig åt, bildande nedan till en bläckartad vätska och ofvantill en dimma, hvaruti skönjas mångahanda färger och gestalter. Dessa försvinna snart och allt blir till ett vatten, som börjar grönska, och *det visar sig gröna platser, som blifva allt större, och berg och luftiga fält,* och vattnet minskas allt mer och mer. Och när du nu ser, att ingen dagg mer uppstiger från jorden inne i glaset, så tag det vatten, som du vid distillationen erhöill, blanda deruti ett qvintin astralisk tinktur och gjut ett lod deraf i glaskulan. Då börjar allt åter lefva och vexa. För hvarje månad ingjuter du ett lod af denna blandning. Är då glaskulan väl tilltäppt och om hon ej rubbas i sin ställning, *så uppstiger efter hand en dunst, som förtätas till tvenne lysande stjernor, liknande solen och månan,* och likasom denna sednare, så af- och tilltager den ena af dessa stjernor. Och alla naturens skådespel, åska, blix, regn, hagel, snö och dagg skola visa sig i din glaskula, likasom i den stora världen derutanför. Allt detta, om du har den store skaparen för ögonen, och i hjertat, samt döljer denna stora hemlighet för den onda världen."

Från andra delen af Göthes "Faust" torde läsaren erinra sig doktor Wagner, Fausts förre famulus, ifrigt sysslande framför den kemiska ugnen med tillverkandet af en *homunculus*, en konstgjord menniska. Samma Magia Divina, hvarur vi hemtat ofvanstående anvisning, låter oss äfven komma den lärde Wagners hemlighet på spåren: konsten att göra "*homunculos philosophicos.*" Man tager en kolf af skönaste kristallglas, gjuter deruti ett mått renaste Majdagg, samladt under fullmånan, samt två mått blod af en yngling och tre mått blod af en flicka. Både ynglingen och flickan måste vara utan vank och lyte, samt, "om möjligt," kyska. Sedan denna blandning jäst en månads tid och blifvit till en rödaktig jord, så afleder man medelst rör, lufttätt fästade vid kolfven, det "*menstruum,*" som bildat sig ofvanför, tappar det på ett rent glas, blandar det med 1 gran animalisk tinktur, förer blandningen medelst rören in i kolfven, låter denne stå åter en månads tid i lindrig värma,

aspekterna goda? Aspekt kallas den ställning, som tvenne planeter intaga till hvarandra. Hvarje kalender från de århundraden, som ligga mellan mig och er, talar om dessa aspekter: om planeternas konjunktion (då de befinna sig på samma meridian och således intet vinkelafstånd dem emellan eger rum); deras opposition (då de stå midt emot hvarandra på himmelen), deras kvadratur (90° afstånd), trigon (120°) och hexagon (60°). Om den blodröde Mars eller den bleke Saturnus står i kvadratur eller opposition till hvarandra eller till någon af de öfriga vandrande stjernorna, så bådär detta förderf*). Men i dag äro begge

och då bildar sig en blåsa, som snart organiserar sig till ett nät af små ådror och nerver. Hvar fjerde vecka begjuten med det ofvannämnda menstruum, tillvexer blåsan under fyra månader. När du då hör det pipa och lefva i glaset, så gå dit och du skall till din fröjd och förundran se derinom en den äldra vackraste yngling och dito flicka, "på hvilka du af hjer-tats lust kan skåda, huru älskliga naturen har format dem, men de äro endast 1 kvarter höga." De röra sig och vandra i glaset, och midt i detta uppvexer ett träd med allahanda ljufliga frukter. Om du nu månadtligen ingjuter i kolfven 2 gran vegetabilisk tinktur, så kan du hålla dem vid lif hela 6 års tid. När de äro 1 år gamla, kunna de upplysa dig om många naturens hemligheter. De äro välvilliga till sinnelaget och lyda dig i allt. Men efter det sjettes årets förlopp skall du se, att det sköna paret, som hitintills ätit af alla frukter, utom af det träd, som först uppvexte midt i kolfven, numera börjar äta äfven af det. Då bildar sig ofvan i kolfven en dimma, som blir tätare, antager blodröd färg och slutligen utslungar blixtar. De begge homunculi äro helt förfärad och söka gömma sig. Småningom är allt omkring dem förtorkadt och de dö, och det hela förvandlas till en rykande massa. Är glaset icke mycket stort och starkt, springer det i stycken och anställer stor skada.

*) Äfven vår svenska allmänhet har, särdeles under det sjuttonde århundradet, hållits i en fortsatt fasa för dessa hem-ska aspekter, tack vare de astrologiska "prognostica", som den tiden utgjorde ett nödvändigt bihang till almanackan. Så läses i en almanack, tryckt i Stockholm 1683, följande prognostikon:

dessa planeter oskadliga; aspekterna äro goda, och sjelfve Mars, som befinner sig i första "ansigtet" af sitt eget

"När jag uti thetta år betraktar Saturnum och hans Lopp, så är thesamma hos then hitzige Leyone-Stiernan, kommer emoot hösten ganska när intill Leyonets Hjertestierna och gör en quadrat uppå Martem, som står hos Scorpions-stiernan och kommer in til thess Hjertestierna. O Älskelige Läsare, alla samptelige, I som akten eller förackten Guds och Naturens Under och Ordning, gifver dock acht uppå hvad Gud och Naturen med Tijden göra mände. Jagh befarar så godt som it Regn af hitzigt Pestilenz-Förgift, jagh säger hitzigt Förgift: Hvilket the Herrar Medici väl skola förstå, märckja och förnimma."

I följande årgång af denna almanack förkunnas denna profetia:

"Emedan Saturnus och Mars i thetta Åhr hålla itt häftigt Quadrat skeen uthi Martio, så är til at befahra, at en myckit sjuklig Vår blifva torde. Viid Hösttiden hålla bemalte Planeter Saturnus och Mars en sammankomst hoos then hitzige och pestilenzialiske Leyonets Stierna, tå alt hvad som uthi Vårtijden så småningom är antändt nu (tillijka) uthi lusan Loga brinnandes varder och många menniskior hopetahls lagandes åt Grafven. Conjunktionen mellan Solen och Mars uthi sommarens Æquinoctial-Punct lærer stoor heeta, så uthi Luften, som ock menniskiornas Kroppar tillbringa, och uti mängen, som sig ey väl præserverat, en brännande Feber antända."

År 1686 spår samma Stockholms-almanack:

"Thet är nogsampt bekant, at (Astrologice) alltid vidh the skarpe Saturni och Martis aspecter sig Siukdomar mehra yppa och utbreda än som andra Tijder. Emedan och nu uthi thetta Åhr uti Mayo quadrat mellan Saturnum och Martem infalla, och andra häftige hitzige Aspecter* komma thertil medh, så hafvom vi för thetta en sjukligh Vår, en sjuklighare Sommar, och ganska sjukligh Höst och Winter att befruckta, thå alla-handa häftige, hitzige och Giftige Siukdomar starkt vara graserandes, och genom Slagh och Hufvud-Yhra många hädanryckiandes."

Med anledning af nämnda aspekter förutsäges ock, att de i fult varande soldaterna "efter sin tyranniska Complexion thesto mehra sköflandes, rasandes, härjandes, brännandes, förstörandes och förtärandes varda".

Så fortgår det år efter år med grymma profetior, allt på grund af "Saturnij och Martis hitzige aspekter". År 1690 är profeten mörkare i hågen än någonsin; efter att hafva förut-

hus*), är på grund häraf tillochmed vänligt stämd. Äfven månen, hvars bistånd är nödvändigt, står i en

sagt allt möjligt elände öfver det arma landet, utbrister han i följande mystiska utgjutelse af förtviflan:

"Men hvad Particularia eller Specialia uti thetta Åhret vijdkommer, efter som then nyfijkne alltid hafver Lust til a veta, Hvilkendera, huru, hvarest, och när, så är til at svara: När allt bär öfver ända, så finnes Specialia uti Generalibus."

Ifrågavarande kalender-makare hette *Joh. Henr. Voigtz*, kongl. matematiker och astronom. Vida beskedligare i sina spådomar äro de af matheseos professorn i Upsala *Andreas Spole* på 1690-talet redigerade almanackor. En verklig upplysningsman för sin tid framträder i matheseos prof. *Andreas Riddermarck*, som uti en af honom redigerad almanack, tryckt i Göteborg 1694, förklarar, att "the astrologiske Märecktekn äre intet capable at föra oss hvarken Frid eller Krig, hvarföre är fåfängt någon Wisshet sluta effter det Ögnemärke man har af dem". Adertonde århundradets almanackor röja snart nog inbrytandet af upplysningens tidevarf; de astrologiska spådomarne försvinna småningom ur desamma och blifva föremål för begabberi.

Hvar och en af de särskilda aspekterna hade, jemte sitt gynnsamma eller ogynnsamma inflytande i allmänhet, äfven sin särskilda betydelse. Quadraturen mellan Venus och Månen t. ex. lofvade goda utsigter för frieri och för resor. Oppositionen mellan Venus och Månen var gynnsam för städseln af tjänstefolk. Öfver dessa betydelse hade astrologerna uppsatt formliga tabeller, som äfven cirkulerade bland allmänheten.

*) Hvarje planet hade bland djurkretsens tolf tecken sina egna hus och var särdeles lyckobådande, när han befann sig i något af dem. Följande tabell redogör för denna anordning:

<i>Saturnus</i>	bor i	Stenbocken och Vattumannen,
<i>Jupiter</i>	»	Fiskarne och Skytten,
<i>Mars</i>	»	Väduren och Skorpionen,
<i>Solen</i>	»	Lejonet,
<i>Venus</i>	»	Oxen och Vågen,
<i>Merkurius</i>	»	Jungfrun och Tvillingarne.
<i>Månen</i>	»	Kräftan.

Hvart och ett af de tolf tecknen (30° på himmeln) var deladt i tre "ansigten" (10°). Lyckligast var planetens ställning, när han befann sig i första ansigtet af sitt hus; i tredje ansigtet var hans gynnsamma inflytelse tvifvelaktig.

Såsom läsaren af den första i texten meddelade tabellen kan finna, ställdes djurkretsens tecken i förbindelse med ele-

vänlig stjernas hus och i en hugnesam kvadratur till Jupiter. Här möta således inga hinder.

I astrologiskt hänseende återstår oss ännu att tillse hvilka planeter äro det innevarande årets regenter. Med andra ord: hvilka planeter bilda årets första aspekt? Se här i mitt kalendarium: Mars var den ene af dem. Detta passar oss desto bättre som vi i dag hafva Tisdag, Mars' egen dag, och det icke dröjer länge, innan den timme är inne, hvilken han på detta dygn uteslutande beherrsakar *). Derföre gäller det att

menterna och temperamenterna. Väduren, lejonet och skytten voro varma, torra, eldiga och koleriska. Mars, ingående i dessa tecken — med undantag af väduren, som var hans eget hus, i hvilket han var lyckosam — måste således förebåda torka, eldsvådor och pest. Oxen, jungfrun och stenbocken voro kalla, torra, jordaktiga och melankoliska. Saturnus i oxens tecken kunde fördenskull antyda en sträng vinter. Kräftan, skorpionen och fiskarne voro kalla, fuktiga, vattenaktiga och sanguiniska. Djurkretsens stjernbilders herravälde öfver människans kropp var på följande sätt fördeladt: Väduren beherrskade hufvud och ansigte; oxen hals och strupe; tvillingarne axlar, armar och händer; kräftan bröst, hjerta, reffen, lungor och mjelte; lejonet den öfre delen af magen, ryggen och sidan; jungfrun den nedre delen af magen samt inelfvorna; skorpionen könsdelarne; skytten sätet; stenbocken knäna; vattumannen lären; fiskarne fötterna. Planeterna utöfvade samma herravälde som deras hus, och de elementariska ting, som voro en planet underordnade, ansågos under lyckliga aspekter vara förträffliga läkemedel för de lemmar, som samma planet beherrskade. De analogi-serier, på hvilka vi ofvan i texten meddelat prof, utgjorde fördenskull outtömliga grufvor äfven för medeltidens läkare. Enär t. ex. stenbocken, som har herravälde öfver knäna, är Saturni hus, och alla krälände djur stå i vaxelverkan med denna planet, så utgör fettet af ormar ett verksamt medel mot gikt i knäna, helst på lördagen, som är Saturni dag.

*) Dagarne bära ännu i flera språk namn efter de planeter, hvilka astrologien i den grän forntiden tilldelade dem.

Söndagen,	dies Solis	är Solens dag,
Måndagen,	dies Lunæ	» Månens,
Tisdagen,	dies Martis	» Mars' = Tyr's,
Onsdagen,	dies Mercurii	» Merkurii = Odens,

vid vår besvärjning begagna den martiska afdelningen af min magiska apparat. Bland elementerna är elden martisk. Vi skola således på detta altar tända en eld. Bland plantorna äro de törniga, giftiga och brännande martiska; vi underhålla således denna eld med torra qvistar af törnbuskar. Bland djuren stå de mordiska och djerfva i vevselverkan med den blodröda stjernan;

Thorsdagen, dies Jovis är Jupiters = Thors,
 Fredagen, dies Veneris » Venus' = Frejas,
 Lördagen, dies Saturni » Saturni dag (hos nordmännen
 måhända ursprungligen Loges, fastän man sedermera härledt
 lördagens namn af löga).

Bruket att så benämna dagarne synes hos romarne hafva inkommit först under republikens sednaste tider. Att det härstammar från Egypten framgår af ett ställe hos Dio Cassius [l. XLIII, c. 26, jemför E. Röth "Geschichte unserer abend-ländischer Philosophie I, pag. 211]. Frågan när och hvarifrån det vann in steg hos våra nordiska förfäder torde för alltid vara hemfallen åt gissningar. Man har förundrat sig deröfver, att den ordning, i hvilken dagarne uppkallats efter planeterna, ehuru densamma hos alla folk, icke är den ordning, i hvilken de tänktes vara ställda i universum (Saturnus, Jupiter, Mars, Solen, Venus, Mercurius, Månen). Denna gåta löses af ofvannämnda ställe hos Dio Cassius på ett sätt, som gör otvifvelaktigt, att det bruk, hvarom här är fråga, har en astrologisk grund. Han berättar nemligen, att egypterna helgade hvarje timma af dygnet åt en viss planet. Den första veckodagens (lördagens) förste timme gafs åt den öfverste planeten, Saturnus; dess andre åt Jupiter; dess tredje åt Mars o. s. v. efter planeternas ordning; lördagens 24:de timme tillföll således äfven Mars, och följande dagens förste timme Solen, efter hvilken den dagen fördenskull uppkallades. Söndagens 24:de timme tillfaller enligt samma beräkning Mercurius och måndagens första timme Månen. På samma sätt tillfaller tisdagens första timme Mars, hvadan dagen uppkallats efter honom; Onsdagens första timme Mercurius o. s. v. Timmarnes astrologiska fördelning mellan planeterna efter dessas ordning på himlahalvvet förklarar sålunda den skenbara oordning hvaruti de äro ställda i veckan. I de magiska skrifter af Cornelius Agrippa, Petrus de Abano m. fl., hvilka äro förf. tillgängliga, förekomma tabeller öfver denna timmarnes fördelning. Dessa skriftställare hafva från alla håll, icke minst från Ptolemæus och alexandrinerna, sammanfört materialier till sin magiska apparat.

se här trenne bälten af lejonskinn, garnerade med tänder af tigrar, leoparder och björnar, försedda med spännen af jern, emedan jernet är den martiska metallen. Fästom, när tiden är inne, de bältena kring våra lif! Bland stenarne äro diamanten, ametisten, jaspis och magnetstenen martiska; jag nedtager här trenne diademer, som, ehuru af simpelt jern, gnistra af dessa stenar och äro försedda med tecken och signaturer af vår planet. Se här trenne jernstafvar, märkta med samma tecken; dem skola vi bära i handen. Dessa med ametister besatta bröstsköldar, hvilkas hebreiska inskrifter och karakterer hafva afseende på samma stjerna, skola vi bära på vårt hjerta öfver de hvita kläder, som vi före besvärjelsen ikläda oss. Här åter äro trenne med diamanter besatte ringar; dem skola vi, hvar och en, bära på långfingret under den högtidliga och fruktansvärda stund, som väntar oss. På bordet ställa vi dessa trenne klockor; den ena af en rödaktig metallblandning, försedd med jernringar, kallar den martiske anden hit; den andra, gjuten af electrum magicum — det vill säga en proportionerlig blandning af alla metaller, med tillsats af astralisk tinktur — är tjenlig för tillkallandet af himmelska hjälptrupper af alla ordningar, om så skulle behövas. Nödvändiga äro vidare dessa bröstsköldar och dessa ringar af electrum, som bära ingen planets, utan den högtlofvade Guds eget hemlighetsfulla namn, till skydd för besvärjarne mot den besvurne. Hvem denne är, få vi snart erfar. Se här vidare en hemsk arsenal, som är erforderlig för vårt syfte. Mars är krigets, mordets, lidelsernas stjerna. De martiska demonerna äro artade i enlighet dermed, och det herrskar en dragningskraft mellan dem och de verktyg, genom hvilka deras verk

på jorden fullbordas. Fördenskull är det detta tunga bödelssvärd, hvarmed trollkretsen skall dragas; fördenskull lägga vi i linier kring rummet dessa hufvudskallar och ben, samlade på afrättsplatser, dessa spikar, dragna ur galgar, dessa dolkar, knifvar och yxor, på hvilka blodfläckar ännu rosta. Vi få ej förgäta rökelsen, som kort före första citationen antändes på altaret. För hvarje planet med dess demoner gifves ett särskildt slags rökelse. Den martiska är sammansatt af Euphorbia, Bedellium, Ammoniak, magnetsten, svafvel, korphjerna, människoblod och blodet af en svart katt *). Rökelsens riktiga beskaffenhet är af största vigt. Jag kunde anföra hvad Porfyrius härom yttrar; men inskränker mig till att påpeka, att den eger inflytelse på både besvärjaren och föremålen omkring honom. Den mättar på en gång luften och magierns bröst med ämnen, som stå i vaxelverkan med planeten och hans demoner. Den nedlockar den besvurne och likasom berusar besvärjaren med himmelska krafter, som verka på hans sinnen och inbillningskraft.

Det följer af sig sjelft att vi nedtaga och göra i ordning sådane saker, som, utan att stå i samband med någon viss planet, dock behöfvas vid hvarje besvärjelse. Till dem höra amuletter, inristade med serafers, kerubers och troners namn, med språk ur bibeln, ur egypternas och ur Zoroasters heliga böcker. Till dem höra vidare den magiska sju-armade ljusstaken af electrum, af hvilken hvarje arm bär en planets tecken, samt framför allt pentaklen eller pentagrammen, dessa femuddiga tingestar, öfver hvilka ingen demon

*) Recepten för dessa rökelser återfinnas i Cornelii Agrippas "Occulta Philosophia" l. I c. 44.

kan klifva. De skola ligga som en yttre förskansningslinie rundtomkring trollkretsen. Vi måste tillse att ingen af uddarne är söndrig. Inom trollkretsen mellan bordet med den sjuarmade staken samt rökelsealtaret är rum för denna trefot med vigvattenskål och qvast.

Sedan vi nu träffat de första förberedelserna för gästabudet, är det tid att tänka på gästen, som skall inbjudas.

Qvälluften kännes kall. Jag stänger fönstret, flyttar min studielampa till detta bord, och ber er taga plats omkring detsamma. Vi hafva att öfverlägga om inbjudningen, hvarvid vi följa anvisningarne i dethär kabbalistiska manuskriptet.

Af den tabell, som jag först meddelade er, erfaren J, att det är serafernas, kerubernas och tronernas körer, som stå i vexelverkan med planeten Mars. Men dessa trenne körer utgöra den högsta himmelska hierarkien, förblifva städse i Guds grannskap och böra icke nedbesvärjas, äfven om vi förmådde det. Vi böra endast anropa dem om deras bistånd. Deremot äro väldenas, krafternas och magternas körer de egentliga stjern-intelligenserna. Bland dem hafva vi nu att hålla oss till de martiska andarne, eftersom Mars är detta års, detta dygns och den snart förestående besvärjelse-timmens regent. Valet stode oss nu öppet mellan de *gode* och de *onde* martiske englarne. Men då vårt syfte är icke att med böner nedkalla, utan att med besvärjelser nedtvinga, så måste vi välja de onde. Detta är ingen synd; det är blott en fara. Det fröjdade de gode englarne att skåda Guds affbilds magt öfver sina vedersakare. Men vi kunna icke uppfordra hela den martiska demonskaran att svara inför vår

trollkrets. Vi måste utse *en enda* af deras legio, och denne ende måste vara väl vald. För detta ändamål är det af nöden att känna hans namn, ty hos andarne är än mer än hos människorna och de jordiska tingen namnet inbegreppet af den nämndes väsende med alla dess egenskaper. Ordets och namnets omätliga betydelse lär oss kabbalan. Hon genomforskar och framlägger de hemligheter, som Guds alla heliga namn innesluta; hon uppenbarar oss ock englarnes namns hemligheter; hon bevisar oss, att äfven de menskliga namnen stå uti innerligaste sammanhang med deras egares plats i skapelsen och jordiska öde. Äfven språkets namn på de döda tingen röja, fastän dunklare, att ljudet sammanklingar med väsendet. Hvem hörer orden *vind* och *vifta*, utan att i sjelfva ljudet förnimma något luftigt och sväfvande? Hvem hörer orden *stå* och *stark*, utan att förnimma något fast och varaktigt?

Skyndom oss nu att finna namnet på den demon, som skall besvärjas. Astrologien och kabbalan meddela flera methoder för detta ändamål *). Väljom den enklaste, som kanske tillika är den kraftigaste!

Jag måste inleda detta vårt arbete med att påpeka betydelsen af talet 72. Mot detta tal svara de sjuttio två språken, synagogans sjuttio två äldste, de sjuttio två uttolkarne af gamla testamentet och Jesu sjuttio två lärjungar. Med det heliga tolftalet står detta vårt tal i nära förbindelse. Dela vi de tolf djurkretsens tecken i sex delar, så erhålla vi de sjuttio två s. k. himmelska quinarierna, i hvilka Guds sjuttio två mysti-

*) De återfinnas i Agrippas Occulta Philosophia l. III, cc. 25, 26, 27, 28.

ska namn, hans "schemhamphoras" ingjuta sin kraft, och som hafva hvar sin englafurste till föreståndare. Samma tal motsvarar äfven lederna på människokroppen och hafva många andra korrespondenser.

Näväl, medan kabbalisterna genomforskade bibelns aldra heligaste; medan de, börjande från "begynnelsen" och stannande vid hvarje ord, hvarje bokstaf, långsamt skredo framåt, i hvarje ord, hvarje bokstaf, finnande en grufva af hemligheter *), hunno de ändtligen efter århundradens förlopp så långt som till 19:de versen i 14:de kapitlet af Exodus, hvilken börjar: "Då uppbröt Herrens engel, som tågade framför Israels här." Den kabbalistiska regel, som säger, att hvarhelst i bibeln en engel omtalas, der finnes ock en engels namn förborgadt bland versens hebreiska bokstäfver, bjöd dem att åter stanna och begrunda. De anade i början icke hvilken utom-

*) Man skulle kunna fylla många sidor med grubblerierna öfver ordet *Bereschit*, det första i gamla testamentet. Att sinneverlden blott är en sekundär värld, en bild af idéverlden, bevisade kabbalisterna dermed, att den heliga skrift börjar icke med första, utan med andra bokstafven i alfabetet, nämligen \beth (b), som till formen är hälften af en kvadrat [fyran är verdens tal] och alltså antyder en redan skedd afsöndring mellan anden och materien, det goda och det onda. Genom omflyttning af bokstäfverna i *Bereschit* i enlighet med kabbalans kombinationsmethod får man tvenne andra ord, som betyda "i den första Tischri", hvaraf man fann, att världen var skapad i månaden Tischri (September). Summan af bokstäfvernas talvärde i ordet *Bereschit* är lika med summan af bokstäfvernas talvärde i tvenne ord, som betyda: "han bildade med lagen" — ett bevis, att lagen är verdens instrumentala orsak. Vidare kan *Bereschit* så klyfvas, att det bildar två ord af betydelsen: "han skapade sex" (sex dagar, sex årtusen, verdensrummets sex utsträckningar o. s. v.), eller af betydelsen: "han skapade en vädur", hvilken vädur, enligt de judiske kabbalisterna, var den samme, som offrades i stället för Isak och, tillägga de kristne, samma "Guds lamm", som lät slagta sig för menskligheten.

ordentlig upptäckt de här skulle göra. Det fäste dock deras uppmärksamhet, att versens bokstäfver (i den hebreiska texten) äro 72 till antalet. Men huru öfverraskades de icke, när de funno, att äfven den följande versen, den 20:de, innehåller jemt 72 bokstäfver, och huru steg icke deras häpnad, när äfven den 21:sta visade sig innehålla alldeles samma antal! I bibeln gifves ingen slump: här var man en stor hemlighet på spåren. Och här upptäckte man slutligen, då man ställde de trenne verserna i trenne linier öfver hvarandra, bokstaf öfver bokstaf (den medlersta versen skriven från venster till höger, de begge andra från höger till venster) — man upptäckte här Guds 72 mystiska namn, "schemhamphoras," hvart och ett bestående af tre bokstäfver, en ur hvarje vers. Dessa namn, försedda med tillägget *el* eller *jah*, utgöra tillika namnen på de 72 quinariernas englar, om hvilka Gud sagt, att hans namn är i dem.

Här, i detta kabbalistiska manuskript äro dessa namn upptecknade. Vi kunna välja ett af dem, hvilketdera som helst. Mitt öga föll först på *Mizrael*. Vi hålla oss vid det. Detta höga namn på en engel, som vi ej få besvärja, skall gifva oss nyckeln till namnet på den demon, som inom kort skall stå framför oss. Se här tabellen, med hvars tillhjälp det sker. De tre rot-konsonanterna i ordet *Mizra(el)* motsvaras i planeten Mars' kolumn af tre andra, som gifva namnet... uttalom det tyst, framhviskom det endast, ty det är namnet på den sökte demonen... *Tekfael!* *)

*) Den tabell, ur hvilken det roat förf, att efter de gifna reglorna utdraga detta namn, återfinnes i "Occulta Philosophia" l. III c. 26.

Summan af bokstäfvernas talvärde i detta namn är 488. Ett märkvärdigt tal, i hvarje siffra påminnande om den mystiska fyran, om elementerna och alla deras korrespondenser! Det är en af de mäktigaste, en af de förfärligaste demonerna, med hvilken vi få att skaffa! På denna i en jernram infogade vaxtafla skriver jag nu demonens namn, bifogande hans tal 488 och dessa besynnerliga streck, som utgöra hans signatur. Efter hvilka reglor signaturen utdrages ur namnet tillåter mig tiden icke att meddela er*).

Förberedelserna äro nu slutade. Det återstår blott att ordna apparaten och städa oss sjelfva. Sedan vi lagt besvärjelsesakerna i ordning, invigt rummet, samt badat, iklädt oss den hvita drägten, kastat en röd mantel öfver densamma (ty rödt är Mars' färg), spännt den martiska gördeln om våra lif, påtagit diademen, bröstsköldarne och ringarne, så tänder jag mina magiska ljus och elden jemte rökverket på altaret, samt drager trollkretsen. Derefter en djup och kraftig bön om Guds beskydd. Derefter besvärjelsen.

Här är besvärjelseboken, den s. k. helvetesbetvingaren. Jag uppslår den sida, på hvilken de martiska besvärjelserna börja. Denna bok nedlägges innanför trollkretsen. Jag fattar den, när så behöfs med venstra handen; stafven håller jag i högra.

Den götiska kammare, i hvilken besvärjelsen skulle ega rum, erbjöd en egen, på samma gång högtidlig

*) Agrippas skrift angifver de i sitt slag sinnrika reglorna för att finna andarnes "tecken" eller signaturer. — Läsaren torde påminna sig den roll som mikrokosmos' och jordandens "tecken" spela i Göthes Faust.

och hemsk anblick. Magiern hade nu med konsterefaren hand ordnat alla de ting, som ofvanför omtalats. Döds-kallarne, mennisko- och vilddjursknotorna, mordvapnen och de martiska essenceflaskorna, de mångfaldiga och obeskrifliga fragmenten från alla naturens riken bildade närmast väggarne olika figurer, trianglar, qvadrater och femhörningar. Öfver de nakna murarne voro röda draperier hängda. Midt i rummet stodo innanför de i krets lagda pentaklen eld- och rökelsealtaren; mellan dem vigvattenskålen. På ett bord i bakgrunden, men till en del inom kretsen, brunno de magiska ljusen, spridande en osäker vitgul belysning öfver föremålen. Bredvid ljusstaken stodo de begge klockorna. Vi voro iklädda våra drägter. Min följeslagares ansigte var likblekt; förmodligen äfven mitt.

"Mod, manhaftighet... eller J ären förlorade!"
 hviskade magiern, hvars blick sken af en dyster, högtidlig beslutsamhet, hvars alla drag i detta ögonblick uttryckte en förfärande viljekraft.

Det var de sista ord han uttalade före besvärjelsen. Vi fingo ingenting svara. Vi voro ålagda obrottslig tystnad. Jag sökte hålla mig modig, men mitt inre var upplöst i stum rysande förbidan. De böner och religiösa ceremonier, som vi efter badet och omklädnigen genomgått, hade icke minskat, utan förstärkt denna känsla.

Qvällvinden skakade de bakom draperierna dolda fönstren. Det var som om spökande väsen från en annan verld oroligt lurade bakom de sakta flägtande förhängena.

Sjelfva döds-kallarne tycktes mig ur sina djupa ögongropar båda ankomsten af något förfärligt. En af

dem fäste för en lång stund min uppmärksamhet, eller, rättare, han utöfvade på mig samma verkan som skal-
lerormens blick såges utöfva på fågeln, som han när-
mar sig för att sluka. Jag förmärkte nämligen i den
ena af hans ögonhålör ett metalliskt skimmer. Det var
ljusskenet, som bröt sig mot en i döds-kallen fastad
martisk sten.

Under tiden hade magiern fattat det blodbefläc-
kade svärdet och, mumlande hemlighetsfulla formler,
drog han en trefaldig trollkrets utanför pentaklen.
Mellan periferierna skref han namnen på årets, års-
tidens, dagens och timmens englar. Mot öster teck-
nade han ett *alfa*, mot vester ett *omega*. Derefter de-
lade han kretsen medelst ett kors genom medelpunkten
i fyra fält. De begge fälten bakom sig anvisade han
till platser åt mig och min följeslagare. De voro stora
nog för att på dem knäböja. Strängt ålagda voro vi
att icke lemna dem, att icke låta ens en flik af våra
mantlar flägta utom cirkeln. Förgätenheten häraf kunde
kosta oss lifvet.

Magiern lade svärdet ifrån sig i en triangel utan-
för kretsen. Han bestänkte sig själf och oss med vig-
vatten, läste några formulärer öfver rökelsen och törn-
qvistarne, samt antände dem. Detta var tecknet för oss
att åter försänka oss i bön. Vi fingo icke upphöra att
bedja, förrän vi hört det första ordet af besvärjelsen.

Rökelsen utbredde likasom ett genomskinligt flor öf-
ver cellen. Här och der förtätade den sig till besynner-
liga gestalter: än menskliga, än fantastiska djurskep-
nader, som stego upp mot hvalfvet och åter sänkte sig.

Det måtte hafva legat något narkotiskt i dessa
rökmoln. Jag betraktade dem i ett nästan halfdröm-

mande tillstånd, medan mina läppar ohörbart hviskade de anbefalda bönerna.

Jag väcktes ur detta tillstånd af besvärjelsens första ord, hvilket slog ned som en blixst i min själ och räckte mig till fullt medvetande af min ställning och stundens beskaffenhet. Blodet i mina ådror var såsom förvandladt till is.

Magiern stod framför mig, högvext, rak och befallande. Han hade upptagit besvärjelseboken och läste ur densamma med dof röst den första citationen, som börjar med ett långt formulär, åkallande de olika mystiska Gudsnamnen.

Det är mig omöjligt att återgifva denna citation. Det högsta och det lägsta, det gudomliga och det helvetiska, det för hvars helighet vi känna en outsäglig vördnad, och det för hvars gudlöshet vi erfara den djupaste fasa, voro här förenade i de högtidligaste och förfärligaste ord, som människotunga någonsin framstammad. Jag började först nu få en aning om ordets magt.

Ännu var icke demonens namn uttaladt. Ju mer det ögonblicket nalkades, desto djupare blef magierns röst. Nu kom kallelseformeln och nu . . . ljud namnet *Tekfael*.

Det var som om ett tusenfaldigt, men hviskande eko från hvalfvet derofvan, från alla hörn af rummet, från alla dödsfallarne och från sjelfva besvärjelseboken upprepat detta namn.

Magiern tystnade. Rökelsen förtätade sig och antog en rödaktig färgton, som småningom blef starkare. Vi tyckte oss höra åskan gå, först på afstånd, så när-

mare, slutligen öfver våra hufvuden. Det var som om tornet skakade och hvalfvet öfver våra hufvuden remnade. Mina knän svigtade. Genom den röda rökmassan skar plötsligt en blix. Magiern utsträckte sin staf, likasom om han velat bjuda den stanna. Han höjde åter sin röst, stark och kraftig midtunder de fortsatta åkslagen. Röken förtunnades åter; ur densamma, helt nära oss, midt framför magiern, omedelbart invid trollkretsen, så godt som vid motsatta ändan af hans framräkta staf, framskyntade ett något, en gestalt, hvars första anblick beröfvade mig medvetandet. Min sista känsla var att jag sjönk till golfvet, att jag var förlorad . . .

— — — — —

Jag vaknade med ångestsvetten på min panna, men lyckligtvis i min egen bädd och i nittonde århundradet. Utsigten från mitt fönster är glad och liflig. Jag ser en flod, som bär stolta skepp, kajer, som hvimla af människor, och luftiga gator med hus i en lätt och ljus renaissancestil. Jag lefde åter i det närvarande, hvilket ock behagar mig mest, näst det att svärma in i framtiden.

— — — — —

De ville dock något stort, dessa medeltidens lärde magier. Det var en väldig fantasiskapelse, deras vetenskap. Hon ligger i ruiner, för att aldrig mer uppstå, men de grusade spillrorna vittna om tron på en allomfattande mensklig kunskap och magt.

Desse lärde magier voro också oroliga Faustnaturer, lika skilda från den vanliga typen af medeltidslärde, som Faust från den pedantiska, glosfhögfärdiga, brödstudie-idkande nattmössan Wagner. På samma gång

som de skattade sin svaghetsgård åt traditionen och byggde sitt system på emottagna satser, var det ibland dem, som aningar om framtiden började röra sig och en trängtan yppas till ett klarare ljus än det med hvilket skolasterna, herrar doctores angelici och seraphici, kände sig högligen sjelfbelättna. När studiet af de gamle grekerna åter började, när renaissancens gryning visade sig vid synranden, var det dessa svärmiska naturer, som, ännu försänkta i magiens drömmier, först morgnade sig och började tänka. Det var känslan af den herrskande theologiens och skolastikens otillräcklighet, hvilken drifvit dem in i "den hemliga filosofiens" tempel. Enär pelarne i detta voro sammanförda från olika kultursfärer, hade deras uppfattning blifvit mer universel än specifikt kyrklig; de hade druckit ur den profana traditionen lika djupt som ur den kristna, anseende dem begge flyta ur samma gudomliga urkälla: deras skrifter anföra Porfyrius vid sidan af Johannes och den föregifne Hermes vid sidan af Paulus. Det mod, hvarmed de sökt spränga portarne till andeverlden, kom dem sedermera till godo, när det gällde att från barndomstrons stränder våga sig ut på tankens ocean. Campanella, Vanini, Giordano Bruno, Cardanus stå på öfvergångspunkten från magiens dogmatisk-fantastiska spekulation till en filosofi i de gamla grekernas och den moderna tidens mening. Hade redan förut en och annan magier af det gamla slaget dött under förföljelser, så var det icke underligt, att sådana "atheister" som Vanini och Bruno nu måste bestiga bälet.

Medeltidens hemliga vetenskaper med deras anor, väl ej från paradiset eller Noaks ark, såsom deras id-

kare trodde, men från en uråldrig österländsk kultur och med sitt tusenåriga välde öfver äfven de starkaste och mest oafhångiga själar, som kunde uppspira under kyrkans tankenivellerande inflytelse, äro egnade att påminna dem, som vilja förgäta det, om en måhända sorglig, men alldeles obestridlig sanning: att menskligheten kan under många och långa århundradens lopp med uppriktigaste tro omfatta och med ofantlig möda till ett system sammandraga opröfvadt emottagna satser, som innehålla mer falskt än sannt — satser, hvilkas höga ålder icke gifver dem större anspråk på giltighet, än den villfarelse eger, som uppkommit i går och skingrats i dag. Intet speciellt gudomligt inflytande har räddat eller skall rädda släktena från att i arf emottaga fädernas villfarelser tillika med deras förvärfvade insigter — intet annat gudomligt inflytande än det, som drifver oss att sjelfve tänka, för att komma till klarhet.

IV.

Folkets magi och kyrkans kamp med henne.

Hvarhelst den religiösa föreställningen delar väldet öfver verlden och menniskan emellan tvenne absoluta magter, en god och en ond, der skiljer hon ock mellan tvenne arter af magi: den gudomliga och den diaboliska. Så hos perserna, som kände en hvit magi och en svart. Så ock i den kristna medeltiden.

Grekerna deremot visste intet af denna skilnad. Då verlden för dem var ett helt i både sedligt och

fysiskt hänseende. blef magien ingenting annat än konsten att utforska och bruka de hemliga krafterna i detta harmoniska kosmos, och undergöraren, som icke kunde tänkas härleda sin magt ur en ond källa, var otvifvelaktigt en gudarnes älskling och en heroernas jemlike, icke ovärdig stoder och tempel, såvidt han begagnade sin konst till människornas fromma. För öfrigt tillbakaträngdes hos grekerna det magiska åskådningssättet allt mer af filosofien — af skepticism och rationel forskning, tills efter Alexanders tid genom den närmare beröringen mellan Europa och Asien det åter började göra sig gällande och slutligen firade sin triumf i den dualistiska religionsform, som under namn af kristendom tog vesterlandet i besittning.

I en föregående artikel har i några drag tecknats den kamp, som den orientaliska andan på sitt tåg genom Europa hade att bestå först med den helleniska hedendomen, derefter med den kristnade hellenism, som ingätt i sjelfva kyrkan. När kristendomen sedermera utbredde sig bland germaner och slaver, uppstod en ny attraktions- och repulsionsprocess mellan honom och de barbariska naturreligionerna, hvilkas elementer han delvis med sig försmälte, delvis tillbakastötte. Gudarne förvandlades till djeffar, men deras attributer och fester öfverflyttades på helgon. Påfven Gregorius den store förordnade, att de hedniska festerna skulle blott småningom förvandlas till kristna, och att man i många stycken måste efterrapa dem ¹⁾. På Bonifacii

¹⁾ "Emedau de (de till kristendomen nyss omvände anglosachserna) bruka slagta många oxar och hästar vid djefarnes (de inhemska gamla gudarnes) fester, så är det alldeles nödvändigt, att man låter denna fest bestå och underskjuter honom en annan

tid funnos i Tyskland kristna prester, som samtidigt offrade åt Thor och döpte i Jesu namn. Ett väsendtligt inflytande på kristendomens snabba utbredning hade Gregorii maxim, att man ej får vara noga i valet af proselyter, emedan man måste hoppas på kommande bättre släkten. Man behöfde blott primsignas för att erhålla rättighet att bevista gudstjensten och blifva begrafven inom kyrkogårdsmuren. Skänker till kyrkan, vallfärder, gissling, upprepande af latinska bönformulärer öppnade för proselyten det kristna himmelrikets portar lättare än dygd och tapperhet för hedningen öppnat Walhalls. För öfrigt kunde hedningen med bibehållande af hela sin föreställningskrets ingå i kyrkans gemenskap. Kyrkan förnekade icke, utan bekräftade den verkliga tillvaron af allt, som varit föremål för hans tro, men hon behandlade dessa föremål i enlighet med sitt dualistiska schema och än upphöjde dem till något heligt, än nedsatte dem till något diaboliskt. Så t. ex. förvandlade hon de elementar-andar, på hvilka celter och germaner trodde, från goda eller sedligt likgiltiga naturväsen till fallna englar, afund samma på människan för hennes arfslott i himmelriket, och hade det förut stått en tänkande hedning fritt att antaga eller förkasta tillvaron af sådana väsen, blef det för honom såsom proselyt en salighetssak att tro på densamma. Det fanns ingen vidskeplig föreställning

grund. Så skall man ock på de kyrkliga festdagarne och på de heliga martyrernas åminnelse dagar, hvilkas relikier förvaras i de kyrkor, som blifvit byggda i hedniska offerlundar, fira en alldeles liknande högtid, omgärda en festplats med gröna träd och föranstalta ett kyrkligt gästbud. Dock skall man icke till Satans ära offra djuren, utan slagta dem till Guds pris och för matens skull, samt tacka alla goda gå'vors gifvare för densamma." Beda Venerabilis, *Historia eccles.* Lib I cap 30.

nog rå att icke erhålla kyrklig hallstämpel; ja, ju råare den var, med desto större begärlighet syntes man tillägna sig den. Tillochmed en så odlad ande som Augustinus, den förnämste kyrkofadren och skriftställaren på sin tid, förklarade det vara "oförsämndt" att bekvilla tillvaron af fauner, sylvaner och andra demoniska väsen, som lura efter qvinnor, hafva umgänge och föda barn med dem²⁾. Så lades grundvalen till den vidskepelsens omätliga labyrint, i hvars mörker menniskooanden under medeltidens tusen år har famlat.

I brytningen mellan kyrkan och de nordliga folkens naturreligioner se vi i ett visst hänseende samma skådespel upprepadt som förut i striden mellan kristendomen och den grekisk-romerska kulten. Uppställde nyplatonikerna sin Apollonius af Tyana såsom en sidosbild till de kristne undergörarne, så hade äfven celter, germaner och nordmän sina med öfvernaturliga krafter utrustade siare, hvilka de kristne missionärerna måste öfverträffa i underverk, om de skulle vinna anseende åt den nya läran. Många äro berättelserna om biskoppar och prester, som burit glödande handskar, gått på glödande jern o. s. v. inför de förvånade hedningarnes ögon. Hade underverk, förrättade af kristendomens apostlar, sin källa i gudomliga krafter, så måste deras motståndares hafva sin i djefvulens bistånd. Redan här stod hvit magi mot svart, Guds omedelbara och

2) "Creberrima fama est multique se expertos vel ab eis qui experti essent, de quorum fide dubitandum non est, audisse confirmant, silvanos et faunos, quos incubos vocant, improbos sepe exstilis mulieribus et carum appetisse ac peregisse concubitum, et quosdam daemones, quos Dusios Galli nuncupant, hanc assidue immunditiam et tentare et efficere plures talesque asseverant, ut hoc negare *impudentia* videatur." (De civitate Dei, lib. 15, cap. 23).

öfvernaturliga verkan i sina redskap mot djefvulens i
sina. Och var kyrkans förnämsta betydelse den att

hennes magiska bruk från sakramenterna till amuletten
lika många vapen mot dennes angrepp; voro de hed-
niska religionerna, som dukat under för kristendomen,
och deras prestes siro och läkare Satans verktyg
sa var det naturligt dels att alla traditioner från heden-
domens tid, hvilka kyrkan icke omgestaltat och gjort
till sin egendom, skulle förvisas till djefvulstjenstens
område, dels ock att hvarje handling, hvilken öfver-
naturliga verkningar tillskrefvos, men som ej förrättats

en svart magi, dels slutligen att möjligheten af en
omedelbar samverkan, ett medvetet förbund mellan djef-
vulen och menniskor skulle upphöjas till en trossats.

En mellan till Gud och till männ, mellan Gud
och djefvulen mellan 1 1 1 1 1

standen strid, som föres med underverkets vapen af
tvenne omedelbart mot hvarandra ställda menliga re-
presentanter för dessa principer, var ett ämne, som
ovillkorligt måste egga den diktande inbillningskraften
till verksamhet. Också finna vi redan i ett af den

denna beskaffenhet. Det är Simon Petrus, klippan på
hvilken kyrkan är byggd, som der kämpar med den
i Apostla-Gerningar omnämnde Simon magiern från
Samaris. Sedan Minder Arianes öfver den kristna
tälflan i underverk står befördad 1 1 1 1 1

²⁾ Recognitiones divi Clementis ad Jacob. Lib. II.

Rom. I det församlade folkets åsyn företager Simon magiern en himmelsfärd, men störtar ned och bryter benen, sedan Simon Petrus befallt de onda andar, som osynliga föra magiern mot skyarne, att släppa honom. Ytterligare utsmyckad uppdyker denna saga hos sednare kyrkliga skriftställare. Till henne sälla sig snart andra om en Cyprianus, en Theofilus, Militaris, Heliodorus m. fl., som af begär efter jordisk herrlighet afsvärja Kristus och ingå ordentliga förbund med djefvulen. I den helige Basili, erkebiskops af Cæsarea och Kappadocien, lefnadsbeskrifning [han var samtida med kejsar Julianus "affallingen"] omtalas en yngling, som af en hednisk trollkarl hade erhållit ett anbefallningsbref till Satan. Sedan ynglingen, enligt trollkarlens föreskrift, nattetid begifvit sig till en hednings grafvård och der framtagit brefvet, blef han hastigt förd till en ort, der Satan, omgifven af sina englar, satt på en thron. Ynglingen afsade sig skriftligen dopet och svor sin nye herre tro och lydriad. Men efter en tids förlopp ångrade sig den förvillade och bekände för den helige Basilius hvad han gjort. Biskopen bad för honom i 40 dagar; när derefter dagen var inne, då Satan, på grund af den gjorda öfverenskommelsen, skulle hemta sitt byte, hade biskopen ställt ynglingen i midten af sin bedjande församling. Satan infann sig; det blef en strid emellan honom och biskopen — en strid som fördes, under det folket med händerna sträckta mot höjden anropade Gud om bistånd, och som slutade dermed, att förskrifningen föll ur djefvulens klor och sönderrefs af biskopen. Den ofvan nämnda Theofilus hade likaledes lemnat Satan en förskrifning på sin själ, hvilket aktstycke den heliga

jungfrun dock på hans ifriga böner återstälde till honom, hvarefter han, varnad af hvad som skett, förde ett heligt lif och blef en sankt Theofilus, innan han lade sina ögon tillsamman. Dessa första sagor om skriftliga förbund mellan djefvulen och människor sluta, som man ser, med syndarens räddning; icke så de sednare. Erinra vi oss nu, att det var en af kyrkan predikad trossats, att alla magiska och underbara geringar, som icke förrättas af prest och i Jesu nann, få sin verkningskraft genom djefvulen; att denne förlänar sina anhängare magt öfver naturen och att demonerna såsom "incubi" och "succubi" söka och finna köttsligt umgänge med människorna⁴⁾, så upptäcka vi redan i de första kristna århundradenas föreställningsätt elementerna till Medeltidens hexeri-verld. Och då man vidare läser de anklagelser, som de första kristna sekterna slungade mot hvarandra — då man erfar, att det parti, som genom kyrkomötet i Nicea blef upphöjdt till rättroget, anklagade gnostikerna, marcioniterna, arianerna för djefvulstjenst, förbund med Satan och trolleri, så möter oss redan der den sammanställning och försmältning af kätteri med trolleri,

⁴⁾ Denna åsigt uttalas redan uti Henochs bok och hos rabbinerna. I likhet med dem tydde äfven kyrkofäderna de i Genesis omtalade "Guds söner", som funno behag i "människors döttrar", såsom fallna englar. Så Cyrillus, Athenagoras, Ireneus, Lactantius, Tertullianus m. fl. Ett yttrande af Augustinus i samma riktning hafva vi nyss ofvanför anført. Den grekiska mytologien med dess kärlekshandel mellan gudar och människor måste lemna ett stöd åt denna vantro. — Luther, som ej kunde frigöra sig från sin tids vidskepelse, förkunnar flerstädes i sina "Tischreden", att djeflarna kunna afa barn med människor. "Es ist wahrlich ein gräulich, schrecklich Exempel", säger han på ett ställe, "dass der Teufel kann die Leute plagen, dass er auch Kinder zeuget".

hvarigenom Medeltidskyrkan förvärfvade sig ett så fruktansvärdt vapen mot olika tänkande — en sammanställning, som man ej har att tänka sig blott såsom ett tillfälligt påfund af ondskan och det theologiska hatet, utan som den ovilkorliga konsekvensen af hela den dualistiska verldsåskådningen, som den nödvändiga frukten af djefvulstron.

Det måste hafva dröjt temligen länge, innan de fester, som voro gängse inom de europeiska naturreligionerna, hade hunnit utrotas eller omstöpas i kristlig form. De yttre bruk, i hvilka religiösa föreställningar försinnliga sig, ega i allmänhet en segare motståndskraft än föreställningarne sjelfva och fortfara, sedan dessa försvunnit, såsom snäckhuset efter snäckans död. I de något utbildade naturreligionerna står solens och månans dyrkan främst. Bland celter, germaner och slaver, såsom förut bland hebreer och fenicier, firades dessa ljusets gudomligheter med eldars tändande, offer och gästabud på berg och i lundar, isynnerhet vid vårdagsjemningstiden (Påskan), Maj månads ingång (Valborgsmesso-natten) och i Midsommarnatten. Då spår af denna sed ännu i våra dagar gifvas, ehuru dess ursprungliga betydelse gått förlorad, kan man desto tryggare antaga, att den, först öppet, sedan hemligt länge fortlefvat med bibehållande af sin betydelse, i trots af andliga och världsliga myndigheters bemödanden att utrota den, och i folkmeningen alltmer antagande den karakter af djefvulstjenst, hvilken kyrkan påtryckte minnena från hedendomen. Och när den slutligen upphört eller öfvergått till en äfven i kyrkans ögon ofarlig folkförlustelse, måste dock hågkomsten af de demoniska berg- och lund-festerna hafva ärfits från

slägte till slägte, hvarvid den tro låg nära till hands, att de ännu fortföre och hade till deltagare sådana personer, som idkade magiska konster och hade fått de fordna valornas och druidinnornas — de hedniska sierskornas och läkarinnornas — misstänkta visdom i förläning. Att föreställningarne om hexsabbathen, som ansågs firas natten till d. 1 Maj och om hexornas påskridt till Blåkulla, hafva denna historiska rot, är högst sannolikt. Den kyrkliga litteraturen från Medeltidens första hälft lemnar oss icke alldeles utan vinkar, som synas bestyrka denna förmodan. Sankt Egidius, död 659, ifrar mot den med dansar förbundna, från hedniska fäder ärfda *eldkulten* under midsommarnatten, mot anropandet af solen och månan (som han kallar "demonerna Hercules och Diana"), samt mot andakts förrättande i lundar, vid träd, källor och skiljevägar. Alemannernas apostel, sankt Firminus, död 754, predikar mot samma sed och framhåller i synnerhet de gamla qvinnorna såsom envist fasthängande vid de djefvulska festerna med deras trollsånger och dansar. Nyare författare i det ämne, som här afhandlas, påpeka ett synodalbeslut, som skulle datera sig ända från konciliet i Ancyra år 314 och bjuder biskoparne att i synnerhet hålla ögonen öppna på "gudlösa qvinnor, hvilka, förförda af demonernas bländverk, inbilla sig, att de nattetid i sällskap med Diana och Herodias, ridande på vissa djur öfverfara stora landsträckor och måste under vissa nätter vara församlade på sin herrskarinnas befallning". Men fast detta synodalbeslut är understucket och tillhör en långt sednare tid och en annan ort — det anföres först på åttahundratalet

i ett af abboten Regino författadt verk⁵⁾ — så har det ålder nog för att här förtjena afseende. Till beslutet är fogadt ett antal bigtfrågor, som biskoparne hafva att till sådana qvinnor framställa. Bland dessa frågor äro följande, som ställa hexridten i omedelbar förbindelse med de hedniska traditionerna:

"Har du iakttagit de från hedningarne ärfda bruk att betrakta stjernornas lopp, nymånan och månans förmörkelser? Och har du genom ropet: segra, måna (vince, Luna), inbillat dig kunna återgifva henne hennes ljus? Har du, då du velat bedja, gått till andra ställen än till kyrkan, såsom till källor, stenar, träd eller skiljovägar? Har du der antändt ljus och offrat bröd eller något annat?"

Den år 1182 aflidne Johan af Salisbury skrifver om qvinnor, som, anförda af en "nattdröttning", församla sig och fira gästabud, hvarvid de helst spisa kött af barn, som de stulit ur vaggorna; dock förmodar han, att allt detta icke är verklighet, utan demoniska bländverk, syner som djefvulen föregycklar och tomma drömmar, helst sådant förekommer endast med qvinnor och ej med män, som äro af starkare förstånd. Samma åsigt om saken hyser Guillaume från Auvergne, biskop af Paris, (död 1248). Men redan i denna prelats lifstid blef tron på hexfesternas verklighet genom påfven Gregorius IX anbefald, och hvarje tvifvel derom förklarades för kätteri.

Samtidigt härmed upplifvades och stadfästes från kyrkans sida kätteriets och hexeriets samband med hvarandra, så nämligen att alla kättare borde anses

⁵⁾ Reginonis libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis. Arbetet är ånyo utgifvet i Leipzig år 1840.

som djefvulens svurne undersåter och invigde i hexeriet, om än icke alla hexmästare och hexor fördenskull vore kättare. Kyrkan, som vid denna tid såg sig hotad af flera nyss uppkomna sekter, tillgrep alla medel för att upprätthålla hierarkien och bekännelsens enhet. År 1223 utfärdade Gregorius IX ett bref, i hvilket han uppmanade till korståg mot stedingharne, en sekt, som hade utbredt sig i Friesland och Nedersachsen. Han beskyllde dem för att dyrka och hafva sammankomster med mörkrets furste. Stedingharne skulle nämligen, enligt det påfliga brefvet, anse djefvulen för den egentlige och gode guden, som af den andre blifvit fördrifven eller låtit fördrifva sig ur himmelen, men som skulle återvända dit i tidernas fullbordan, sedan usurpatorn genom sin eländiga verldsregering, sin grymhet och orättvisa, gjort sig förhatad af människorna och slutligen blifvit öfvertygad om sin oduglighet och vanmakt. I sanning, om en sådan lära hade uppkommit, så kunde man ej förundra sig deröfver. Öfverallt såg man djefvulens magt och inflytande; ingenstädes Guds, om ej i de blodiga och förskräckliga lagar och i den förtryckande samhällsordning, som andliga och världsliga myndigheter förklarade för gudomliga. Sjeifva den teori, med hvilken kyrkan ville åt Gud rädda hans attribut af allmagt — "tillstädelse"-teorien, enligt hvilken djefvulen blott med Guds "tillstädelse" utöfvar ett sådant välde — sjeifva denna teori var egnad att öka förvirringen och fasan. "Aldrig", säger Bunsen⁶⁾ och detta med full sanning, "har det gifvits en tid af större förtviflan om den gudomliga verlds-

⁶⁾ "Gott in der Geschichte", III.

ordningen än Medeltiden." Bunsen böjer sig till den franske historieskrifvaren Michelets åsigt, att från trettonde till femtonde århundradet, sedan valdenserna och albigenserna i Frankrike blifvit af kyrkan utrotade och de lägre folkklasserna förnedrats till lifegne, en förtviflans religion, en verklig Satans-kult bildade sig, och att hexsabbaten hade sin faktiska grund i nattliga församlingar, som tusentals förvildade, af vidskepelsen, eländet och förtrycket till vansinne drifna människor höllo för att hylla och om bistånd anropa djefvulen. Dock föreligger intet otvifvelaktigt historiskt faktum till bestyrkande att sådane församlingar egt rum. Vi hålla den åsigt för sannolikare, som vi ofvanför antydt, att hexsabbaten var ett fortlefvande, allt mer förstöradt, allt gräsligare utmåladt minne af naturkultens förnedrade fester, en inbillningskraftens mara, som tryckte bröstet på den i en drömverld försänkta menskligheten, och att det blott behöfdes den af kyrkan befästade tron på dess verklighet för att framkalla de företeelser, om hvilka här blir fråga. — Likasom stedingharne behandlades valdenserna och albigenserna. "Det må domarena veta", skrifver en inquisitor, "att trollkarlarne, hexorna och djefvulsbesvärjarne nästan alla äro valdenser. Alla valdenser äro till yrket, väsendtligt och formelt, djefvulsbesvärjare, och ehuru icke alla besvärjare äro valdenser, träffa besvärjelse och valdenseri ofta tillsamman." Ät den fasa för djefvulen och hans redskap, som uppfyllde sinnena, gäfvo kyrkans högsta myndigheter oafslätligt ny näring och kunde utan samvetsagg göra det, emedan de sjelfva voro gripna af samma fasa. Så utfärdade påfven Johan XXII år 1303 tvenne bref, i hvilka han klagar, att han sjelf

icke mindre än oräkneliga af hans får städse hotas till lifvet af hexmästares konster, hvilka förmå att inbringa djeflar i speglar och ringar och att med sitt blotta ord afdagataga menniskor. Särskildt nämner han, att hans fiender sökt döda honom genom att med hans namn döpa dockor och under djefvulens anropande genomsticka dem med nålar. Hvilket intryck dylika kungörelser från Kristi ståthållare, kyrkans ofelbara öfverhufvud, skulle göra på sinnena behöfver icke påpekas. Det dualistiska åskådningssättet mognade allt mer och mer till den förfärliga kris, som utbröt i femtonde århundradet. Krisen föregicks af tempelherreprocessen och af flera storartade, men lokala hexerirättegångar med thy åtföljande bål, tills ändtligen d. 5 Dec. 1484 påfven Innocentii VIII:s bulla "Ad futuram rei memoriam" utkom. Denna med dess följeslagare, den af munken och inquisitorn Sprenger författade "Hexhammaren" (Mallens Malificarum), bragte det onda till dess spets. Helvetet var icke längre ett inbillningskraftens foster; vi se det i sin fulla verklighet upprättadt på jorden och sträcka sina gränser så långt som kristenheten.

Utrymmet nekar oss att i ordagrann öfversättning återgifva Innocentii bulla, skriven på en sitt ämne värdig barbarisk latin¹⁾. För innehållet bör dock redogöras: "Guds trälars träl" börjar med att betyga den omsorg, hvilken åligger honom såsom själarnes herde, att befrämja den katolska trons blomstring och drifva kätteriets skändlighet fjerran från de troendes gränser. "Men", fortfar han, "jag har nyligen icke

¹⁾ Hon finnes på originalspråket fullständigt intagen i Horsts "Demonomagi" II.

utan stor sorg erfarit, att personer af begge könen, glömska af sin egen salighet och förirrande sig från den katolska tron, beblanda sig med djeffar, med *incubi* och *succubi*, samt genom trollsånger, besvärjelser och andra nesliga vidskepelser, utsväfningar, förbrytelser och brott skada qvinnornas foster, djurens afföda, fältens skördar, vinträdens drufvor och trädens frukter, likasom de ock förderfva, qväfva och tillintetgöra män, qvinnor, får och få, vingårdar, trädgårdar, ängar, betesmarker, o. s. v.; med inre och yttre smärtor och sjukdomar hemsöka män, qvinnor, boskap och andra djur; hindra männen att afla och qvinnorna att föda, göra dem alldeles obrukbara för deras pligter mot hvarandra, samt dessutom med vanhelgande läppår afsvärja sjelfva den tro, som de i dopet undfätt . . .” Fördenskull utnämner påfven sina älskade söner, theologiae professorerna Henrik Institor och Jacob Sprenger till öfverinquisitorer med oinskränkt magt öfver de landsändar, som med dessa brott blifvit besmittade, och då han vet, att personer gifvas, som icke blygas att ihärdigt påstå, att sådana brott äro inbillade och ej böra bestraffas, så hotar han desse, af hvad stånd och värdighet de vara må, med de svåraste straff, ifall de skulle våga lägga något hinder i vägen för inquisitorerna eller ställa sig emellan dem och de anklagade. Slutligen tillkännagifver han, att intet vad från hexerinqvisitorernas domstolar till andra tribunaler, ej ens till påfven sjelf, får ega rum. Inquisitorerna och deras biträden beklädas med obegränsad magt öfver lif och död, samt uppmanas att med ifver och stränghet uträtta sitt kall.

Bullan innehåller inga närmare anvisningar, huru domarena i hexeriprocesserna borde förfara. Att meddela en fast norm för ransakningen öfverlemnades åt "Hexhammaren". Då denna bok blef den juridiske rådgifvare, som i alla länder, äfven de protestantiska, ända in i adertonde århundradet följdes, är det af vigt för ämnet att lemna en öfversigt af dess innehåll. Bättre än derigenom kan tidens anda icke karakteriseras; på handgripligare och klarare sätt kan man icke visa, hvart det slutligen förer, då supranaturalistiska föreställningar ingå i en verldsåskådning, och huru dessa slutligen tillintetgöra förstånd, sedlighet, mensklighetskänsla samt förvandla världen till ett därhus.

Boken, åt hvilken Innocentii bulla och ett diplom af kejsar Maximilian tjena såsom en anbefallande inledning, börjar med en apologi, som skall ådagalägga, att dess författare icke framkommer med något nytt och opröfvadt, utan med sina satsar fullständigt befinner sig på den heliga skrifts och kyrkans mark. För detta ändamål anför han ställen ur gamla och nya testamentet, ur kyrkofäderna, konciliernas beslut, kanoniska rätten, ur 'Thomas' af Aquino, Damiani m. fl. skrifter. Djefvulen, säger "Hexhammaren", har visserligen icke magt att upphäfva naturlagarne, men att Gud tillstadt honom ett vidsträckt valde öfver de kroppsliga tingens naturliga krafter bevisar bibeln oemotsägligt. Man behöfver endast erinra sig Hiobs historia och Jesu frestelse i öknen, för att inse detta. Ytterligare bevisar tillvaron af de många besatte, om hvilka Nya testamentet talar, att djefvulen kan innebo i meniskan och begagna hennes kropp såsom sitt verktyg. Men, fortfar "Hexhammaren", som städse bemödar sig

att tillvägagå med en skenbar logik, "man får icke förblanda besatte och hexor med hvarandra. Tillvaron af de förre bevisar icke tillvaron af de sednare. Denna måste bevisas på annat sätt. Och beviset är följande: Djefvulen såsom andligt väsen är icke mächtig af en egentlig kroppslig beröring; han måste fördenskull be tjena sig af ett instrument, åt hvilket han meddelar sin kraft, ty hvarje kroppslig verkan sker genom beröring. Dessa instrumenter äro trollkarlarne och hexorna. Då det således å ena sidan är obestriddigt, att djefvulens magt är stor, men å andra att han ingenting kan uträtta utan medelst trollkarlar och hexor, så följer häraf nödvändigt, att sådane måste gifvas. För öfrigt bestyrkes detta antagande på det bestämdaste af bibeln. Moses förordnar nämligen, att trollqvinno skola dödas, hvilket stadgande vore alldeles onödigt, om icke trollqvinno existerade. Den som påstår, att ingen hexa gifves, bör därför rättvisligen bestraffas såsom kättare."

"Hexhammaren" uppkastar derefter den fråga, hvarför qvinnokönet företrädesvis slår sig på hexeri och besvarar den sålunda: De helige kyrkofäderna hafva ofta yttrat, att tre ting äro de, som ingen måtta hafva hvarken i godt eller ondt: *tungan, presten och qvinnan*. Om qvinnan är detta uppenbart. Man har i alla tider klagat öfver henne. Den vise Salomo, som sjelf blef af qvinnor förförd till afgudereri, har flerstädes i sina skrifter gifvit qvinnokönet en sorglig, men sann, orlofsedel. Och den helige Krysostomus säger: "Hvad är qvinnan annat än en vänskapens fiende, ett oundvikligt straff, ett nödvändigt ondt, en naturlig frestelse, en önskvärd olycka, en städse rinnande tårekälla, ett ondt

naturens verk, öfverdraget med skimrande fernissa?" Redan den första qvinnan trädde i ett slags förbund med djefvulen; skulle då icke hennes döttrar göra det? Sjelfva ordet *femina* (qvinna) betyder: *den som hafver mindre tro*; ty *fe* betyder tro och *minus* mindre⁸⁾. Skapad af ett krokigt refben, har qvinnans hela själsrigtning blifvit krokig och böjer sig hellre åt det onda än åt det goda. Och jemför man härmed hvad Seneca säger: "qvinnan måste antingen älska eller hata; ett tredje gifves för henne icke" — så inser man klart, att när hon icke älskar Gud, hon måste förfalla i den andra ytterligheten och hata honom. Här af är lätt att förstå, hvarför företrädesvis qvinnokönet befattar sig med hexeri⁹⁾.

Man torde nu fråga: huru är det möjligt, att Gud tillstodder hexeriet? Härtill svarar "Hexhammaren", att Gud, utan att hans fullkomlighet deraf lidit, tillstodt englarnes och de första människornas fall, och likasom han fordom tillätit förföljelser mot de kristna, på det att martyrernas ära skulle blifva desto större, så tillåter han nu hexeriet, på det att de rättfärdiges tro skall blifva desto mer uppenbar.

Hexornas förbrytelser öfverstiga alla andra möjliga förbrytelser. De förena i en person kättaren, afällingen och mördaren. "Hexhammaren" bevisar, att

⁸⁾ Slika etymologier förekomma flera i "Hexhammaren". Ordet *Diabolus* (djefvul) härledes af *duo* två och *bolus* bit, hvilket förklaras så, att djefvulen fiskar på en gång efter två bitar: själen och kroppen.

⁹⁾ Denna deduktion, späckad med plumpheter, som ej kunna vidröras, upptager 33 sidor i "Hexhammaren". Den vill vara mycket öfvertygande. Också har den banat hundratusentals qvinnor vägen till döden i lågorna.

de äro värre än djefvulen sjelf, ty han har en gång för alla fallit och Kristus har icke lidit för honom. Djefvulen syndar alltså blott mot skaparen, men hexan både mot skaparen och återlösaren.

Med dessa och slika teoretiska frågor sysselsätter sig "Hexhammarens" första del. Dess andra del, som beskriver hexeriets olika arter och verkningar, samt huru det tillgår å hexsabbaten, inledes med en skildring af trollqvinnornas magt. De göra hagel, åska och storm, när de vilja; de fara genom luften från en ort till en annan; de kunna på pinobänken göra sig känslolösa; ja ofta förtrolla de domarens sinne och *förvirra honom genom medlidande*; de betaga människor och djur deras alstringskraft; de kunna se frånvarande och förutsäga tillkommande ting; de kunna efter eget behag uppfylla en människa med obändigt hat eller obändig kärlek; de förstöra fostret i moderlifvet, förorsaka missfall, förvandla sig sjelfva och andra till kattor och varulvar, ja äro i stånd att med blicken förhexa och döda människor och djur. Deras hufvudlidelse är begäret att äta barnkött. De äta likväl endast odöpta barn; men om någon gång ett döpt blir af dem förtärdt, så sker det genom en särskild gudomlig tillståndelse.

Deras förbund med djefvulen är af tvåfaldig art: antingen ett högtidligt, med alla formaliteter upprättadt, eller blott ett privatkontrakt. Det förra slutes på följande sätt. Hexorna församla sig på en af djefvulen bestämd dag. Denne uppträder i församlingen, förmanar dem i ett tal till trohet och lofvar dem rikedom, ära, lycka och långt lif, samt låter derefter de äldre hexorna föreställa honom noviserna, hvilka han då pröfvar och låter svärja trohetsed, hvarefter han

lär dem konsten att af nyfödda barns lemmar bereda trolldrycker och trollsalvor, samt skänker dem ett pulver med anvisning, huru det skall begagnas till människors och djurs skada¹⁰⁾. Sedan novisen på nästa hexsabbat förnyat hyllningsakten, är hon en äkta hexa. Barnen, som behövas för trollgrytorna och sabbatsmåltiderna, erhållas på följande sätt. Med blicken eller med det omnämnda pulvret dödas de i all hemlighet, då de ligga i vaggan eller i sängen hos sin moder. Enfaldigt folk tror då, att de dött af någon naturlig orsak — af sjukdom eller qväfning. Sedan de derefter blifvit begrafna, stjåla hexorna dem ur grafven. Det har händt, att domare, när en anklagad hexa bekänt, att hon så förfarit med något visst barn, låtit undersöka grafven och funnit barnet qvar deruti; men i sådant fall bör domaren besinna, att djefvulen är en stor konstmakare, som, för att rädda sin tjenninna, kan hafva förvrängt synen på rättvisans handhafvare, och hexans bekännelse [med tortyr aftvungen] bör i detta fall gälla mer än domarens så lätt gäckade

¹⁰⁾ För att gifva läsaren ett klarare begrepp om den verkliga diaboliska förblindelse och förvildning, som utmärker den förskräckliga bok, för hvilken vi här redogöra, meddela vi ordagrant följande berättelse ur "Hexhammaren" sid. 223: "Af alla qvinnor, hvilka vi (inquisitorerna Sprenger och konsorter) låtit bränna, hafva vi funnit, att ganska få frivilligt anstiftat skada genom hexeri. Vanligtvis hafva de af djefvulen tvungits dertill. Sedan de [på pinobänken] bekänt allt, pläga de vanligen genast försöka taga lifvet af sig sjelfva, innan de föras till bålet. Detta beslut inger dem djefvulen, som är rädd, att de genom bot och bigt skola finna nåd hos Gud. Lyckas honom icke denna list och hindrar man dem att döda sig, så förstår han ofta att på annat sätt betaga dem tillgång till nåden, nämligen genom att slå dem med raseri, vansione eller plötslig död!" — Se der ett profstycke på huru theologiska resonemanger, som åberopa sig på supranaturalistiska inflytanden, kunna brukas!

ögon. [Hvilken triumf den resonnerande supranaturalismen här firar!]

Luftfärderna tillgå enligt "Hexhammaren" på det sätt, att hexan med trollsalvan bestryker ett kärl, en sopa, en raka, ett qvastskäft, ett stycke linne; derefter bär det af genom luften i synlig eller osynlig mätto allt efter hexans tycke. Dem, som tvifla på luftfärderna, påminner "Hexhammaren" om Matth. IV, der det berättas, huruledes djefvulen förde Jesus genom luften upp på tinnarne af templet.

Vi öfvergå nu till "Hexhammarens" tredje del, hexeridomstolarnes brottmålslag, som lärer, "huru man vid såväl andlig som verldslig domstol skall förfara med hexmästare, hexor och kättare."

I fråga om rättegångens inledning stadgar "Hexhammaren" först, att "undersökningen kan börja utan föregången angivelse och på blotta ryktet, att å någon viss ort gifvas hexor, ty i en så själafarlig angelägenhet är det domarens pligt att icke afvakta en angifvare eller anklagare, utan genast ex officio inquirera." Då en inquisitor kommer till en stad eller by, skall han medelst kungörelser, uppspikade på kyrko- och rådhusdörrarne, under hotelse med bannlysning och verldsliga straff, uppmana enhvar att angifva personer, om hvilka man förnummit någonting misstänkt och på hexeri antydande, eller som för öfrigt stå i dåligt rykte. Angifvare kunna, om inquisitorn finner det ändamålsenligt, belönas med kyrkans välsignelse och med penningar. För angifvare, som vilja förblifva okända, bör i kyrkan en läda med springa på locket inrättas.

Två eller tre vittnen äro tillräckliga för att fälla. Infinna de sig ej till detta antal, må domaren låta

hopsöka dem, samt med ed tvinga dem att säga sanningen. Han är ock berättigad att före det egentliga förhöret examinera vittnena. Beträffande vilkoren för att kunna uppträda som vittne förklarar "Hexhammaren", att "bannlyste, medbrottslingar, ärelöse, förlupet liderligt tjenstefolk äro, då det gäller trossaker, oklanderliga vittnen." Hexa får vittna mot hexa, hustru mot man, man mot hustru, barn mot föräldrar o. s. v. men om vittnesmål af medbrottslingar eller anförvänder äro till en anklagads fördel, gälla de icke, ty blod är naturligtvis tjockare än vatten och den ene korpen hackar icke gerna ut ögonen på den andre.

"Hexhammaren" tillåter en anklagad att hafva sakförare, men tillägger: "Försvarar defensorn sin för kätteri misstänkta klient öfver höfvan, så är det rätt och billigt, att han betraktas såsom vida brottsligare än hexmästaren eller hexan sjelf, nämligen såsom en hex- och kättarepatron, som är farligare än en hexmästare. Misstanken emot honom bör stiga i samma mån som han betar sig ifrigt i försvaret." Men en ransakning kan vara svår nog, utan att den behöfver invecklas af en slipad sakförare. För att förbrylla en sådan och snärja den anklagade höfves det, säger "Hexhammaren", en domare att erinra sig apostelns ord: "då jag var förslagen, har jag dem med list fångat", samt att sjelf visa förslagenhet. "Hexhammaren" meddelar till domares undervisning fem "ärliga och apostoliska knep" [detta är bokens egna ord]; ett af dem består deri, att man i den afskrift af protokollet, som delgifves defensorn, inblandar en hop fakta, som under ransakningen icke förekommit, samt förblandar vittnenas namn. "Derigenom kunna de anklagade och

försvararen blifva så förvirrade, att de alldeles icke veta hvem som sagt något eller hvad som blifvit sagdt."

Bland frågor, som skola ställas till en anklagad, anbefaller "Hexhammaren" en mängd, om hvilkas beskaffenhet följande exempel kunna gifva ett begrepp: Vet du, att folk håller dig för en hexa? Hvarför har du visat dig på N. N:s egor? Hvarför har du rört vid N. N:s barn (eller ko)? Huru kom det sig, att barnet (eller kon) straxt derefter insjuknade? Hvad hade du att göra utanför din stuga, då ovädret uppkom? Huru kan du förklara, att din ko ger tre gånger så mycket mjölk som andras kor?

Utförligt redogör Sprengers arbete för den behandling en för hexeri anklagad och till domaren öfverantvardad person har att utstå. Före förhöret skall den anklagade läggas på pinbänken, för att sinnet må uppmjukas till bekännelse. Några låta sig sönderstycka lem för lem, heldre än att tillstå sig skyldiga; sådane äro "de värsta hexorna", och deras ihärdighet förklaras dermed, att "djefvulen gör dem hårda mot plågorna". Andra, som varit honom mindre trogna, öfvergifver han, och de äro lätta att bringa till bekännelse.

"Har ingen bekännelse kunnat under den första dagen hexan afpressas", — vi anföra här "Hexhammaren" ordagrannt — "så fortfar man med tortyren andra och tredje dagen. Visserligen förbjuder den verldsliga lagen att *upprepa* tortyren, när icke nya indicier kommit i dagen, men *fortsätta* den får man. Fördenskull skall domaren begagna följande formel: "Vi döma, att tortyren skall med dig i morgon *fortsättas* (icke *upprepas*)."

På andra dagen skola tortyrinstrumenten förevisas den anklagade, och en närvarande prest skall uppläsa följande besvärjelse: "Jag besvärjer dig N. N. i den heliga treenighetens namn vid Jesu Kristi bittra tårar, som han på korset utgjutit . . . vid alla Guds heliges och utvaldes tårar, som de utgjutit öfver världen . . . att du, om du är oskyldig, genast utgjuter rikliga tårar, men, om du är skyldig, alldeles inga tårar. I Guds fadrens, sonens och den helige andes namn. Amen."

Sällan gråter den sålunda besvurna personen. Men om så sker, må domaren tillse, att det icke är saliv eller någon annan vätska, som hexan dervid får i ögonen.

Hexan skall baklänges införas i tingssalen, för att domaren må se henne innan hon sett domaren. Annars kan hon förhexa honom och beveka honom till brottsligt medlidande.

Före vittnesförhöret skall den anklagade afklädas naken och af bödeln rakas öfver hela kroppen. Alla lemmar skola noga undersökas, om något märke på dem gifves, ty djefvulen märker ofta de sina. Vidare skall man med nåls instickande utleta om någon punkt af kroppen är känslolös, ty detta är ett säkert igenkänningstecken på hexor. Saknaden af sådant tecken bevisar dock ingalunda oskuld.

Har man med inga medel lyckats förmå hexan att bekänna, så låte domaren föra henne till ett aflägsset fängelse. Fångvaktaren skall låtsa företaga en resa; några vänner och årbara qvinnor skola öfvertalas att besöka fången och lofva hjälpa henne på flykten, om hon blott vill lära dem några af sina konster. På

detta sätt, anmärker "Hexhammarens" författare, har mången blifvit af oss snärjd. —

Vi sluta härmed vår redogörelse för Sprengers rysliga bok. Läsaren har nu tillräckligt beskådat denna frukt på djefvulstrons träd. Dess beskådande må ingifva ovilja, men det är lärorikt. Må man af frukten känna trädet, och må man upprycka det med rötterna — med dessa rötter, som ännu vattnas så rikligt af menniskor, som icke veta hvad de göra!

Bålen, som Innocentii bulla tände öfver hela Europa, flammade långt in i den tid, som blifvit kallad den nyare — långt in i adertonde århundradet. Att räkna deras offer vore fåfängt. Man försöker det i våra dagar; man genomletar arkiver och kommer till upptäckter, som öfverträffa allt hvad man fruktat. Offren uppgå till millioner.

Ingen ålder skonades. Barn fördes med deras mödrar till bålet. Stum fasansfull förbidan grep hvarje menighet, när kungörelsen på kyrkodörren tillkännagaf, att inquisitorn anländt. Arbetena i verkstäderna och på fälten afstannade; men alla onda lidelser vaknade till lifligare verksamhet. Den som hade en öppen fiende eller fruktade en hemlig afundsman ansåg sig på förhand förlorad. Man fann det bättre att förekomma än förekommas i fråga om angifvelser, och domstolarne hade knappt öppnat sin verksamhet, förrän de voro öfverhopade med sådane. "Sedan man på en ort väl börjat bränna hexor", skrifver en författare på sextonhundratalet, "uppstodo allt flera, ju flera man brände." Uti åtskilliga kommuner i Tyskland och Frankrike blefvo *samtliga* qvinliga innevånare brända. Mångenstädes gick det derhän, att furstar och

landsherrar af fruktan för befolkningens utödande, måste med magtspråk hämma inquisitorernas raseri. Girigheten bar ved till bål, som vidskepelsen och hatet tände. Vi anföre blott ett enda exempel ur de skottska hexeriprocessernas historia: en man vid namn Hopkins, som, öfverbevisad om mord, blef förd till galgen, tillstod der, att han förskaffat 200 qvinnor till bålet och af domaren belönats med 20 shilling för hvarje.

Och öfver hela Europa förnams under många årtionden icke en enda röst, som med förnufts eller religionens vapen sökte hejda mördandet! Fanns någon, som icke delade sin tids vansinne, så band fruktan hans tunga. Och lärdomen och religionen, långt ifrån att träda det onda i vägen, hade spännt sig framför dess triumfvagn. Det var med bibeln i hand som theologerna helgade förfarandet; med grunder ur kyrkofäderna och med spetsfundiga resonsemanger som lärdomen försvarade det. De protestantiske theologerna brände i kapp med de katolske. Luther och de förste reformatorerna stärfjade icke, utan befrämjade och förökade djefvulstron. Hade hedendomen af kyrkofäderna betecknats såsom Satans verk och furstendöme, så hänförde Luther kyrkans föregående lif, alltifrån påfvedömets uppkomst, till samma sfär och förvandlade mensklighetens hela historia till ett diableri. Äfven i ett annat hänseende bidrog kampen mellan reformationen och katolicismen till djefvulstron förskärpande. Den religiösa brytningen upprörde sinnena i deras innersta djup. Ställda mellan den reformatoriske predikanten å ena sidan och den katolske presten å andra vacklade oräkneliga själar mellan det gamla och det nya, upprördes mångas samveten, hvilka redan gått

öfver till det nya, af oro och betänkligheter. Den katolske själasörjaren såg i dessa betänkligheter en begynnelse till segren öfver en satanisk villfarelse; den protestantiske själasörjaren förklarade samma betänkligheter för ingifvelser af papismens stiftare djefvulen. Läsningen af Luthers "Tischreden" kan sätta oss in i denna ställning. Förskräckta t. ex. af en dröm eller af ett besynnerligt buller nattetid [mer behöfdes icke för att åstadkomma en sådan verkan] rusade menniskor till presten, för att hos honom afbörda sin fruktan; de finga der veta, att drömmen eller bullret var förorsakadt af djefvulen, åt hvilken de hemfallit, emedan de öfvergått till den nya läran — så hette det å ena sidan — eller som sökte skrämma dem, emedan de öfvergifvit papismens villfarelser — så hette det å andra. Men å ömse sidor var djefvulen med i spelet. "Han var i riddarnes borgar, i de sföres palatser, de lärdes biblioteker, på hvarje blad i bibeln, i kyrkorna, på rådhuset, i de rättslärdes gemak, i läkarnes och naturlärarnes laboratorier, i kojor, stallar och ladugårdar, öfverallt¹¹⁾." Han var öfverallt, och kristenheten hade fördenskull blifvit ett helvete. "Tron på djefvulen", säger en brittisk författare¹²⁾, då han talar om detta ämne, "hade haft den verkan, att allt rationellt vetande var försvunnet, att all sund filosofi var bannlyst, att folkets moral var förgiftad och menskligheten nedryckt i en hvirfvel af dårskap, gudlöshet och djuriskhet. Alla samhällsklasser bortfördes af denna hvirfvel. Naturens och uppenbarelsens Gud hade icke

¹¹⁾ Horst: Demonomagie, I.

¹²⁾ Colquhoun.

mer världens tyglar i sin hand. Helvetets och mörkrets magter, framfödda af en sjuk inbillningskraft, regerade på jorden."

Kastande sin dystra skugga ända in i adertonde århundradet var det dock i medeltiden som hexeritron slog sina djupa och starka rötter. Och icke underligt. Medeltidens människor lefde mindre i den verkliga världen än i en trollverld, som hade större likhet med "Helvetes-Breughels" målningar än med skildringarne af Armidas ö. Luften var mättad af demoniska ångor. Folkklitteraturen bestod af helgonlegender och djefvulshistorier. Kyrkan, den allmänneliga skyddsanstalten mot djefulen, såg och lärde folket att se öfverallt omkring sig spelet af onda magter, som måste bekämpas med magiska bruk. Och midtibland Ahriman och hans härskaror, hvilka, sedan de gjort sig hemmastadda i vesterlandet, ärfde Pans och faurnas horn och svans — midtibland dem rörde sig ett hvimmel af infödda naturväsen: af dverggar, jettar, bergtroll, skogsrän, elfvor och tomtar i och på jorden; af neckar och sjörän i vattnet, af gastar i luften, af lyktgubbar och "salamandrar" i elden, och till dessa elementarandar sällade sig en hel fauna af underdjur: drakar, gripar, varulfvar, trollkor, thorsuggor o. s. v. Men härmed är revyen icke till ända: vålnader, spöken, vampyrer, maror och mylingar — supranaturella väsen, som leda sin härkomst ur människoverlden, men äro af dimmigare konturer än de föregående — afsluta det brokiga tåget. En plats i detsamma tillkommer äfven Mandragoraväsendet. Detta, såsom numera försvunnet ur folktron, torde förtjena några rader för sig.

Mandragoran uppenbarar allt förborgadt och tillkommande och förvärfvar egaren alla människors vänskap. Ett silfvermynt, som lägges hos henne om qvällen, är om morgonen fördubbladt. Dock får myntet ej vara alltför stort. Den som köper mandragoran och icke åter säljer henne, hos honom förblifver hon, han må kasta henne hvart han vill. Den som behåller henne till sin död måste med henne till helvetet. Men hon kan endast säljas till lägre pris än hon inköpts. Fördenskull är den, som med den minsta möjliga penningen inköpt henne, ovilkorligen förlorad.

Mandragoraväsendet var, såsom man finner, ett slags "Spiritus familiaris". Dock uppträdde det äfven i annan form. Det hände, att äfventyrare utgåfvo sig för mandragoror och på grund af denna sin mystiska härkomst gjorde lycka vid hofven, sedan de förut genom kristligt dop blifvit i andlig måtto förmenskligade. Dock förlorade de genom dopet sin undergörande förmåga, till mehn för egen kassa och andras. Än flera voro i medeltiden de äfventyrare, som påstodo sig eller ansågos vara bastarder af djeflar och människor. Förde de i öfrigt en otadlig vandel och ådagalade fast tro på kyrkans satser, var faran af ett sådant stamträd icke större än äran. Sonen af en fallen engel behöfde icke kröka rygg för en man af adel.

I medeltidens demoniska fauna spelar varulfven en för stor roll för att förbigås med tystnad. Han var landsbygdens fasa. Varulfvar äro människor, som till en tid förvandla sig till vargar och då stryka omkring på jagt efter barn. Tron på varulfven är urgammal; antika författare omtala den såsom en bland scyther samt herdar och bönder i de östra provinserna

gångse vidskepelse¹⁵). Då ansågs förvandlingen åstadkommas genom bruket af vissa örter, som vexe i Pontus; i medeltiden var det djefvulen, som öfverdrog hexan eller den förhexade med en varghud. Äfven denna vantro blef af Augustinus omfattad och förkunnad. Augustinus — samme kyrkofader, som förklarade, att han icke skulle tro på evangelierna, om icke kyrkans myndighet uppmanade honom dertill — fann det vara värdigt endast en sadducé eller en hednisk filosof att förneka tillvaron af en så känd företeelse som varulvfen. Kejsar Sigismund lät i sin närvaro theologer "vetenskapligt" afhandla frågan, och desse blefvo allmänt ense derom att varulvfen är "ett positivt och konstant faktum"; då man nämligen antager djefvulens tillvaro, finnes intet skäl att förneka varulfvens, hvilken stöder sig såväl på kyrkans faders auktoritet som ock på allmänna erfarenheten¹⁶). Denna "allmänna erfarenhet" blef slutligen, likasom hexeritron, till en grasserande sinnessjukdom, en epidemi ["insania zoanthropica"], som smittade hela orter i olika delar af Europa och förde många vansinniga personer, som inför domstolen bekänt sin inbillade skuld, till afrättsplatsen¹⁷).

¹⁵) Så Propertius och Plinius. Virgilius (eclog. VIII) låter en herde sjunga:

Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena,
Ipse dedit Moeris: nascuntur plurima Ponto.
His ego sæpe lupum fieri, et se condere silvis
Moerim vidi.

¹⁶) Melanchton, som hyste en orublig tro på varulvfen, resonnerade på samma sätt.

¹⁷) Ännu år 1804 blef en landstrykare vid namn Maréchal af bönderna i Longueville inför domstol anklagad såsom trollkarl och varulf. Vid ransakningen upplöste sig de hemlighets-

Nära beslägtad med lykantropien är den än hemskare vampyrismen. Vampyrerna äro, enligt medeltidens föreställning, aflidnas själar, som åter taga sina begrafna kroppar i besittning, nattetid insmyga i husen och suga ur bröstvärtan på de sofvande deras blod. Den, hvars lifssaft på detta sätt beröfvats honom, blir i sin ordning själf vampyr och hemsöker helst egna anförvandter. Uppgräfvor man liket af en för vampyrism misstänkt person och trycker på dess mage, utströmmar genom munnen friskt blod i ymnighet. Liket visar sig väl bevaradt. Äfven tron på vampyrer har föranledt ett slags psykisk pest, som ännu i adertonde århundradet spred jemmer i de österrikiska provinserna¹⁸⁾.

Var hexeriet en diktad folknagi, så fanns dock äfven en verklig sådan, och denna bestod i en oändlig mängd bruk, iakttagelser och föreskrifter för livets alla förhållanden. För att icke tala om astrologernas mycket spridda små handskrifna kalendrar, som lärde hvilka konstellationer, årstider och dagar vore gynnsamma för bad, åderlåtning, hårklippning, rakning, för byggande af hus, för frieri, städsel af tjänstefolk, resors anträdande o. s. v., gafs bland folket en otroligt stor massa af magiska lefnadsreglor, hvilka enhvar måste känna,

fulla varulfsfärderna i tjuv-expeditioner, och Maréchal blef för inbrott och rån dömd till galererna.

¹⁸⁾ Under restaurationen år 1815, då alla döde reste sig i sina grifter, sökte den bekante v. Görres återupplifva äfven tron på vampyrismen. Han har om densamma skrivit ett mägtt lärdt arbete, i hvilket han ordar mycket om kroppens "vegetativa" safter, som efter döden skulle fortfara i sin verksamhet och göra för den aflidnes själ möjligt att för en stund inflytta uti och röra på sitt gamla maskineri.

som icke ville stundligen utsätta sig för vådan att uppbesvärja någon olycka öfver sig och de sina.

Från det ögonblick man vaknade till det man somnade hade man sådane regler att iakttaga: den som vid uppstigandet stack "orätt" ben först ur sängkläderna kunde lika säkert under dagens lopp vänta något obehag som han måste vara beredd på besök af spöken eller onda drömmar om natten, ifall han icke ställde sina skor med hälarne mot sängen. Då barn födes, får ingen gå ut eller in eller öppna dörren, utan att hafva eld med sig, för att ej trollen må intränga och bortbyta det, eller ock får den inkommande icke tala ett ord, innan han rört vid elden. Af samma orsak, och så länge barn är okristnadt, bör man vaka hvarje natt öfver det, samt låta eld i spiseln ständigt brinna. Före kristningen får barn icke flyttas ur ett rum i ett annat, utan att stål lägges bredvid detsamma. Om tvenne gossar döpas på samma gång, blir den förmer både i kropps- och själssegenskaper, som först erhåller namn och välsignelse. Den dag då barn kristnas bör modren undvika att handtera yxor, knifvar eller andra eggjern, emedan barnet annars i framtiden blir en mandråpare. Sopar man under vagga, hvari barn ligger, tager man sömnen från det. Röres vagga, då barn ej ligger deri, blir det skrikigt. På det att djefvulen ej må fara i barnet, när det gäspar, korsar man det öfver munnen med utropet: "Jesus Guds son"! Om barn ser ut genom fönstret eller speglar sig om qvällen, blir det sjukt. Barn, som agas om söndagen, blir olydigt, men att risa det på Långfredagsmorgon före soluppgången gör det godt och sedigt. Om barn går med blott en sko, får modren ondt i ryggen. Går

eller springer barn baklänges, kör det sina föräldrar lika många steg in i helvetet. Barn, som på en gång äter och läser, får dåligt minne. Om friares första gåfva till fästmö utgöres af skodon, blir hon otrogen; om af strumpor, blir hon svartsjuk. Vigsel på måndagar, ons- och lördagar är olycklig. Om brudfärd stannar under tåget, uppkomma ledsamheter i äktenskapet. Är vigselringen för liten, bådast olycka. Den af brudparet dör först, som först gör knäfallet eller sednast uppstiger derifrån. De som hålla pellen få icke ömsa armarne eller vidröra brudens krona, ty det bådast olycka och vantrefnad. Om man vid utgåendet möter en gumma eller en som bär vatten, må man vända om. Sedan bord dukats, lägge man genast bröd på detsamma. Bröd må aldrig ligga med afvigsidan uppåt. Med alla ämnen, som komma från kroppen och skiljts från den, såsom hår, naglar och blod, vare man ytterst försigtig; de böra nedgrävas i jorden, så att de ej komma i förbindelse med sjuka eller falla hexor i händerna.

Ofvanstående iakttagelser och föreskrifter hafva vi utvalt endast såsom exempel bland de tusentals reglor för lifvets alla förhållanden, som forskare på detta område samlat ur folkets mun¹⁹⁾. I dem alla talar en anda af trälaktig fruktan för hemlighetsfulla, på alla sidor lurande onda inflytelser, hvilkas magt eller van-

¹⁹⁾ Till dessa hör i Sverige den flitige samlaren och fornminnes-vännen herr *L. Fr. Raaf*. Vi hänvisa till hans arbete "Samlingar och Anteckningar till en Beskrifning öfver Ydre härad i Östergöthland", der icke mindre än 31 sidor äro uppfyllda af skroder, som endast rörer frieri, giftermål, bröllop och barns behandling. En fullständig samling af detta slags traditioner skulle säkerligen taga en dryg volym i anspråk.

magt gentemot menniskan ej beror af hennes sedlighet, utan af det sätt, hvarpå hon iakttager yttre, i ethiskt hänseende likgiltiga handlingar. Många synes hafva uppkommit blott genom kausalitetskategoriens felaktiga användning; andra hafva sin grund i ett natursymboliskt betraktelsesätt. Hvilken skilnad mellan detta slags folkvishet och den, som nedlades i grekernas gnomer eller i det hedniska Havamal! En del af den förre må likaledes vara ett arf från hedendomen, men huru frodades icke detta skrock under djefvulstrons och medeltidens århundraden, huru fortlefde det icke hos folket, medan Havamal endast genom skriftställarens hand har räddats ur tidens flod!

Till skrocket har man att räkna den magiska sjukdoms- och dödsprognosen. Förebuden för benrangelsmannen med lian och timglaset voro mångahanda. Man hörde dem i korpens och kråkans kraxande, i hundens tjut, i syrsans pip, i de taktmessiga knäppar, som den i väggen dolde trämasken förorsakar. Om den i sockenbud ridande prestens häst vid ankomsten till en gård sänkte hufvudet, om en råtta öfverraskades gnagande på ett klädplagg, om ett ljus plötsligt slocknade, en bild nedföll, ett glas eller en spegel sprang sönder, var detta tecknet till ett i huset snart timande dödsfall. Insjuknade någon och man ville veta hans öde, lades ett bröd, hvaraf han ätit, i en mörk vrå och iakttogs dess färgförändring, eller bjöds en hund ett stycke fett, hvarmed den sjukes fotsulor ingnidits, eller lyfte man upp en sten för att se, om något lefvande var derunder. Mörknade brödet eller vägrade hunden emottaga det som räckts honom eller fanns intet lefvande kryp under stenen, ansågs den sjuke

förlorad, och man hade intet att hoppas af den kloka gubbens eller gummans ärfda läkekonst. Städså åtföljd af "läsning" eller besvärjelser ingick i denna konst användningen dels af örter, hvilkas verkan man kände af en mer eller mindre säker erfarenhet; dels, såsom det vill synas, äfven af magnetiska krafter, hvilka man brukade, utan att vidare tänka öfver dem.

Folkets från slägte till slägte ärfda läkekonst är ett ämne, som endast en klarblickande och fördomsfri vetenskapsman af det medicinska facket kan behandla, men som hitintills lemnats utan den utredning det otvifvelaktigt kräfver åtminstone ur historisk synpunkt. Mot medeltidens slut fanns bland idkarne af Galeni konst en snillrik man, som, förtviflande om att i de medicinska skolasternas folianter komma sanningen på spåren, lemnade studiesalen och begaf sig ut i vida världen för att, såsom han sjelf sade, läsa i naturens bok och lära något af den läke-instinkt, hvilken Gud, enligt hans åsigt, nedlagt hos menniskan, såsom hos djuren, men som skulle yttra sig oförvillad endast uti de i omedelbar vevverkan med naturen lefvande folkklasserna. Denne man var Paracelsus. Han, som föraktade och med begabberi öfverhöljde sin tids koryféer inom de medicinska fakulteterna, försmådde icke att lyssna till "bönders, käringars, nattmäns och flåbusars erfarenhet", och det magnetiska system, som han "i belysningen från naturens ljus och ej vid skenet af en apotekarelampa" uppbyggde, hvilat efter all sannolikhet på de allmänna grundtankar, som han fann inneboende i den stora mängden af bland folket gängse sympatiker. I "läsningen", hvarmed dessa kurer beledsagas, såg Paracelsus riktigt endast ett subjektivt

moment, ett medel att göra tron och inbillningen till läkarens och den sjukes bundsförvandter. Man har i flera Europas länder samlat och offentliggjort en massa af dessa besvärjelseformler mot olika sjukdomar: de erbjuda för forskaren föga eller intet af intresse²⁰).

Ett i medeltiden mycket allmänt bruk var att mata de sjuke, än i afsigt att bota dem, än för att utlöna, om sjukdomen vore i till- eller aftagande. Ett annat medel var att draga dem genom ett hål. Genom ett sådant, gräfdt i jorden, eller genom ett klufvet körsbärstråd drog man sjuka barn; sjuka får drefvos att krypa genom springan på en ek o. s. v. Åter ett annat bruk, som ansågs hjälpa mot många lidanden, var bindningen: en tråd eller ett band, öfver hvilket man läst, knöts om halsen eller någon annan lem på den sjuke. I sammanhang härmed står knytningen af trollknutar, som användes i ond afsigt. Till trollknutar

²⁰) Några af de bland folket gängse besvärjelseformlerna mot sjukdomar äro på latinska språket, ehuru nästan till oigenkännlighet förvridna. Ett par restituerade exempel må anföras. Mot blodfluss brukas formeln:

Sanguis mane in venis
Sicut Christus in poenis,
Sanguis mane fixus
Sicut Christus fuit crueifixus.

Mot feber:

Deus vos solvet sambuco, panem et sal ego vobis adduco,
febrem tertianam et quotidianam accipite vos, qui nolo eam.

Mot fallandesot:

Melchior, Balthaser, portans hæc nomina Caspar,
Solvitur e morbo Domini pietate caduco.
Perpetret et ternas defunctis psallere missas.
Barachun. Barachagim. Destruo. Subalगत.

fordrades band af olika färg och stoff²¹⁾. De nedgräfdes i grannskapet af den persons bostad, som man ville skada. På detta sätt ansåg man sig kunna förlama hvilken lem eller kroppslig förmåga som helst hos en fiende. En fransk jurist och hexdomare, Pierre Delancere, klagar, att på hans tid funnos få äkta par i Frankrike, hvilkas lycka icke blifvit förstörd genom detta medel; af fruktan för detsamma vågade unge män knappt gifta sig. Hincmar, erkebiskop af Rheims, rådde att såsom bot deremot flitigt begagna sakramenterna. I franska ritualer förekomma kyrkoböner mot trollknutarnes verkningar. Föga mindre spridt var bruket att göra dockor af klutar, deg, vax eller lera, hvilka man döpte i en persons namn och lade i eld eller genomstack med en nål, samt nedgräfdde under den ifrågavarande personens tröskel, allt för att tillfoga honom lidanden²²⁾. På dockor kunde man äfven öfverflytta sjukdomar medelst läsning af vissa formler. Dessa figurer gömdes derefter å något svårtillgängligt ställe eller nedlades i rinnande vatten.

Likasom mot sjukdomar, så voro ock mot krigs- och eldfaror mångahanda magiska hjälpmedel i svang hos folket. Så ock för att erhålla lycka i kärlek, i jagt, på sjöresor o. s. v. Det skulle föra oss för långt att redogöra för alla dessa bruk. "Hexhammaren"

²¹⁾ Jemför hos Virgilius Eclog. VIII:

Terna tibi hæc primum tripliei diversa colore

Licia circumdo . . .

Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:

Necte, Amarylli, modo: et Veneris, dic, vincula neeto.

²²⁾ Jemför i samma eklog:

Limus ut hic durescit, et hæc ut cera liquescit

Uno eodemque igni: sic nostro Daphnis amore.

klagar jemmerligt öfver soldaternas ofog att stympa krucifixer lem för lem i afsigt att göra sig hårda mot svärd och kulor. Under tyska trettioåriga kriget förvärfvade sig bödeln i Passau stort rykte för samma konst "att göra hård", hvilket skedde genom papperslappar med kabbalistiska figurer ("Passauer Henkerszettel") som uppåtos. Att jägare medelst besvärjelser förkaffade sig "tripilar" och "frikulor" var mycket vanligt. "Hexhammaren" beskyller åtskillige höge herrar för att i sin sold hafva "djefvulka bågskyttar", hvilka på långt afstånd träffa målet utan att sigta. Vid eldsvådor plägade man kasta i lågorna s. k. Davidssköldar: talrickar med två i hvarandra stående trianglar samt med inskriften "Aglä" [begynnelsebokstäfverna till fyra hebreiska ord, som betyda: "Du är stark i evighet, o Herre"!] och "consumatum est". Ännu i medlet af förra århundradet förordnade magistraten i Leipzig, att sådane talrickar skulle å rådhuset finnas i förråd för att användas vid eldsvådor. I katolska länder tog dock presterskapet den magiska eldsläckningsmetoden i beslag för egen räkning; sjungande processioner, som buro relikor, gingo tre gånger kring brandstället, och hjälpte icke detta, så var det ett bevis, att Gud tillstädt djefvulen att låta det härjande elementet gripa vidare omkring sig.

För de många arter af spådomskonst, som hade sina idkare bland den stora allmänheten, tillåter oss icke omfånget af denna artikel att närmare redogöra. Kyrkan, som väldigt predikade mot desamma och framstälde dem såsom påfund af djefvulen, lögnens fader och oraklens grundläggare, förnekade likväl icke, utan

kunde med bevis ur bibeln styrka deras förmåga att afslöja framtiden.

För kyrkan var öfverhufvud allt hvad vi här skildrat svart magi: alla mystiska bruk hos folket, de måtte användas i god eller ond afsigt, för att hela eller skada, ansågos hvila på förakt för kyrkans egen himmelska magi och innebära om ej ett formaliter afslutadt förbund, så dock ett "pactum implicitum" med djefvulen. Fördenskull var det innehafvarne af folkets traditionella läkekonst, hvilka, när en inquisitionsdomstol började sin verksamhet å någon ort, i främsta rummet måste vandra till bålet. Men inga skräckmedel voro i stånd att utrota folkmagien, sålänge sjelfve förföljarne trodde på dess kraft och förde striden endast för en helgad vidskepelse mot en bannlyst sådan. Kampen mot vidskepelsen, kyrkans så väl som folkets, var förbehållen en annan tid och en annan verldskådning.

Ett slags föreningslänk mellan den lärda magien och folkmagien utgjordes af de s. k. vandrande skolasterna [*scholastici vagantes, scholares erratici*], afsigkomna och äfventyrliga studenter, prester och munkar, som i de flesta europeiska länder, särdeles Tyskland, kringströko, ofta i skaror, på landsbygden, utgäfvo sig för skattgräfvare, sålde "spiritus familiares", amuletter, kärleksdrycker och lifselixirer, frambesvuro andar, spådde ur stjernorna, samt botade sjukdomar hos folk och få. Dessa äfventyrare sammanslöto sig till ett ordentligt skrä och hade, likasom andra vandrande yrkesmän, sina herbergen och hospitaler i städerna. De voro fruktansvärda konkurrenter till klostrens hexpatres, blefvo af kyrkan flere gånger bannlysta och

synas hafva i det närmaste försvunnit, då hexeriprocesserna på allvar började. Vid en sådan äfventyrares personlighet är det som Faust-sagan anknutit sig. I denna afspeglas de tankar, som folket hyste om de lärde magiernas förmåga ²³⁾.

Samma tidskifte, som såg Innocentii bulla utkomma och djefvulstron kulminera i hexeriprocesserna, födde renaissancen. Då nöden var som störst, kom räddaren till världen. Den helleniska andan, återfödd genom studiet af klassisk litteratur och klassisk konst, blef den Messias, om hvilken var förutsagdt, att han skulle sätta sin häl på den gamle ormens hufvud och frälsa menskligheten ur dödens och djefvulens våld. Folken, som sutto i mörkret och endast lystes af hexeribålens röda flammor, sågo ett stort ljus och sträckte händerna mot den nya morgonrodnaden. Studiet af de gamle hade en ofantlig inverkan och måste det desto mer som den verld, hvilken då var, i allt var den antika motsatt. Hellas' återuppgräfdade monumenter uppenbarade andra stater än medeltidens feodala — stater som voro organismer, icke mekaniska sammansättningar af eröfrare och eröfrade — och hvilade på en rätt af högre art än slumpvis gifna eller tagna privilegier. De uppenbarade en sjelfständig forskning, som ställt sig öfver och oberoende af traditionen —

²³⁾ Faust-sagan, bildad under reformationsperioden, sökte först göra en af den lärda magiens heroer, Henricus Cornelius Agrippa, till sin hjälte, men sedan en lefnadsbeskrifning öfver denne, utgifven af hans lärjunge Wierus, skingrat den fantastiska nimbus, hvarmed man omgifvit hans personlighet, vände sig den sagobildande lusten till ett mer obskurt föremål, som den efter behag kunde omgestalta.

ett nytt skådespel för medeltidens folk! De uppenbarade en konst, der harmoni gafs emellan ande och natur, emellan det högre lifvet och sinnligheten, mellan de relativa motsatser, hvilka medeltiden uppfattat såsom absoluta och ställt emot hvarandra i en kamp, som tillintetgjorde både sedlighet och skönhet. De uppenbarade stora helgjutna karakterer lika fria från medeltidens asketism som från dess vilda sinnesfröjder. Alla dessa idéer, med hänförelse emottagna, kunde icke annat än omgestalta världens utseende. De störtade medeltiden och drefvo djefvulen och helvetet på flygten in i den skräpvrå af andens rike, der de för närvarande befinna sig, men från hvilken de vid hvarje politisk reaktion åter titta fram, nyfiket spejande, om de icke än en gång skola kunna taga den stora vida världen i besittning. Men detta skall svårligen lyckas dem, så länge det värnas om tankens frihet och vetenskapens sjelfständighet såsom främsta vilkoret för mensklighetens andliga helsa, och det skall blifva dem omöjligt, sedan en utbredd bildning lärt allmänheten inse, att djefvuls-dogmens premisser, ifall de ånyo kunde i folkmedvetandet inskärpas, skulle än en gång förete samma konsekvenser, som här ofvan skildrats, och återföra oss till hexbålens rysliga tider. Detta vilja säkerligen icke ens de ortodoxa kämparne för djefvuls-läran; men de besinna ej, att historien handlar följdriktigare än de och botar allmänna villfarelser endast på det sätt, att slägtena få draga de yttersta konklusionerna ur desamma och lida af deras verkningar.

Joh^a. Jarchow
Buchbinderel
Hamburg

